

**ТЕРНОПЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

на правах рукопису

ЛИЗУН МАРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 330.35.011

**ВИПЕРЕДЖАЮЧЕ ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ:
МІЖНАРОДНИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ АСПЕКТИ**

**Спеціальність 08.00.02– Світове господарство і міжнародні
економічні відносини**

Дисертація

на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

**науковий керівник:
проф., д.е.н. Савельєв Є. В.**

ТЕРНОПЛЬ–2007

Зміст

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 НАУКОВІ ОСНОВИ ТЕОРІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ.....	11
1.1 Випереджаюче економічне зростання як категорія економічного розвитку країни.....	11
1.2 Еволюція та класифікація моделей економічного зростання.....	36
1.3 Новітні стратегії економічного зростання в контексті концепції конкурентоспроможності країни.....	51
Висновки до розділу 1.....	66
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ МОДЕЛЕЙ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ СВІТОВОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ	68
2.1 Міжнародні тенденції формування національних моделей економічного зростання.....	68
2.2 Пріоритетні напрямки розвитку світової економіки.....	83
2.3 Реформування української економіки та її конкурентоспроможність...	96
Висновки до розділу 2.....	120
РОЗДІЛ 3 ВИПЕРЕДЖАЮЧЕ ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ.....	123
3.1 Модель випереджаючого економічного зростання України в системі міжнародної конкурентоспроможності.....	123
3.2 "Точки зростання " світової та української економіки в моделях економічного розвитку.....	141
3.3 Механізми забезпечення випереджаючого економічного зростання України.....	153
Висновки до розділу 3.....	163
ВИСНОВКИ.....	165
Список використаних джерел.....	169
Додатки.....	190

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Однією з найгостріших проблем сучасності, що потребує наукового вирішення, є подолання розриву у рівнях економічного розвитку між країнами світу. Наслідком існуючого різноманіття моделей економічного зростання стало поглиблення асиметрії світової економіки та незбалансованість механізмів, що ґрунтуються на використанні чинників інноваційного розвитку з необхідністю забезпечення прийнятних стандартів життя населення. Іншою проблемою, що потребує проведення прикладних досліджень, є поступове зменшення відмінностей у рівнях економічного розвитку для країн, що динамічно розвиваються, за рахунок випереджаючого росту окремих секторів національної економіки. Прикладом такої політики є досвід Китаю, який у 2003 році вийшов на перше місце в світі за обсягом залучених інвестицій, випередивши визнаного лідера – США, і планує отримати у 2006-2010рр. щорічно не менше 100 млрд. дол. США. На даний час він успішно реалізує третій етап програми, метою якої є вихід на рівень економічно розвинутих країн.

Враховуючи це, Україні слід вирішувати проблему входження до клубу елітних держав з нетрадиційних позицій. За рівнем економічного розвитку Україна знаходиться у колі 46 найбідніших країн разом з Вірменією, Грузією, Киргизстаном, Молдовою, Таджикистаном, Зімбабве, Бангладеш та іншими державами Африки, Азії та Латинської Америки. За рейтингом Всесвітнього економічного форуму Україна віднесена до групи країн "початкової" стадії розвитку (дві інші групи становлять країни, які перебувають на стадіях ефективного та інноваційного розвитку), коли джерелами конкурентоспроможності є або сировина, або дешева некваліфікована робоча сила. Але згідно досліджень ОЕСР Україна посідає 20 місце серед найсильніших економік світу і володіє вагомим потенціалом випереджаючого економічного розвитку, який ґрунтується на використанні ефекту масштабу

ринку з опорою на внутрішній попит. Її національна економіка характеризується особливостями, що притаманні великим державам: чітко виражена державна вертикаль і наявність ряду конкурентоспроможних галузей (зокрема, літако- та кораблебудування, аерокосмічний, електронний, військово-промисловий, ядерний, енергетичний, матеріалознавчий комплекси тощо).

Вирішення проблеми входження України до групи розвинутих країн світу полягає в подоланні розриву у рівнях розвитку через забезпечення випереджаючого економічного зростання. Як свідчить світовий досвід, це завдання неможливо вирішувати еволюційними та традиційними методами. Потрібні радикальні реформи, що враховують іноземний досвід, відображають національну специфіку і забезпечують розвиток на випередження. Президент України В. Ющенко у зверненні до Верховної Ради так сформулював проблему економічного зростання для України: "Шлях до економічного процвітання, який Європа пройшла за сотні років, ми повинні пройти за п'ять-сім років, максимум десять. Україна може відбутися як повноцінна держава, лише якщо зробить економічний стрибок. Вона має прийняти цей виклик і стати місцем формування нових моделей економічного розвитку".

Дослідження проблематики економічного зростання набули особливої актуальності з другої половини ХХ - початку ХХІ ст.. Вагомий внесок у теорію економічного зростання внесли С. Кузнець, Р.Солоу, К.Арроу, Р.Лукас, Ф.Перру, Сала-і-Мартін, Р.Барро, А.Люїс, Д. Медоуз, Р.Харрод, Е.Домар, Т.Сван, А.Пороховський, Г.Клейнер, Ю. Шараєв, В.Калюжний. Емпіричні дослідження процесу економічного зростання в різних країнах провели Н.Калдор, П.Ромер, В.Істерлі, Р.Левін. Важливе значення у класифікації економічного зростання мали дослідження Л.Прітчетта. Якісні аспекти економічного зростання у своїх працях висвітлювали Й. Шумпетер, М.Туган-Барановський, Е.Попкова (інноваційні чинники), Л.Петкова, Е.Пестель, Е.Лібанова, Д.Доллар, А.Край (соціальні аспекти).

Ці проблеми активно вивчають міжнародні економічні організації, такі як Світовий Банк, МВФ, Римський клуб. Питання випереджаючого зростання

досліджені в роботах А.Бузгаліна, А.Колганова, Б. Кваснюка, В.Мау, М. Пашута, А.Гальчинського, О.Розенфельда, В.Іноземцева, А.Ельянова та інших.

При написанні дисертаційної роботи використані теоретичні та аналітичні дослідження проблем прискореного розвитку та економічного зростання таких вітчизняних вчених як В.Геєць, С.Мочерний, В.Жаліло, О.Білоус, Є.Савельєв, С.Юрій, В.Андрійчук, Ю.Пахомов, А.Філіпенко, І.Крючкова, А. Мокій, С.Соколенко, М. Павловський та інших.

Недостатнє обґрунтування вітчизняною наукою необхідності забезпечення випереджаючого економічного зростання української економіки на сучасному етапі розвитку, відсутність розробленої моделі та несистемність у побудові механізмів забезпечення зростання, що є основою для подолання відставання України від розвинутих країн світу, потребують подальшого дослідження в цьому напрямку та обумовлюють вибір теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Тернопільського національного економічного університету і належить до теми "Проблеми міжнародної економіки та перспективи входження України в європейську економічну систему" (номер державної реєстрації 0103U003580). Зокрема, автор є виконавцем підрозділу "Стратегія випереджаючого економічного зростання".

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у розробці механізмів випереджаючого економічного зростання країн, що динамічно розвиваються, і використанні цих механізмів для подолання Україною за короткий період часу розриву в економічному розвитку та входження в коло розвинутих країн світу.

Реалізація мети дослідження обумовила об'єктивну необхідність виявлення та розв'язання наступного комплексу завдань:

- дослідити теоретичні основи випереджаючого економічного зростання з метою виділення його як категорії, що відображає особливості економічного розвитку країни;
- здійснити теоретичний аналіз новітніх стратегій економічного зростання, що дає змогу уточнити поняття "випереджаючого економічного зростання" та виявити характерні ознаки стратегій на початку XXI століття;
- дослідити еволюцію моделей економічного зростання світової економіки для їх систематизації та виокремлення класифікаційних ознак, що відображають етапи розвитку національних економік;
- провести порівняльний аналіз національних моделей економічного зростання країн світу з метою визначення основних чинників та тенденцій економічного зростання;
- виявити тенденції розвитку світової економіки та можливості використання потенціалу України в аспекті визначення їх "точок зростання";
- провести аналіз динаміки та особливостей розвитку української економіки в площині міжнародної конкурентоспроможності;
- розробити модель випереджаючого економічного зростання для України, яка здатна забезпечити реалізацію конкурентних переваг країни;
- розробити механізми забезпечення випереджаючого економічного зростання України.

Об'єктом дослідження виступають національні економіки країн світу та України, зокрема.

Предметом дослідження є економічне зростання, що сприяє випереджаючому розвитку країни.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є сукупність загальнонаукових спеціальних методів дослідження, серед яких необхідно виділити діалектичний метод наукового пізнання та загальнонаукові методи пізнання: метод аналізу та синтезу (дослідження сутності процесу економічного зростання); порівняльний аналіз (дослідження особливостей існуючих національних моделей економічного зростання) та економіко-

математичні методи, включаючи регресійний аналіз (визначення факторів впливу на ВВП), методи узагальнення даних (аналіз української економіки); статистичний аналіз (при визначенні пріоритетних напрямків розвитку світової та української економіки). У процесі дослідження використано системний підхід для обґрунтування закономірностей розвитку світової економіки, структурний аналіз (для аналізу трансформаційних змін в економіці України).

Інформаційною основою роботи є офіційні звіти та аналітичні публікації міжнародних економічних організацій, зокрема таких як МВФ, СБ, Римський клуб, СОТ, ООН, українські та зарубіжні статистичні збірники, закони України, Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, аналітичні та прикладні праці українських та зарубіжних вчених.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у побудові моделі та розробці механізмів забезпечення випереджаючого економічного зростання і формування на цій основі конкурентоспроможної економіки України.

Конкретні наукові результати, які характеризують новизну виконаного дослідження, полягають в наступному:

вперше:

- запропоновано модель випереджаючого зростання України, що ґрунтується на поєднанні фінансових важелів для активізації "точок зростання", створенні умов для забезпечення стабільного інноваційного зростання, переорієнтації на нові пріоритети економічної політики з метою підвищення конкурентоспроможності країни та соціальних стандартів життя;
- розроблено механізми забезпечення високих темпів зростання економіки, до яких віднесено: спеціальні державні інвестиційні програми, спеціальні програми кредитування, збільшення фінансування фундаментальних і прикладних досліджень, наукомістких галузей та виробництв, поетапне зниження податкового тиску на інноваційні підприємства, посилення мотивації до нагромадження фінансових ресурсів населенням та їх інвестиційного використання в українській економіці;

- ідентифіковано "точки зростання" української економіки на сучасному етапі розвитку, серед яких освіта, наука, авіаційна промисловість, суднобудування, сільське господарство, обробна промисловість, транспортна мережа, інновації;

удосконалено:

- типологію моделей економічного зростання країн; на відміну від існуючих запропоновано шість класифікаційних ознак: рівень економічного розвитку (утримання лідерства, випереджаючого зростання, наздоганяючого зростання), національна ознака (американська, японська, польська, німецька, китайська), спрямування виробництва (експортоорієнтована, імпортозаміщуюча), види (збалансованого та незбалансованого зростання), типи (стійке, нестійке) та характер (інноваційна, ресурсна) економічного зростання;
- підходи до оцінки стримуючих факторів економічного зростання (бюджетний дефіцит, інфляція, низькі запаси природних ресурсів, дорога робоча сила, жорстко централізована система управління, сильні профспілки) як визначальних чинників, що суттєво впливають на темпи розвитку економіки країни;
- механізми комплексного стимулювання інноваційних розробок через фінансову підтримку науково-освітнього сектору, податкове стимулювання і пільгове кредитування інноваційних підприємств, контроль за дотриманням високих стандартів якості та використанням амортизаційного фонду.

одержали подальший розвиток:

- категорійний апарат теорії сучасного економічного розвитку, зокрема уточнено поняття "економічного зростання", в якому акцентується увага на його якісній стороні, що виражається у підвищенні добробуту населення та конкурентоспроможності країни; поняття "випереджаючого економічного зростання" як такого, темпи якого у 2-3 рази перевищують відповідний показник розвинутих країн, що ґрунтується на структурно-

технологічному оновленні пріоритетних секторів економіки з врахуванням постіндустріальних тенденцій та переорієнтації зростаючих інвестиційних потоків; поняття "точок зростання", під якими автор розуміє галузі економіки, активізація яких забезпечить високі темпи економічного зростання;

- тенденції розвитку світової та української економік на початку XXI століття, які впливають на вибір моделей економічного зростання, залежно від етапу розвитку національної економіки і потенційних переваг "точок зростання";
- поділ на етапи еволюційної трансформації моделей економічного зростання, що відображають особливості розвитку національної економіки; виділено характерні особливості національних моделей економічного зростання країн, що досягли найкращих результатів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що узагальнені теоретичні положення та механізми забезпечення випереджаючого економічного зростання можна використати при формуванні економічної стратегії, зовнішньоекономічної та промислової політик держави, економіко-аналітичній та прогностичній роботі Міністерства економіки, представництв Європейського Союзу в Україні, Управлінь зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної та інвестиційної діяльності облдержадміністрацій.

Окремі положення стосовно покращення інвестиційного клімату, підтримки вітчизняних експортерів, систему заохочення впровадження новітніх розробок у виробництво використані Управлінням зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної та інвестиційної діяльності Тернопільської обласної державної адміністрації (довідка № 259а–1/01-19 від 11.09.2006 р.).

Матеріали дисертації застосовують в навчальному процесі Тернопільського державного економічного університету при викладанні курсів "Теорія економічної політики" та "Міжнародні стратегії економічного розвитку" (довідка № 126–13/1551 від 04.09.2006 р.).

Результати дослідження, а саме механізм забезпечення випереджаючого економічного зростання України через акумуляцію зовнішніх та внутрішніх ресурсів у "точках зростання", пропозиції щодо підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на основі модернізації виробництва, зменшення залежності від імпорту важливих факторів виробництва були використані Українсько-Польським Форумом (довідка №11-09/2006 від 11.09.2006 р.).

Особистий внесок здобувача. Всі представлені в дисертаційній роботі наукові результати автором отримано особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи доповідалися на 4 міжнародних науково-практичних конференціях і семінарах, присвячених проблемам розвитку України та світу: Другій Міжнародній науково-практичній конференції "Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації" (м. Тернопіль, 2005р.), Всеукраїнській міжвузівській науковій конференції "Управління регіональним розвитком в контексті сучасних процесів міжнародної інтеграції" (м.Івано-Франківськ, 2005р.), Третій Міжнародній науково-практичній конференції "Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації" (м. Тернопіль, 2006р.), IV Міжнародній науково-теоретичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених "Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть" (м. Тернопіль, 2006р.), Четвертій Міжнародній науково-практичній конференції "Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації" (м. Тернопіль, 2007р.), Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених "Економіка країн євразійського та африканського континентів і Україна"(м. Тернопіль, 2007р.).

Публікації. За темою дисертаційної роботи опубліковано 12 наукових праць (11 статей автор опублікував одноосібно) загальним обсягом 3,93 д.а., у тому числі 6 статей у фахових наукових журналах загальним обсягом 2,83 д.а. і 6 статей в інших виданнях.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційне дослідження загальним обсягом 189 сторінок складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 267 найменувань, додатків. Основний зміст дисертації викладено на 168 сторінках, що містить 10 рисунків, 24 таблиці.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВІ ОСНОВИ ТЕОРІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО РОЗВИТКУ

1.1. Випереджаюче економічне зростання як категорія економічного розвитку країни

Кінець ХХ століття характеризувався значними змінами у світовій економіці. Нова фаза науково-технічної революції та інтернаціоналізації потоків капіталу трансформувала головні моделі економічного розвитку. Характер і динаміка економічного розвитку країни є предметом особливої уваги. Від процесів, що відбуваються в динаміці і рівні розвитку, та структурних змін, які при цьому відбуваються в національній економіці, залежить добробут країни та її перспективи.

Економічний розвиток країни відноситься до найважливіших понять макроекономічної науки. Українські вчені С.Мочерний, В.Загорський, Г.Башнянин під економічним розвитком розуміють процес функціонування та еволюції економічної системи в довготерміновому періоді, що відбувається під впливом економічних суперечностей, потреб та інтересів. Економічний розвиток характеризується зміною ринкової і виробничої кон'юнктури за тривалий період часу, впродовж якого значну роль відіграють інвестиційні, інноваційні, технічні й технологічні чинники розвитку економіки, а також чинники економічної власності та господарського механізму [51, с.468].

Російський вчений А.А. Пороховский відмічає, що сучасний економічний розвиток відбувається в умовах поширення ринкових принципів господарювання, коли циклічний характер виробництва стає фундаментальною закономірністю як національної, так і світової економіки, де кожна країна знаходиться під впливом світових господарських процесів, що виявляється в синхронізації національних, регіональних і світових циклів [138, с.14].

Дослідники економічних процесів [10,с.6; 14,с.265; 34,с.12; 35,с.32; 69,с.87; 75,с.18] виокремили найсуттєвіші риси економічного розвитку:

- ◆ економіка повинна бути збалансованою за всіма сферами;
- ◆ економіка має бути здатною до саморегулювання;
- ◆ економіка повинна характеризуватися поступальним динамізмом зростання позитивних показників;

◆ зростання економічних показників (ВВП, обсяги виробництва тощо) повинно супроводжуватися підвищенням життєвого рівня населення та поліпшенням інших соціальних показників.

В зв'язку з труднощами виміру процесу економічного розвитку в макроекономіці найчастіше аналізують економічне зростання, яке є одним з критеріїв економічного розвитку. Проблеми економічного зростання займають в даний час центральне місце в економічних дискусіях і обговореннях. Обсяг реального виробництва, що збільшується, дозволяє в певній мірі розв'язати проблему, з якою стикається будь-яка господарська система: обмеженістю ресурсів при безмежних потребах людини.

За останні 100 років реальний світовий ВВП зростав щороку в середньому на 3,2 %, що забезпечувало кожні 22 роки подвоєння народного багатства. У розрахунку на душу населення ВВП збільшувався щороку на 1,8% або подвоювався кожні 39 років. В останні 30 років темпи економічного зростання дещо уповільнились, а в багатьох регіонах світу виявились серйозні труднощі розвитку, особливо в країнах Центральної та Східної Європи, де з 1990 року спостерігалися мінливий спад економічної активності та руйнація продуктивних сил [29,с.417].

На даний час практично всі країни втягнуті в змагання, в боротьбу за найбільш високі темпи економічного зростання. В залежності від цього показника оцінюють діяльність того чи іншого суспільства і суспільно-економічного ладу.

В економічній науці питанням економічного зростання особливу увагу почали приділяти лише в 20-30 рр. ХХ століття в зв'язку з активним розвитком

неокласичного напрямку в економічній теорії. В контексті даного напрямку економічне зростання розглядалося як кількісне розширення масштабів економіки. Проте таке визначення є досить вузьким і не відображає всієї суті економічного зростання.

Представник структуралістської школи І.Свеннісон розширив уявлення про це поняття і трактував його як результат "імпульсу, який йому надали зміни структури споживання, галузевої організації та технології промислового виробництва" [163,с.23].

В світовій та вітчизняній економічній літературі [71,с.24; 73,с.29; 106,с.18; 146,с.132; 215,с.2; 231,с.5; 239,с.17] під економічним зростанням розуміють довгостроковий стійкий розвиток економіки, який виявляється двояко:

1. Як поступальний приріст реального обсягу виробництва у формах ВВП, ВНП або національного доходу на основі більшого і (або) кращого використання ресурсів та удосконалення технологій.

2. Як реальний приріст ВВП, ВНП чи національного доходу на одну особу у довгостроковому періоді без порушення рівноваги у короткострокових періодах.

Подальші дослідження були спрямовані на розширення кола показників, що характеризують економічне зростання. В даному контексті його розглядають як збільшення масштабів сукупного виробництва і споживання в країні, що характеризується, насамперед, такими макроекономічними показниками, як валовий національний продукт (ВНП), валовий внутрішній продукт (ВВП), середня заробітна плата, рівень пенсій, стипендій та інших соціальних виплат [51, с.455].

Очевидно, що економічне зростання можливе лише тоді, коли забезпечено ліквідність товарів, вироблених в країні, і населення має достатню купівельну спроможність. Це відображається формулою розширеного виробництва для ізольованої економіки:

$$T \Rightarrow G \Rightarrow T + \Delta T, \quad (1.1)$$

де T-товар; G- гроші; ΔT - приріст товару.

Із урахуванням світової тенденції до глобалізації економіки формула набуває вигляду:

$$T \Rightarrow (G + G_{\square}) \Rightarrow T + \Delta T, \quad (1.2)$$

де $G_{\square}$ - гроші, що надходять від експорту товарів.

В сучасних трактуваннях економічного зростання відображена кількісна та якісна складова, що більш точно характеризує цей процес. Нобелівський лауреат С.Кузнец під економічним зростанням розумів "довгострокове збільшення здатності господарства забезпечувати все більш різноманітні потреби населення з допомогою ефективніших технологій та інституційних і ідеологічних змін" [81, с.3]. Беручи до уваги таке трактування виділяють три основні ознаки економічного зростання:

1. Постійне зростання національного продукту і, відповідно, здатності господарства задовольнити більш ширше коло потреб населення, що є свідченням зрілості економіки.
2. Технічний прогрес, який є основою зростання та необхідною, але недостатньою його умовою.
3. Для реалізації закладеного в новій технології потенціалу зростання необхідні інституційні та ідеологічні зміни, без яких ці технології не будуть ефективні.

При детальному аналізі тенденцій економічного розвитку С.Кузнец виділив шість характеристик сучасного економічного зростання.

1. Високі темпи зростання ВВП на душу населення.
2. Високі темпи зростання продуктивності факторів виробництва, а особливо праці.
3. Високі темпи структурної трансформації економіки.
4. Високі темпи соціальної та ідеологічної трансформації суспільства.
5. Здатність країн знаходити ринки збуту і джерела надходження сировини закордоном.

б. Охоплення результатами такого економічного зростання менше третини населення світу.

Г.Клейнер вважає, що економічне зростання, яке справді необхідне країні, може бути умовно представлене у вигляді формули:

$$\begin{array}{l} \text{Економічне} \\ \text{зростання} \end{array} = \begin{array}{l} \text{Технологічний,} \\ \text{інституційний та} \\ \text{соціальний розвиток} \end{array} + \begin{array}{l} \text{Розширення} \\ \text{обсягів} \\ \text{економіки} \end{array} \quad (1.3)$$

Таке трактування доводить багатоаспектність економічного зростання. В зв'язку з цим виділяють п'ять "вимірів" економічного зростання [73,с.29]:

- часовий;
- територіальний;
- галузевий;
- відтворювальний;
- інноваційний.

Системність зростання має місце тоді, коли виконані всі умови у відношенні до вимірів зростання.

Можна погодитися з професором С.Мочерним, який визначає економічне зростання як зростання економічної могутності країни, збільшення обсягів суспільного виробництва і розширення можливостей економіки задовольняти зростаючі потреби населення в товарах і послугах [51,с.455].

Отже, сучасне економічне зростання – це кількісне та якісне вдосконалення процесу суспільного відтворення в органічній єдності складових елементів (ВВП, соціальні виплати, відносини економічної власності тощо), зростання економічної могутності країни та розширення можливостей економіки задовольняти зростаючі потреби населення в товарах та послугах.

В економічній літературі розрізняють різні типи та види економічного зростання (див.табл.1.1).

Класифікація економічного зростання¹

Класифікаційна ознака	Види та типи економічного зростання	Дослідники
Характер змін в економіці	збалансоване незбалансоване	Нурске, Юнг, Хартуелл Інніс, Хіршман, Шумпетер, Ростоу [248, с.186]
Джерела та фактори, що є визначальними	екстенсивне інтенсивне змішане	[106, с.239]
Якісні аспекти зростання	нестійке "викривлене" стійке	СБ [239, с.6]
Характер змін в темпах приросту різних країн	"круті горби" "горби" "плато" "гори" "рівнини" прискорення ("денвер")	Л.Прітчетт (МБРР) [191, с. 14]
Відхилення від повної зайнятості	дійсне потенційне	[266, с.7]
Зміна НД	постійне нерівномірне коливання	[191, с. 22]
Характер зростання	недиференційоване диференційоване (органічне)	Е. Пестель [191, с. 26]
Рівень розвитку індустріального потенціалу країни	доіндустріальне індустріальне неоіндустріальне	[258, с.31]
Рівень економічного розвитку	наздоганяюче випереджаюче	А. Гершенкрон [203, с.392]

¹Примітка. Складено автором

Економісти, намагаючись пояснити механізм економічного зростання, розділились на два табори: одні визнають тільки збалансоване зростання, інші – незбалансоване. Під першим розуміється таке економічне зростання, яке приводить в рух всі галузі економіки відразу, одночасно, в постійній прогресії, яке орієнтується на зростаючий попит, що підвищує роль національного ринку

країни – головного двигуна розвитку (Нурске, Юнг, Хартуелл). Під другим терміном розуміється виведення всього процесу з одного, привілейованого сектора економіки, рух якого передається іншим. З певного моменту таке економічне зростання нагадує гонку за лідером (Інніс, Хіршман, Шумпетер, Ростоу) [248, с.186]. Варто зазначити, що існує велика кількість емпіричних даних, що підтверджують точку зору прихильників незбалансованого зростання (бурхливий розвиток бавовняної промисловості Англії в кінці XVIII століття), так і погляди прихильників збалансованого зростання (розвиток всієї британської економіки в середині XIX століття).

Економічне зростання виявляється в конкретній динаміці кількісного збільшення та якісного удосконалення суспільного продукту і факторів його виробництва. Залежно від того, які джерела і фактори є визначальними у забезпеченні економічного зростання, розрізняють три його типи:

1. Екстенсивний тип економічного зростання. Це розширення виробництва на основі кількісного збільшення його функціонуючих факторів при збереженні попередніх техніко-технологічних і кваліфікаційних параметрів, а також за рахунок збільшення кількості тих самих засобів і предметів праці, робочої сили тієї самої кваліфікації при практично незмінних економічних виробничих відносинах. За таких умов продуктивність праці та ефективність її залишаються фактично незмінними. До переваг даного типу зростання можна віднести простоту його забезпечення, швидке освоєння природних ресурсів, створення умов для відносно високої зайнятості. Але таке економічне зростання породжує технічний застій, існує можливість появи стагнації виробництва, посилення затратного характеру розвитку виробництва

2. Інтенсивний тип економічного зростання. Це розширення виробництва на основі якісного поліпшення його функціонуючих факторів при вдосконаленні організаційно-економічних відносин виробництва (поділ праці, спеціалізація та кооперування виробництва тощо). Таке зростання досягається за рахунок підвищення кваліфікації працівників, розвитку їх професіоналізму, застосування принципово нових засобів і предметів праці, раціональнішого

використання виробничого потенціалу. При цьому зростають продуктивність праці та їх ефективність. Особливостями такого економічного зростання є збільшення наукоємності виробництва, широке розповсюдження отримує використання науково-технічної інформації, подолання перепон економічного зростання, породжені обмеженістю ресурсів. Особлива роль у процесі інтенсивного економічного зростання належить НТП.

3. Змішаний тип економічного зростання. Таке економічне зростання поєднує інтенсивні та екстенсивні фактори. Оскільки в економіці, як і в інших системах, чистих форм майже неможливо відшукати, то будь-яке економічне зростання за своїм типом можна вважати змішаним. Залежно ж від того, які фактори переважають, можна говорити про переважно інтенсивний чи екстенсивний типи.

Розрізняють такі види інтенсифікації економічного зростання:

- працезберігаючий (цей вид передбачає такі умови виробництва, при яких весь приріст досягається за рахунок використання нової техніки і підвищення продуктивності праці);
- Капіталозберігаючий (він базується на використанні більш ефективних машин та обладнання, використанні якісної нової сировини і матеріалів, які дозволяють економно витратити засоби виробництва);
- всесторонній (це такий вид інтенсифікації економічного зростання, в умовах якого відбувається економія і трудових, і речових факторів виробництва).

При дослідженні якісних аспектів економічного зростання в країнах, що розвиваються, та в країнах з перехідною економікою співробітниками Інституту СБ виділено три типи зростання [239, с.6]:

- перший тип – нестійке зростання, коли фаза відносно швидкого зростання змінюється фазою сповільненого або навіть від'ємного зростання;
- другий тип — «викривлене» зростання, що супроводжується погіршенням стану навколишнього природного середовища, недостатнім інвестуванням у фізичний та людський капітал;

- третій тип - стійке зростання, в процесі якого відбувається збалансоване накопичення активів, держава надає підтримку системам освіти та охорони здоров'я, проводиться політика охорони навколишнього середовища.

Економіст МБРР Л.Прітчетт на основі даних по 111 країнах запропонував поворотну точку для кожної країни і виділив 6 типів економічного зростання: "круті горби", "горби", "плато", "гори", "рівнини", прискорення ("денвер") [191, с. 14].

"Круті горби" характеризуються рівномірно високим ростом з темпами приросту ВВП на душу населення вище 3% в рік до і після поворотної точки. До цієї групи Л.Прітчетт відніс 11 країн: Японію, Гонконг, Корею, Малайзію, Сінгапур, Тайвань, Тайланд, Кіпр, Ірландію, Мальту, Ботсвану.

"Горби" відповідають стійкому зростанню, сюди відносять країни з темпами приросту ВВП на душу населення від 1,5 до 3%, серед яких США, Австралія, Канада, Франція, Німеччини, Італія, Греція, Швейцарія, Данія, Китай та інші.

До "плато" відносять країни, що мають досить високе зростання (більше 1,5%) до "поворотної точки" і спад (від 0 до 1,5%) після. До цієї групи належать Іспанія, Бразилія, Нідерланди, Швеція, Нова Зеландія, Ефіопія, Кенія та інші.

"Гори" – даний тип характеризується високим темпом приросту (вище 1,5%) з переходом на від'ємний темп після "поворотної точки". Цей тип економічного зростання спостерігався в Великій Британії, Ірані, Йорданії, Сербії, Алжирі, Перу та інших.

"Рівнини" характеризуються низькими (до 1,5%) темпами приросту ВВП на душу населення на протязі всього періоду, причому можуть бути як позитивними (Сенегал – 0,18%), так і негативними (Мозамбік). В дану групу входять також Непал, Ангола, Малі, Сомалі, Зімбабве.

Прискорення ("денвер") характеризують країни, в яких відбулося збільшення темпу зростання з менше 1,5% до більше 1,5%. Це Індонезія, Індія, Шрі-Ланка, Чилі, Уругвай, Гана, Маврикій.

За іншою класифікацією розрізняють дійсне економічне зростання та

потенційне. Відхилення від повної зайнятості із-за недостатнього сукупного попиту спричиняє відставання дійсних темпів зростання від потенційно можливих [266, с.7].

В залежності від тенденції зміни національного доходу виділяють три основні типи економічного зростання (див. рис.1.1):

- постійне зростання (P_n);
- нерівномірне зростання (P_{n1}, P_{n2}, P_{n3});
- коливання – зміна росту спадом в процесі економічного розвитку (P_k).

В зарубіжній економічній літературі [191, с. 14] виділяють недиференційоване і диференційоване (органічне) зростання. Недиференційоване економічне зростання пов'язане з кількісним ростом економіки. Під органічним зростанням розуміють багатоаспектний розвиток, який включає координацію цілей та завдань, пріоритет надається якісним аспектам.

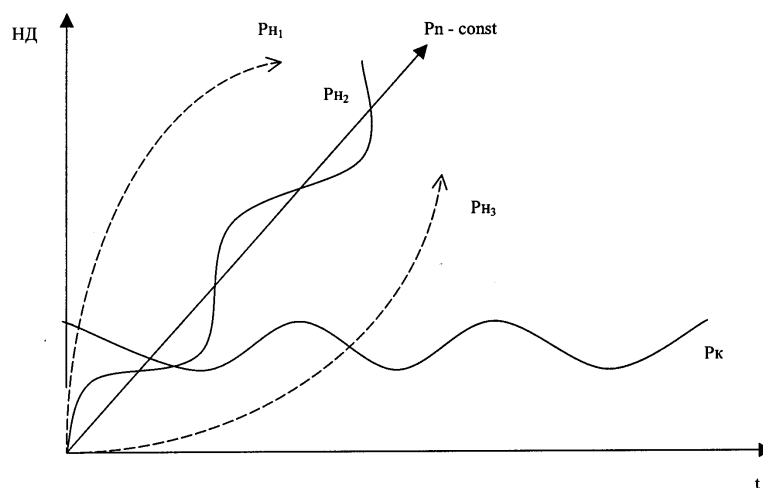

Рис. 1.1. Типи економічного зростання [191, с. 22]

Економічне зростання можна також розглядати відповідно до рівня розвитку індустріального потенціалу країни. Наприклад, доіндустріальний тип економічного зростання мав місце до кінця XVIII ст. Індустріальний тип народився як результат промислової революції кінця XVIII — початку XIX ст. і

існує в сучасних умовах у країнах постсоціалізму, що йдуть до ринкової економіки шляхом реформування структури економіки. Однак для нього характерна надмірна експлуатація природних ресурсів, капіталу і праці, панування витратної економіки. Індустріальний тип економічного зростання породжує суперечності між необмеженим розширенням виробництва і дефіцитом ресурсів, виробництвом і споживанням, попитом і пропозицією.

Світове товариство наприкінці ХХ ст. зацікавлено в реалізації нового типу економічного зростання, зародки якого вже існують у таких країнах, як США, Японія, Таїланд, Сінгапур, Південна Корея, країнах Європи тощо. Новий тип економічного зростання (неіндустріальний) має відповідати таким показникам: економічна безпека, відтворення природних ресурсів; функціонування новітніх технологій; перехід від капіталомісткого до переважно наукоємного типу економічного зростання, переважний розвиток виробництва духовних цінностей порівняно з матеріальними, панування безвідходної економіки.

Вважається, що першим гіпотезу "наздоганяння" висунув А. Гершенкрон [203, с.392]. Суть цієї ідеї полягає в тому, що країна, керівництво якої проводить активну політику індустріалізації і модернізації відсталого економіки, демонструє настільки високі темпи розвитку, наскільки велике її відставання порівняно з країнами-лідерами.

Відставання країни може характеризуватися як кількісними, так і якісними індикаторами, причому важливий їх взаємозв'язок. Найбільш загальними кількісними характеристиками рівня соціально-економічного розвитку є показники ВВП на душу населення – його абсолютний рівень і темпи зростання. Хоча показник ВВП на душу населення – це не тільки кількісний, але і якісний показник. Рівень ВВП відображає певний етап в розвитку даної країни, оскільки однотипні країни характеризуються співставним рівнем ВВП на душу населення. Хоча бувають і винятки, але і в цьому випадку спостерігаються принципові подібності соціально-економічних і політичних структурних країн.

В подальшому дану ідею розвивали в своїх працях І.Свеннілсон,

Е.Людсберг і особливо Ф. Яноши, які вважали, що високі темпи економічного зростання Західної Європи і Японії порівняно із США пояснюються тільки тою обставиною, що ці країни повинні були скоротити своє відставання від США, накопичене за першу половину ХХ століття.

В зв'язку з цим існує потреба визначити поняття "наздоганяючого" та "випереджаючого" зростання.

Наздоганяюче зростання – це економічне зростання, темпи якого у 1,5-2 рази перевищують відповідний показник розвинутих країн в довготерміновому періоді, основою якого виступає прискорена індустріалізація, а метою є скорочення розриву з цими країнами.

Випереджаюче зростання – це таке економічне зростання, темпи якого у 2-3 рази перевищують відповідний показник розвинутих країн, яке ґрунтується на структурно-технологічній модернізації з врахуванням постіндустріальних тенденцій, інвестиціях, його основою і рушійною силою є гуманізація, а метою – підвищення добробуту населення.

Економічне зростання визначається певним набором факторів (див.табл.1.2).

В економічній науці широке розповсюдження отримала теорія трьох факторів виробництва, основоположником якої був Ж.-Б. Сей. Її суть полягає в тому, що в створенні вартості товару приймають участь праця, земля і капітал.

Таблиця 1.2

Фактори економічного зростання¹

Перелік факторів	Автори
Праця, земля і капітал	Ж.-Б. Сей [208, с.32]
– безпосередні (прямі) – глибинні	Д.Родрік [221, с.14]

<ul style="list-style-type: none"> – технічні умови – інвестиційна політика – умови формування заощаджень – конкурентні умови – формування ставки заробітної плати – фінансові умови – початковий запас товарів виробничого призначення та стан очікувань, що базується на попередньому досвіді. 	<p>Дж.Робінсон [233, с.42]</p>
<ul style="list-style-type: none"> – фізичні – інші 	<p>Е. Денісон [251, с.175]</p>
<ul style="list-style-type: none"> – макроекономічне середовище – якість державних інституцій – технологічний прогрес 	<p>Д.Сакс, Д.Макартур [79,с.26]</p>

¹Примітка. Складено автором

Пізніше трактування виробничих факторів отримало більш глибоке і ширше тлумачення. До них зазвичай відносять:

- працю;
- землю;
- капітал;
- здібності до підприємництва;
- науково-технічний прогрес.

Фактично це виробничі фактори, але в даному випадку вони виступають і факторами зростання в зв'язку з тим, що при розгляді економічного зростання їх аналізують дещо під іншим кутом.

Кожен з факторів постійно змінюється в залежності від інших факторів, а також соціально-економічного розвитку суспільства, і виконує різні функції в залежності від дії на економічне зростання. (див.табл. 1.3).

Фактори економічного зростання і їх характеристики [71, с.155]

Показники Фактори	Кількісний показник даного фактора	Спосіб оптимального використання і підвищення	Показники ефективності використання
Природні ресурси	Різний для кожного виду	Комплексна і глибока переробка сировини, захист	Матеріаломі сткість продукції
Трудові ресурси	Чисельність трудових ресурсів, їх кваліфікація	Удосконалення освіти, охорона здоров'я, покращення організації праці	Ефективніст ь праці
Здатність до підприємництва	Освіта, талант, працелюбність	Постійне удосконалення	Максимізаці я прибутку
Основний капітал	Ціна одиниці виробничої потужності	Удосконалення технології, організації виробництва	Фондовіддач а, якість продукції
НТП та використання його досягнень	Рівень затрат на одиницю результатів	Розвиток сфери НДДКР, раціональне використання	Максимізаці я прибутку, нові товари та послуги,
Загальний попит	Об'єм у грошах	Боротьба з інфляцією, регулювання попиту	Соціально- справедливий розподіл доходів

Як видно з таблиці 1.3 фактори економічного зростання – взаємопов'язані. Тому точно визначити частку того чи іншого фактора досить важко. Більш того, всі ці фактори є комплексними, складаються з дрібніших елементів, внаслідок чого фактори можна перегруповувати. Так, за зовнішньо-та внутрішньо економічними елементами можна виділити зовнішні і внутрішні фактори (наприклад, капітал ділиться на той, що поступає в країну ззовні, і той, що мобілізується всередині країни, останній в свою чергу ділиться на той, що використовується всередині країни, і на капітал, що вивозиться за її межі). Розповсюджений і поділ факторів в залежності від характеру росту (кількісного

чи якісного) на інтенсивні і екстенсивні.

Окремі дослідники поділяють фактори економічного зростання на прямі та непрямі. До першої групи відносять кількість і якість трудових ресурсів, об'єм і кількість основного капіталу, технологію, а до другої - зменшення податку на прибуток, розширення можливості отримання кредитів, зниження цін на ресурси виробництва.

У своїй роботі "Вся економіка зростання на одній сторінці" Д.Родрік розділив фактори зростання на дві групи: безпосередні (прямі) та глибинні [221,с.18]. До прямих він відніс фактори, що безпосередньо впливають на економічне зростання, серед яких підвищення продуктивності, накопичення людського капіталу. Глибинні Д.Родрік ділить на три групи факторів, що впливають на дохід: торгівля, інститути, географія.

Е.Денісон розподілив чинники економічного зростання на дві групи: фізичні (праця, капітал) та інші. Кожна з груп ним деталізована. Зокрема, досліджуючи вплив праці, він врахував кількість робітників, середню кількість відпрацьованих годин, рівень освіти і професійну підготовку. Для визначення впливу капіталу враховувалися рівень технічного обладнання, будівлі, запаси, іноземні інвестиції.

До інших факторів віднесено все, що пов'язане із зростанням продуктивності. Цей загальний чинник, у свою чергу, конкретизовано в такий спосіб:

- 1) удосконалення технологічних знань та організації виробництва;
- 2) "динаміка надолуження" в галузі технічних знань країн з більш низьким рівнем розвитку до рівня розвинутих країн;
- 3) розміщення фізичних факторів виробництва у тих галузях та регіонах, де вони забезпечують найвищу віддачу;
- 4) створення масштабної економіки, тобто такої, в якій оптимально поєднуються локальні ринки, є розвинута інфраструктура, досягається висока еластичність споживання товарів довготермінового користування із зростанням доходів.

Дж.Сакс та Д.Макартур умовно визначили “три стовпи”, на яких ґрунтується процес зростання, а саме: макроекономічне середовище, якість державних інституцій та технологічний прогрес [79,с.26].

Макроекономічна стабільність обумовлює специфічні характеристики країни, які саме й роблять бізнес-середовище сприятливим — передбачуваність інфляції, валютного курсу, бюджетного дефіциту, боргової політики держави, а також ефективність дії інституту державних послуг.

На розвиненість інституційних складових вказує, перш за все, ефективний захист прав власників, відсутність прихованих бар’єрів, наявність відповідної законодавчої бази, відсутність корупції — тобто все, що свідчить про “чесні правила гри”.

Третя складова, технологічний прогрес, відображає погляди неокласиків щодо зростання — економіка не матиме високих темпів зростання в довгостроковій перспективі без технологічного прогресу .

Вважається, що вплив перших двох чинників на процес економічного зростання має дискретний характер. Так, якщо в країні несприятливе економічне середовище, то саме його поліпшення на перших порах дасть найбільший ефект, але після досягнення певного рівня його якості, подальші — вже помірні його зміни мало впливатимуть на економічне зростання. Втім, ця закономірність не відображає характер впливу на економічне зростання НТП — його вплив має бути безперервним. Враховуючи це, саме технологічний чинник вважається найбільш вагомим (критичним) у аналізі процесу економічного зростання в довгостроковій перспективі. Причому, в країнах, що займають провідні позиції технічного прогресу, немає іншого шляху зростання, крім інноваційного. А в країнах, що тільки наближаються до високорозвинених, велику роль відіграє поєднання адаптування існуючих розвинених технологій та власного інноваційного розвитку.

Треба зауважити, що “три стовпи” зростання не є незалежними, вони взаємодіють у впливі на економічне зростання і, як зауважили Дж.Сакс та Д.Макартур: “Ці три фактори переплітаються — сильні інституції, наприклад,

потребують технологічного розвитку, а складна технологічна база забезпечує макроекономічну стабільність — водночас, кожен із них безпосередньо залежить від тренду економічного зростання” [79,с.32].

Потрібно відзначити, що є фактори, які стримують економічне зростання. До них належать обмеження з боку сукупного попиту (недостатній рівень сукупних витрат призводить до того, що дійсні темпи зростання відстають від потенційно можливих), соціально-політична атмосфера в країні, ресурсні та екологічні обмеження, державне втручання у справи приватного бізнесу (законодавча діяльність щодо регулювання безпеки праці, охорони здоров'я та охорони довкілля тощо). До факторів, які негативно впливають на процес економічного зростання, належать злочини в сфері господарської діяльності, недобросовісне ставлення до праці, припинення роботи під час трудових конфліктів, несприятливі погодні умови (насамперед для сільськогосподарського виробництва), тобто все те, що стримує зростання продуктивності праці, відповідно, економічне зростання в цілому.

Структуралістський підхід до аналізу чинників економічного зростання виник як критична реакція на тлумачення Е.Денісона. Маржиналістський підхід виглядає бездоганно при визначенні впливу різних чинників, якщо виходити з того, що всі вони діють паралельно і в одному напрямі. Невисоку ймовірність такої дії визнає і сам Е.Денісон. Зокрема, він усвідомлював, що реальна ефективність виробництва може бути нижчою, ніж потенціал, закладений у фізичних факторах зростання. Щоб запобігти цьому, він пропонував змінювати структуру економіки.

Нестабільність економічного зростання, пов'язана із структурою економіки, якраз і лягла в основу структуралістського підходу. Структуралісти обґрунтували існування безпосереднього зв'язку між структурою економіки та темпами економічного зростання. За їхніми уявленнями, зростання може бути спричинене зміною структури споживання, галузевої структури тощо. Крім того, зв'язок структури і зростання обопільний: якщо економічне зростання спричиняє збільшення рівня доходів, то це викличе зміну структури попиту;

остання може зумовити зміну структури виробництва, пов'язану з виникненням нових високотехнологічних галузей, наслідком чого стає нове економічне зростання. Цю логіку зв'язків І. Свеннісон визначив як "здорове коло". У символах його можна записати так:

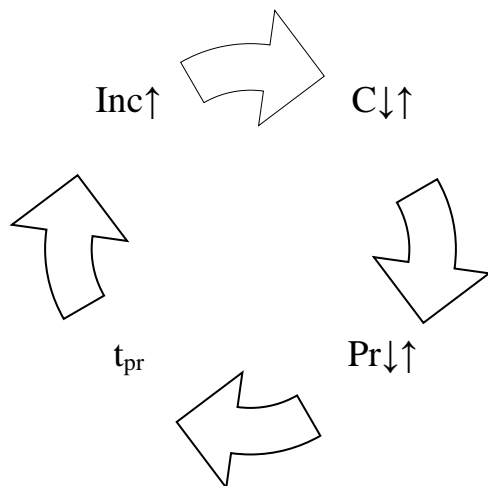

Рис.1.2. "Здорове коло" [259, с.69]

t_{pr} – економічне зростання;

$Inc\uparrow$ – зростання рівня доходів;

$C\downarrow\uparrow$ – зміна структури споживання;

$Pr\downarrow\uparrow$ – зміна структури виробництва.

"Здорове коло" - явище некризової економіки. У період кризи, коли виникають перепони для структурних змін, воно перетворюється на "порочне коло".

В результаті дослідження, здійсненого Джоном Кендриком на основі аналізу даних майже за 90 років (з 1869 р. по 1957 р.) доведено, що менш ніж половину приросту загального обсягу виробництва можна пояснити дією таких чинників, як земля, праця і капітал. Більше половини залежить від інших чинників.

Високі темпи економічного зростання у післявоєнний період у згаданій роботі пояснюються двома головними "нефізичними" чинниками: "динамікою надолуження" та переходом до системи змішаної економіки.

Відставання від США країн Європи та Японії, які, головним чином, і

забезпечили високі темпи світового зростання у післявоєнний період, було спричинене двома світовими війнами та міжвоєнною депресією.

Високі темпи зростання у післявоєнній Європі та в Японії, крім того, забезпечувалися міжнародним співробітництвом, перебудовою зруйнованого господарства на принципово нових технологічних засадах. Безумовно, що ці два чинники діяли на стороні пропозиції. Водночас почали діяти і чинники зростання на стороні попиту: збільшення державних витрат, рівня заробітної плати тощо.

Перехід до системи змішаної економіки як другий чинник прискореного зростання означав глибокі зміни в побудові економічної системи країн. Відомо, що змішана економіка характеризується активною роллю держави як суб'єкта господарювання. Ця роль у післявоєнний період виявилась у збільшенні інвестицій та субвенцій на користь виробничої та соціальної інфраструктури, у діях, спрямованих на забезпечення повної зайнятості, та в антициклічному регулюванні. Крім того, система змішаної економіки ґрунтується на співпраці уряду, профспілок та підприємців. Це гарантує соціальну справедливість у суспільстві, а отже, сприяє економічному зростанню.

До концептуальних схем економічного зростання на межі ХХ і ХХІ ст. були внесені суттєві корективи, включаючи повний перегляд теоретичних уявлень щодо чинників економічного зростання. Зокрема, висловлюються думки стосовно певної обмеженості аналізу темпів економічного зростання за допомогою економетричних моделей, оперування такими неокласичними інструментами, як капіталоозброєність праці, загальна продуктивність ресурсів, які найповніше розроблені в дослідженнях Р. Солоу, Е. Денісона, В. Леонтєва. Так, в аналізі економічного зростання все більше уваги надається таким явищам, як відкритість економіки, частка експорту наукомісткої продукції, стан людського капіталу, шкільної освіти, частка державного споживання у ВВП, рівень податків тощо. Істотне розширення спектру змінних в економетричних моделях настільки ускладнює їх, що вірогідність

отримання надійних результатів різко зменшується, що взагалі свідчить про нелінійність тих чи інших шляхів економічного розвитку.

Необхідно відмітити, що не завжди підлягають обчисленню так звані інституційні основи економічного зростання, передусім вплив прав власності на майно та засоби виробництва. При цьому йдеться не лише про розвиток і захист приватної власності, а передусім про реальний контроль над впровадженням інвестицій та інновацій. Серед чинників, які визначають вплив фінансової системи, першочергове значення має рівень монетизації ВВП та кредитної активності.

На початку ХХІ ст. в умовах переходу до інноваційного шляху розвитку теорії економічного зростання акцентують увагу на проблемах першочергового розвитку людського капіталу. Нелінійність економічного розвитку породжує нову рису в теорії та практиці економічного зростання — багатоваріантність. Міжнародні економічні організації найважливішим чинником економічного зростання вважають відкритість економіки та лібералізацію зовнішньоекономічних зв'язків. Це дає змогу тій чи іншій країні реалізувати національні конкурентні переваги.

На основі аналізу літератури [99,с.182; 100,с.83; 115,с.9; 146,с.72; 178,с.44; 185,с.2; 211,с.31] можна визначити такі головні чинники економічного зростання:

- інвестиції в основний капітал;
- зростання кількості та якості трудових ресурсів, тобто інвестиції у людський капітал;
- науково-технологічний прогрес, впровадження інновацій, які підвищують продуктивність праці, капіталу та всієї економіки;
- структурно-економічний, в тому числі зміни законодавства, удосконалення відтворювальних та інших макроекономічних пропорцій;
- інституційне забезпечення.

Досліджуючи питання економічного зростання, Н.Калдор виклав свої дослідження у вигляді стилізованих фактів [159, с.19]:

– випуск на душу населення з часом зростає і темп його росту не має тенденції до зменшення;

– капіталоозброєність зростає з часом;

– реальна відсоткова ставка практично стабільна;

– відношення фізичного капіталу до випуску майже константа;

– частка праці і фізичного капіталу в національному доході – константа;

– темпи росту випуску на робітника суттєво відрізняються в різних країнах.

В доповнення до висновків Н.Калдора П.Ромер сформулював нові факти [260,с.1018]:

1. Середні темпи зростання не залежать від доходу на душу населення;
2. Зростання міжнародної торгівлі позитивно корелюється з темпом зростання виробництва;
3. Зростання населення негативно корелюється з рівнем доходу на душу населення;
4. Спостерігається тенденція до міграції кваліфікованих і некваліфікованих робітників в більш багаті країни;
5. Зростання капіталу є недостатнім для пояснення росту виробництва.

Сучасні стилізовані факти сформульовані В.Істерлі та Р.Левінном [265,с.57]:

1. Накопичення факторів немає вирішального значення для більшої частини перехресних відмінностей в рівнях економічного зростання;

2. Дивергенція, а не конвергенція є реальною в довготерміновому періоді: існують великі та зростаючі відмінності і рівнях ВВП на душу населення між країнами;

3. Зростання є необов'язково стійким в довготерміновому періоді, існують різні типи поведінки економічного зростання в різних країнах і в різні періоди часу. Накопичення капіталу є стійким і досить постійним;

4. Всі фактори виробництва зростають одночасно;

5. Національна політика впливає на довгострокове економічне зростання.

Макроекономічна теорія називає два основні джерела економічного зростання:

—наявність факторів виробництва;

—зростання продуктивності факторів на основі технологічного прогресу.

Вибір джерел економічного зростання передбачає необхідність кількісної визначеності взаємозв'язків між приростом ресурсів і приростом їх продуктивності з одного боку, та приростом обсягів національного виробництва — з іншого.

Економічне зростання вимірюється як у фізичному виразі, так і у вартісному. Перший спосіб більш надійний, оскільки дозволяє виключити вплив інфляції, але не універсальний, бо при розрахунку темпів економічного росту важко вивести загальний показник для виробництва різних виробів. Другий спосіб вживається частіше, однак, не завжди можна знехтувати вплив інфляції. Хоча в статистиці деяких країн вимірюють макроекономічний ріст на базі росту виробництва найбільш важливих для економіки товарів, використовуючи при цьому їх частки в загальному об'ємі виробництва.

Для характеристики економічного зростання використовуються як загальні, так і одиничні показники. Загальним показником динамічного економічного зростання є зростання обсягу ВВП чи доходу нації за певний період або їх збільшення у розрахунку на душу населення. Як окремі показники використовують коефіцієнти зростання продуктивності праці, капіталовіддачі і матеріаловіддачі, загального зростання ефективності виробництва та інші. Через ці параметри виявляється динаміка розвитку виробництва, кількісні і якісні зміни виробництва в економіці. Характеристика якісної сторони економічного зростання доповнюється співставленням темпів економічного зростання із темпами зростання населення.

В економічній статистиці для вивчення динаміки використовуються коефіцієнти росту, темпи росту і темпи приросту. Коефіцієнт росту X розраховується за формулою:

$$X = Y_1 / Y_0 \quad (1.4)$$

де Y_1, Y_0 — показники ВВП відповідно у звітному і базовому періодах.

Темп росту дорівнює коефіцієнту росту, що множиться на 100. Темп

приросту дорівнює темпу росту мінус 100. Хоча на практиці під темпом росту часто розуміють темп приросту.

Обсяг виробництва залежить від величини кожного з факторів виробництва, а ріст обсягу виробництва – від збільшення затрат на фактори виробництва. Однак, обсяг виробництва може зростати в більшій мірі, ніж загальні затрати на фактори виробництва. Це наслідок впливу науково-технічного прогресу, що відображає стан і зміни технологій виробництва.

Залежність росту обсягу виробництва від збільшення затрат на фактори виробництва і від науково-технічного прогресу відображає виробнича функція:

$$Y(T) = A(T) * F[L(T), K(T), N(T)], \quad (1.5)$$

де $Y(T)$ — темп приросту суспільного продукту;

$A(T)$ — темп науково-технічного прогресу;

$L(T)$, $K(T)$, $N(T)$ — темпи приросту витрат на працю, капітал, природні ресурси.

Для визначення суттєвості різниці між темпами економічного зростання, використовують "правилом 70". Припустимо, що існує дві країни з однаковим обсягом ВВП, проте різними темпами економічного зростання:

- країна α , де темп економічного зростання становить 4% на рік;
- країна β з темпом економічного зростання 3% на рік.

У відповідності із "правилом 70", ВВП країни α подвоїться за: $70/4 = 18$ років, а ВВП країни β за: $70/3 = 24$ роки.

Отже, збільшення темпів економічного зростання є досить важливим незаперечним завданням. Для населення дуже бідної країни навіть півпроцентне зниження у темпах зростання може означати перехід від недоїдання до голодної смерті.

На основі критичного аналізу і узагальнення існуючих в економічній літературі думок можна відокремити такі параметри економічного зростання:

- підвищення рівня кількісних та удосконалення якісних параметрів виробництва, які виявляються в темпах росту виробництва продукту і покращенні його кількісних характеристик;
- розвиток організаційно-правових форм механізму функціонування господарської системи, що базується на широкому використанні ринкових відносин;
- якісне покращення уречевлених факторів, включаючи науковий та виробничий апарат;
- удосконалення організаційно-управлінської діяльності у вигляді взаємодії робітників, засобів виробництва, технологій та природи.

В останні роки укорінилось поняття „клубу конвергенції”, тобто набору країн, в якому менш розвинуті країни з меншим рівнем ВВП, які у довгостроковій перспективі мають вищі темпи економічного зростання, ніж розвинуті країни. Цим клубом охоплена велика кількість країн. Основа даної конвергенції – це здатність країн, відповідних національних інститутів забезпечити ефективний обмін ринковоорієнтованою інформацією про технології, які можуть бути застосовані у менш розвинутих країнах, забезпечуючи їм більш високі темпи зростання, ніж у тих країнах, котрі знаходяться на межі власних технологічних можливостей.

Слід зауважити, що економічне зростання є важливим не саме по собі, а тими наслідками, які воно викликає. При цьому існує дві точки зору про вплив економічного зростання на добробут, висувається ряд аргументів.

В останні роки виникли серйозні сумніви щодо бажаності економічного зростання для країн з високим рівнем розвитку. Ці сумніви підкріплені певними взаємопов'язаними аргументами. Противники економічного зростання (Д.Медоуз) перш за все схвильовані погіршенням стану навколишнього середовища. Вони стверджують, що індустріалізація і економічне зростання породжують такі негативні явища сучасності, як забруднення, шум, відходи та багато інших. Все це виникає тому, що виробництво не утилізує повністю природні ресурси, а невикористані залишки повертаються в навколишнє

середовище у вигляді відходів. Розширення промислового виробництва і будівництва влучає із сільськогосподарського і рекреаційного обороту земельні угіддя і заповідні території. Існує думка, що швидкий ріст, а особливо оновлення технологій, породжує стурбованість та невпевненість серед населення. Робітники остерігаються, що накопичені ними професійні навички та досвід, можуть виявитися застарілими при швидкому технологічному прогресі. Тому в будь-якому розвиненому суспільстві подальший економічний ріст може означати задоволення все більш несуттєвих потреб при зростанні загрози екологічної кризи. В зв'язку з цим деякі економісти вважають, що економічне зростання необхідно ціленаправлено стримувати [212,с.136].

Прихильники іншої точки зору виступають на захист економічного зростання як важливої суспільної мети. Економічне зростання є основною умовою матеріального багатства і підвищення рівня життя. В таких умовах вибір соціальних цілей стає менш обтяжливим і зменшує протиріччя між різними групами населення. Економічне зростання збільшує національний продукт на душу населення, що поліпшує його добробут, умови праці, а також супроводжується технічним прогресом, удосконаленням техніки і технології, розвитком науки. Це дає можливість одночасно модернізувати всі галузі господарства, здійснювати програми допомоги малозабезпеченим, удосконалювати систему освіти та інші галузі соціальної сфери і при цьому підвищувати доходи населення. Створюються умови для успішного подолання наслідків природних і екологічних катастроф. Якщо співставити аргументи „за” і „проти”, економічне зростання має більш позитивну, ніж негативну оцінку. До того ж, воно за умов сучасної НТР супроводжується гуманізацією техніки і технологій із врахуванням близьких і віддалених наслідків впливу їх застосування на природу і людину.

Економічне зростання приводить до підвищення стандартів життя. За останнє століття у більшості країн світу спостерігалось стійке зростання ВВП в загальному і на душу населення. Зростаюча економіка надає можливості більш повного забезпечення громадян в товарах і послугах, дає змогу вирішувати

фундаментальні проблеми соціально-економічного розвитку, проблеми обмеженості виробничих ресурсів.

Ціла низка економічних, технологічних, соціальних, екологічних і, навіть, політичних проблем значно легше може бути вирішена за умови довгострокового зростання. Саме тому уряди всіх країн світу визначають економічне зростання як одну із основних цілей макроекономічної політики.

1.2. Еволюція та класифікація моделей економічного зростання світової економіки

Для вибору моделі економічного зростання важливим є аналіз теоретичних досліджень вчених різних напрямків та вивчення практичного досвіду інших країн. Поєднання теоретичного та практичного досвіду з національними особливостями країни дадуть змогу розробити концепцію, яка дозволить забезпечити високі темпи економічного зростання.

На основі дослідження економічної літератури [40,с.48; 65,с.453; 110,с.4; 189,с.92] можна виділити наступні теоретичні моделі економічного зростання: класичні, кейнсіанські, некейнсіанські, неокласичні та ендогенні.

Важливий внесок у розвиток класичної теорії зробили погляди на економічне зростання та розвиток А.Сміта, Т. Мальтуса, Д. Рікардо і Д. Мілля.

На думку А.Сміта, рівень випуску продукції на одну особу разом із зростанням випуску в кожній країні має регулюватися двома обставинами: по-перше, вмінням та розсудливістю тих, хто виконує роботу; по-друге, різницею між частками тих, хто зайнятий корисною працею, і тих, хто такою працею не зайнятий. До основних джерел зростання відносять ріст робочої сили і капіталу, підвищення ефективності, з якою капітал застосовується до робочої сили завдяки інтенсивнішому поділу праці й технологічному прогресові, та зовнішню торгівлю, що розширює ринок і зміцнює два інші джерела зростання.

Економічне зростання у "прогресивній державі" А.Сміта є самопідтримуючим процесом. Зростання економіки, збільшення заощаджень та нагромадження капіталу буде відбуватися до того часу, поки збільшення багатства сприяє отриманню прибутків.

Поділ праці забезпечує підвищення продуктивності праці, а її спеціалізація веде до зростання доходу на душу населення. Із зростанням продуктивності зменшується кількість ресурсів на одиницю готової продукції. Це сприяє зростанню добробуту, що в свою чергу розширює ринок, даючи змогу продовжувати далі цей поділ. В зв'язку з цим А.Сміт стверджував, що економічному зростанню можуть сприяти розширення ринкових установ і активна конкуренція.

Більшість сучасних економістів підтримують ідею А.Сміта про те, що рушійною силою зростання є нагромадження капіталу.

На основі досліджень А. Сміта розвивав свої погляди Д. Рікардо. В центрі його досліджень була проблема розподілу доходів. На відміну від А. Сміта Д.Рікардо вважав, що нерівність у розподілі доходів може призвести до зменшення економічного зростання і пояснював це дефіцитом землі, спричиненого збільшенням виробництва. В свою чергу збільшиться рента, зменшиться прибуток та стимули до інвестування.

Зовнішню торгівлю Д. Рікардо розглядав, як чинник, що стимулює збереження та нагромадження капіталу, що приводить до економічного зростання. Ще одним джерелом економічного зростання він вважав стійкий грошовий обіг, який складається з паперових грошей, що забезпечені золотом.

На думку Д. Рікардо, зростання економіки може відбуватися двома шляхами. Така мета може бути досягнута за допомогою використання більш значної частини прибутку на утримання продуктивної праці, або через збільшення продуктивності при незмінній кількості праці. Причому перевагу надає останньому, як найбільш прийнятному для економіки країни.

Зростання національного доходу і зайнятості населення Д. Кейнс пов'язував зі зростанням обсягу інвестицій, він розробив концепцію мультиплікатора,

у якій розкрив кількісну залежність між розмірами інвестицій, споживання і національного доходу. Так як і Д. Рікардо, Д. Кейнс вважав, що нерівномірний розподіл доходів стримує економічне зростання.

Кейнсіанці стверджували, що економічна політика держави повинна забезпечувати динамічну рівновагу економіки, яка характеризується стійкими рівноважними темпами приросту національного доходу та вважали, що аналіз функціональних зв'язків між найважливішими категоріями слід вести на макрорівні. Це дозволить визначити чинники, які впливають на економічне зростання. Виходячи з цього, кейнсіанці довели, що економічне зростання залежить від структури суспільного продукту. Стимулювати економічне зростання доречно підвищуючи сукупний попит.

Подальший розвиток поглядів Д. Кейнса знайшов своє відображення у дослідженнях Р. Харрода і Е. Домара, які розробили наприкінці 40-х рр. найпростішу макроекономічну модель зростання. Дана модель описує динаміку доходу, який є сумою споживчих та інвестиційних витрат, а основним фактором зростання є нагромадження капіталу.

На відміну від Д. Кейнса, який розглядав процес виробництва у статичному стані, в межах короткострокового періоду, посткейнсіанці аналізували динамічність процесів у довгостроковому періоді.

Головна ідея Е. Домара полягає в тому, що інвестиції відіграють в економіці подвійну роль: створюють виробничі потужності та попит через ефект мультиплікатора. На цій основі він розробив модель рівноважного зростання, згідно з якою тільки постійно зростаюча акумуляція капіталу забезпечує в масштабі суспільства динамічну рівновагу між сукупним попитом і пропозицією. Дані дослідження він базував на ефекті мультиплікатора-акселератора. До факторів економічного зростання Р. Харрод відносив робочу силу, випуск продукції або дохід на душу населення, розмір наявного капіталу.

Варто зазначити, що модель Харрода—Домара описувала реальні процеси економічного зростання 1920—1950-х рр. Однак, її передумова про те, що праця не є дефіцитним фактором, може не відповідати дійсності в тому

випадку, коли темп зростання випуску перевищує темп зростання чисельності населення та зайнятих. Якщо праця не може замінюватися капіталом, а технічний прогрес відсутній, то праця в моделі може стати обмежуючим фактором, загальні темпи зростання зрівнюються з темпами зростання затрат праці, а рівень виробництва і споживання в розрахунку на душу населення не зростатиме. В цьому припущенні і вбачається основний недолік даної моделі.

Технічний прогрес, якісні характеристики праці й капіталу, їхня взаємодія і взаємозаміщення у процесі розвитку все ефективніших технологій є сьогодні найважливішими ресурсами і факторами економічного зростання. А тому теорія зростання Харрода—Домара, яка не враховує ці фактори і за якою основним джерелом зростання є фізичне нагромадження капіталу, а основним інструментом регулювання економічного зростання – норма заощадження втратила свою актуальність.

На основі дослідження економічної літератури можна виділити недоліки кейнсіанських моделей економічного зростання, які полягають в їх передумовах:

- використання виробничої функції В. Леонт'єва, у якій праця і капітал не є товарами-субститутами, що суперечить дійсності;
- незалежність один від одного таких параметрів, як співвідношення доходу і капіталу, граничної норми заощаджень, приросту працюючих, що мінімізує вірогідність досягнення рівноважного економічного зростання. В цих умовах порушення рівноважного рівня одного з її параметрів руйнує рівновагу всієї системи.

Іншим шляхом розвивалися дослідження економічного зростання представниками неокласичної теорії, які намагались подолати обмеженість некейнсіанських моделей. Перші неокласичні моделі зростання були розроблені Р. Солоу і Дж. Мідом, які базувалися на виробничій функції Кобба-Дугласа. Чинниками економічного зростання згідно моделі Р.Солоу є норма заощаджень, темпи зростання населення і технічний прогрес. На відміну від моделі Харрода-Домара в дослідженнях Р. Солоу траєкторія збалансованого

зростання є стійкою.

У західних джерелах підкреслюється особлива роль Р. Солоу як розробника моделі факторного аналізу джерел економічного зростання. Перевагою моделі Солоу є розмежування факторів економічного зростання і поступове дослідження впливу кожного з них на процес довгострокового зростання національного доходу. У даній моделі чільне місце належить заощадженням, які обчислюють як ВВП за вирахуванням споживання і державних закупівель.

На думку Р.Солоу, єдиним джерелом довгострокового економічного зростання доходу на одного працюючого, а відповідно, і рівня споживання, є науково-технічний прогрес. Ні збільшення запасу капіталу, ні збільшення кількості робочої сили не є чинником довгострокового економічного зростання. Коли економіка досягає стану сталої рівноваги, темп підвищення продуктивності праці залежить тільки від темпу базових технологічних змін.

До недоліків моделі Солоу можна віднести:

- модель не враховує багатьох обмежень економічного зростання: енергетичних, екологічних та інших;
- припущення про те, що норма заощадження вважається постійною і задається екзогенно. Доцільнішим було б ендогенне формування значень цих параметрів у моделі, оскільки вони пов'язані з іншими її параметрами та змінними;
- модель не враховує такі фактори зростання, як освіта, соціальна стабільність, охорона здоров'я, військові витрати тощо, на які можна вплинути за допомогою заходів економічної та соціальної політики;
- модель не дає змоги проаналізувати динаміку добробуту в найближчому періоді, що є вкрай важливим проведення ефективної економічної політики.

Важливий вклад внесла неокласична теорія і вивчення чинників економічного зростання. На основі проведених досліджень Е.Денісон виділяє дві великі групи чинників економічного зростання: зміни факторних витрат і продукції на одиницю витрат. При цьому витрати складаються з праці, капіталу

і землі, які використані у виробництві. Загальним висновком дослідження Е.Денісона є твердження, що існує багато факторів економічного зростання і їх відносний вплив сильно змінюється від періоду до періоду і від країни до країни.

Нова теорія економічного зростання почала розвиватися на початку 70-х рр. і побудована на емпіричному аналізі факторів економічного зростання.

Одним з її напрямків є теорія ендогенного зростання, яка пов'язує процес зростання з усіма можливими якісними й кількісними факторами: ресурсними, інституційними, міжнародними тощо. Такі моделі враховують інвестиції в людський капітал, наукові дослідження і дають змогу описати динаміку зміни технології, а не задають їх екзогенно. При побудові таких моделей звичайно користуються лінійною регресією, за базу даних беруться перехресні вибірки для різних країн світу.

Теорія ендогенного зростання поєднує переваги відкритості економіки та торговельної лібералізації з власною структурно-технологічною політикою, яка спирається на внутрішній ринок.

Нобелівський лауреат К.Арроу навів динамічну інтерпретацію доходів, що зростають, наголошуючи на важливості "практичного навчання" [254, с.18]. Це була спроба подати технологічний прогрес ендогенно у моделях зростання. Слід зазначити, що К.Арроу підкреслював важливість сукупних інвестицій, а не сукупного виробництва.

У своїх дослідженнях П.Ромер і Р.Лукас ендогенно визначали довгострокові темпи зростання через збільшення сукупної віддачі від масштабу завдяки накопиченню людського капіталу. Чинником економічного зростання у П.Ромера є накопичення знань, ідей і винаходів; у Р. Лукаса - накопичення людського капіталу [261, с.20].

На думку Ф.Перру зростання економіки не є простим збільшенням вироблених обсягів. Воно супроводжується "змiнами структур": одні галузі промисловості зникають, інші — з'являються завдяки винаходам та іншим чинникам.

Сучасні теорії економічного зростання, на відміну від кейнсіанських та класичних, побудовані на аналізі відносин розподілу, взаємодії майнової нерівності та економічного розвитку. Представники класичної школи виходили з позитивного впливу нерівності на економічне зростання. Дж. Кейнс також вважав, що саме багаті люди мають високу схильність до заощаджень, які конвертується в інвестиції та визначають економічне зростання.

Необхідно зазначити, ця теорія справедлива для індустріальної епохи і значною мірою на сьогоднішній час. Однак постіндустріальний, інформаційний розвиток вніс істотні корективи, поставив під сумнів концепцію нерівності як фактора економічного зростання. На основі аналізу досліджень МВФ можна зробити висновок про те, що в багатьох азійських країнах, де дохід розподіляється більш рівномірно, вищими є й темпи економічного зростання.

У зв'язку з цим теорія ендогенного зростання віддає перевагу більш рівномірному розподілу доходів, яке аналізується за допомогою коефіцієнта Джині, який використовують для вимірювання відмінностей у розподілі доходів між окремими особами в межах однієї країни від абсолютно рівного розподілу.

Слід зазначити, що проблема впливу рівності чи нерівності на економічне зростання досить складна. У країнах із всезагальним розподілом бідності відсутні стимули до заощадження, а отже, до економічного зростання. Це консервує відсталість на десятки, а то й на сотні років. Явища заощаджень з'являються при певному рівні виробництва ВВП на душу населення. Проте в багатих країнах нерівність також зменшує середній нахил до заощадження, протидіє розвитку людського капіталу, а звідси й можливостям інноваційного розвитку. Існує гіпотеза, що більш рівномірний розподіл доходів з самого початку приносить позитивні наслідки в політиці економічного зростання.

Сучасна теорія зростання досліджує функції виробництва, які показують збільшення доходів внаслідок спеціалізації та інвестицій у капітал "знань". Технологічний прогрес і формування людського капіталу ендогенно задаються в межах кількох рівноважних моделей зростання. Нові знання генеруються

інвестиціями у дослідницькому секторі. Залишковість технологічного прогресу пояснюється формуванням ендогенного людського капіталу. Оскільки знання розглядається як суспільне благо, то передача блага до інших фірм може зробити можливим збільшення доходів залежно від масштабів виробництва як наслідок сукупної інвестиції у знання. Це, в свою чергу, робить можливим неперервність інвестицій у капітал знань і здатне забезпечити довготривале зростання доходу на одну особу.

На основі вивчення нових моделей економічного зростання ми зробили такі висновки:

- уряди можуть сприяти економічному зростанню, заохочуючи агентів у тих секторах економіки, які активно продукують знання і людський капітал;
- країнам, що розвиваються, бажано надавати допомогу через міжнародний трансфер технологій;
- необхідно приділяти у менш розвинутих країнах якомога більше уваги людському капіталові і вигодам, які можна отримати від обміну ідей, що є наслідком відкритості національної економіки, інтегрованої у світову.

Згідно з деякими емпіричними дослідженнями нові моделі ендогенного росту краще узгоджуються з наявністю відмінностей у темпах зростання різних країн за останні три-чотири десятиліття, ніж неокласичні моделі.

У сучасних умовах теорія ендогенного зростання розвивається переважно емпірично. Існує нагальна потреба в розробці її міцної теоретичної бази із чіткими передумовами, структурою та висновками з метою побудови максимально повного та значущого набору факторів, які пояснюють процес економічного зростання та визначають джерела його забезпечення.

Недоліком нової теорії економічного зростання є опора на традиційні неокласичні постулати, які не можна застосувати до країн з низьким рівнем розвитку. Дана теорія не бере до уваги такі важливі перепони економічного зростання в країнах, що розвиваються, як неефективна інституційна структура, низький розвиток інфраструктури, недосконалість ринків товарів і факторів. Це накладає певні обмеження на застосування моделей нової теорії економічного

зростання при порівняльному аналізі різних країн.

Розрізняють два типи моделей довготермінового економічного зростання [191,с.88]:

1. Моделі, в яких характеристики країни визначають довготермінове зростання.

2. Моделі, в яких всесвітній НТП визначає довготермінове зростання.

У першому типі довготермінове зростання залежить від характеристик країни. До таких моделей відносять модель АК, автором якої є Ребело, в якій зростання залежить від ставок оподаткування. У випадку версій закритої економіки, розроблених Ромером, Агроном, Говіттом, технологічні зміни і, таким чином, економічне зростання залежать від патентної системи країни та розміру ринку. У простих версіях цих моделей низький рівень стабільності темпів зростання враховує, що випадкові шоки є важливими для визначення довготермінової тенденції виробництва. У моделі, де соціально-економічні характеристики країни визначають зростання коефіцієнти стабільності можуть бути інтерпретовані як відображення величини варіації вихідних темпів зростання по країнах у відношенні до варіації випадкових шоків. Низька стабільність враховує, що щасливий випадок є важливим додатком до політики визначення довготермінової тенденції виробництва. Але ця модель не пояснює значної частки варіації темпів економічного зростання.

Другий тип моделей, який охоплює як неокласичну модель із зовнішніми технологічними змінами, так і моделі дифузій технологій, розглядає зростання як загальносвітовий процес, а характеристики країни — як визначник відносного рівня доходу. В цих моделях низька стабільність утворюється завдяки шокам різного розміру, і шоки можуть відіграти лише незначну роль у визначенні довготермінової тенденції виробництва, незважаючи на те, що вони є важливим визначником варіації в десятилітніх періодах економічного зростання. У різних типах моделей всесвітній технологічний прогрес визначає довготермінове зростання і характеристики країни визначають рівноважні відносні рівні доходу. Ця категорія охоплює не лише неокласичну модель, а й

моделі дифузій технологій. За умови широкої дисперсії розриву між початковими доходами країн та їхніми станами рівноваги динаміка переходу нівелюватиме вплив випадкової помилки. Країни, розташовані найнижче відносно свого стану рівноваги, зростатимуть найшвидше. При цьому відносні темпи зростання з самого початку будуть вирізнятися високою стабільністю. Однак, у міру досягнення країнами рівноважних рівнів доходу стабільність зменшиться, бо динаміка переходу вже буде поступатися впливові випадкової помилки.

Необхідно зазначити, що ці моделі передбачають високу стабільність, яка є наслідком великого шоку, що впливає на дохід групи країн, вони передбачають високий рівень стабільності після великого шоку у сфері урядового регулювання, впровадження реформ. Ці теоретичні дослідження підтверджує практичний досвід групи східноазійських країн, які послідовно досягли високих темпів економічного зростання. З іншого боку, існує багато країн, в яких ці заходи не принесли неочікуваного результату. Це може вказувати на той факт, що країни з високими рівнями доходу не часто реагують на урядові заходи, які приводять до низького рівня рівноважного доходу.

Економічне зростання теоретично може бути забезпечене двома шляхами [165, с.15]:

1. Жорсткою реалізацією основних засад ліберальної моделі.
2. Поєднанням суто економічних критеріїв успішності розвитку країни з прагненням забезпечити підвищення життєвого рівня населення.

Необхідно відмітити, що швидкого виходу з економічної кризи і забезпечення високих темпів економічного зростання скоріше можна досягти втіленням ліберальної моделі. Але на цьому шляху є декілька серйозних перешкод, головна з яких — труднощі у забезпеченні підтримки населення. У певні, досить короткі строки, коли влада має високий кредит довіри і підтримку свого народу та чітко сформульовано цілі й терміни їх досягнення, це видається цілком реальним. Практично таким шляхом пішли на початку реформ ті країни перехідної економіки, які досягли найбільш помітних успіхів, — це передусім

Польща, Чехія, Словенія, значною мірою країни Балтії.

Другий шлях спирається на соціальноорієнтовану модель, тобто передбачає високий ступінь соціального захисту населення, дотримання принципів соціальної справедливості, поступове підвищення рівня життя широких верств суспільства. Все це, безумовно, надзвичайно важко реалізувати в умовах украї необхідної системної перебудови економіки, яка, зокрема, потребує гігантських коштів на технічне переоснащення. Але такий шлях, крім суто гуманних позитивних наслідків, забезпечує передусім соціальну стабільність, відсутність якої може просто зламати будь-яку концепцію розбудови держави.

Соціальноорієнтована економічна система потребує значно більших зусиль із боку уряду, оскільки передбачає досить високий ступінь державного регулювання економічних і, особливо, соціальних процесів. Саме держава засобами податкової, цінової, кредитної політики стимулює розвиток виробництва і повну продуктивну зайнятість населення; політикою у сфері освіти та професійної підготовки — належну конкурентоздатність робочої сили; системою соціальних трансферів.

У другій половині ХХ століття, після Другої світової війни, домінуючим в економічних теоріях і концепціях установ, які сприяють промислому розвитку, стало переконання, що бідність країн та населення зростає через обмеженість капіталу. З цього випливало, що головним шляхом розвитку і зростанням економіки є трансфер капіталу з багатих країн у бідні. І лише у 80-90-ті роки, експерти дійшли висновку, що основна причина бідності ряду країн полягає не в низькому рівні їх фінансових можливостей, а, насамперед, у відсутності внутрішнього середовища, сприятливого для відтворення капіталу як фізичного, так і інтелектуального. Два останніх десятиліття ХХ сторіччя стали етапом чергових серйозних зрушень у галузі теоретичного осмислення економічного зростання і практики технічної допомоги, головним чином під потужним впливом процесів глобалізації. У рамках нових підходів і моделей сформувалася думка, що зростання економіки можуть забезпечувати переважно

зовнішні технологічні зміни (spill-over). Саме завдяки їм країни досягають більш значного економічного зростання протягом тривалого періоду часу, порівняно з тим, коли вони залишаються в статичному стані, орієнтуючись лише на внутрішні фактори в рамках старої моделі.

На сучасному етапі економічна наука обґрунтовує широкий і дедалі більший розрив у доходах багатих і бідних країн. Він обумовлений, насамперед, відсутністю або недостатністю базових інститутів у відсталих державах.

Сучасна економічна наука, а також національні агентства, що займається теорією зростання економіки та забезпеченням економічного розвитку країни, зосередили свою увагу, насамперед, на розвитку ефективних інститутів. Це підтверджує думку про те, що в країні, де нерозвинуті базові інститути генерування капіталу і максимально незадіяна економічна активність усього населення, то ні інвестиції в інфраструктуру, освіту, охорону здоров'я, ні економічні реформи державного сектора не будуть ефективними, а призведуть лише до росту нерівності в доходах, надаючи переваги тим, хто має вільний доступ до основних факторів ринку. Проведена в подібних умовах приватизація державних підприємств сприятиме не збільшенню добробуту нації, а навпаки, наростанню її бідності, особливо, якщо право власності на землю і страхування контрактних зобов'язань надійно не гарантуватимуться державою. Торгова, інвестиційна та інноваційна політика також не дадуть ефекту, якщо не будуть попередньо сформовані відповідні інститути.

З точки зору довгострокової перспективи економічного зростання Г.Колодко формує чотири групи постсоціалістичних економік [248, с.36].

Перша група – це "наздоганяючі" країни. До неї відносять країни, які здатні підтримувати на протязі довгого періоду темпи зростання, що не менш, ніж вдвічі перевищують темпи зростання ВВП розвинутих країн. Для порівняння беруть темпи зростання країн Європейського Союзу. Можна припустити, що в майбутньому темпи зростання країн ЄС залишаться на рівні близько 2,5%. Це означає, що для того, щоб опинитися в групі "наздоганяючих"

країн, необхідно на протязі найближчих десятиліть зберігати середній темп зростання на рівні близько 5%.

До другої групи відносять країни, які здатні підтримувати темпи зростання на рівні країн ЄС або перевищувати їх на незначну величину. Темпи зростання в цій групі будуть на рівні 3%, змінюючись в межах від 2 до 3%. В результаті ці країни не будуть наближатися до рівня, який вже досягли розвинуті країни, або цей процес буде відбуватися дуже повільно. Беручи до уваги різницю в початкових рівнях, в абсолютних показниках розрив буде постійно збільшуватись. Також буде збільшуватись відстань між даною групою країн і "наздоганяючими" країнами.

Третя група – це "відстаючі" країни, що не здатні проводити успішну трансформацію, темп зростання яких в довгостроковому періоді є значно нижчий, ніж в країнах ЄС. Довгостроковий рівень зростання в цих економіках не перевищує 2%. Національний дохід в країнах даної групи зростає, але в довгостроковому періоді таке зростання є надто малим.

Четверта група – це країни-лідери. Країни даної групи демонструють середньорічний темп зростання, що втричі перевищує темпи зростання ЄС і складає близько 7,5%. Такі темпи зростання будуть наближати країни цієї групи до рівня розвитку країн ЄС.

Аналіз моделей економічного зростання дозволяє відокремити 6 груп національних моделей країн, що досягли високих темпів економічного зростання в довгостроковому періоді (див.табл.1.4).

Класифікації моделей економічного зростання¹

Класифікаційні ознаки	Види моделей	Характерні ознаки
За рівнем економічного розвитку	1. Утримання лідерства	Достатнє утримання темпів зростання на рівні 1-2,5%
	2. Наздоганяючого зростання	Досягнення зростання, яке в 1,5 рази перевищує темпи росту розвинутих країн.
	3. Випереджаючого зростання	Досягнення зростання, яке в 2-3 рази перевищує темпи росту розвинутих країн.
За національною ознакою	1. Американська	<ul style="list-style-type: none"> – високий рівень продуктивності праці та працезберігаючі методи виробництва – нова економіка – НТП – Розвиток кредитного ринку
	2. Японська	<ul style="list-style-type: none"> – НТП – наздоганяюча індустріалізація – високі національні заощадження – імітаційна політика на початковому етапі – освіта – традиції та культура – політика кредитування
	3. Польська	<ul style="list-style-type: none"> – швидке реформування економіки – інвестиції – державні преференції аграрному сектору – відкритість економіки
	4. Німецька	<ul style="list-style-type: none"> – лібералізація – розвиток малого та середнього бізнесу – соціальна політика – приватизаційна політика – залучення внутрішніх фінансових ресурсів через інвестиційні фонди підприємств
	5. Китайська	<ul style="list-style-type: none"> – централізована система управління – освіта – сільськогосподарська реформа – експортна орієнтація виробництва
За спрямуванням виробництва	1. Експорторієнтовані	Пріоритет надається галузям експортного спрямування
	2. Імпортозаміщуючі	<ul style="list-style-type: none"> – розширення імпортозаміщуючого виробництва – застосування торгових бар'єрів

Продовження таблиці 1.4

За видами економічного зростання	1. Збалансованого зростання	економічне зростання, яке приводить в рух всі галузі економіки відразу
	2. Незбалансованого зростання	передбачає сприяння розвитку пріоритетних секторів, які дадуть поштовх розвитку всієї економіки
За типами економічного зростання	1. Стійкого зростання	зростання, в процесі якого відбувається збалансоване накопичення активів, держава надає підтримку системам освіти та охорони здоров'я, проводиться політика охорони навколишнього середовища
	2. Нестійкого зростання	фаза відносно швидкого зростання змінюється фазою сповільненого або навіть від'ємного зростання
За характером зростання	1. Інноваційна	передбачає розвиток економіки через інтенсифікацію виробництва, активне освоєння новітніх розробок
	2. Ресурсна	передбачає розвиток економіки екстенсивним шляхом

¹Примітка. Складено автором.

Аналіз моделей економічного зростання дозволяє зробити висновок, що успіху можна досягти лише шляхом синтезу моделей. Тобто, потрібен синтез моделей, пристосований до умов конкретної країни, до її специфіки.

1.3. Новітні стратегії економічного зростання в контексті концепції міжнародної конкурентоспроможності країни

Передумовою успішного розвитку є ефективна стратегія. Останнім часом важливою характеристикою середовища, в якому формуються та реалізуються економічні стратегії, стає становлення та розвиток глобальної економіки. Поширення тенденцій економічної глобалізації порушує питання щодо побудови нової парадигми економічної стратегії. Одержання переваг та запобігання загрозам від глобалізації значним чином залежать від спроможності створити чітку стратегію реформування економічної системи і дотримуватися її принципів.

Економічна стратегія – це комплексний план, спрямований на досягнення

довготермінової мети, що включає напрями, завдання та пріоритети економічного розвитку суб'єкта і комплекс відповідних заходів, дій та рішень. Метою державної економічної стратегії є всебічний розвиток соціально-економічної системи та досягнення соціально-економічної стабільності, максимального добробуту суспільства [14, с.78].

Стратегія економічного розвитку має орієнтуватися на забезпечення економічного зростання. Більшість країн обирають стратегію економічного зростання, з якою пов'язують вихід на новий рівень розвитку, успіх реформ.

В зв'язку з цим виникає потреба дати визначення стратегії економічного зростання. На основі дослідженої літератури можна визначити, що стратегія економічного зростання – це комплексний план, спрямований на забезпечення економічного зростання в довгостроковому періоді, справедливий розподіл його результатів з метою підвищення добробуту населення.

Головним завданням для кожної країни є забезпечення конкурентоспроможності своєї економіки шляхом підвищення продуктивності і створення конкурентних переваг для національного виробництва. Результатом цього процесу мають стати підвищення рівня життя населення і висхідна траєкторія економічного зростання. Держава на своєму рівні має забезпечити відповідний захист національних економічних інтересів і проводити політику, яка обумовлює економічне зростання.

В економічній літературі немає єдиного трактування конкурентоспроможності. Дж.Сакс розглядає конкурентоспроможність як передумову та інструмент сталого економічного розвитку країни. На його думку, конкурентоспроможність національної економіки визначається наявністю в країні здорового ринку, чинників виробництва та інших характеристик, які формують потенціал для досягнення стабільного економічного зростання [79,с.118]. М.Портер розглядав конкурентоспроможність як засіб підвищення добробуту суспільства [139,с.10]. Можна погодитися з думкою Я.Жаліло, який розуміє під конкурентоспроможністю національної економіки економічну категорію, що характеризує стан суспільних відносин у державі щодо

забезпечення умов стабільного підвищення ефективності національного виробництва, адаптованого до змін світової кон'юнктури та внутрішнього попиту на основі розкриття національних конкурентних переваг та досягнення кращих, ніж у конкурентів, соціально-економічних параметрів.

Конкурентоспроможність тієї чи іншої країни можна розглядати як "суму" міжнародної конкурентоспроможності національних експортерів. Існує і ширше трактування поняття конкурентоспроможності — як здатності країни створити внутрішні та зовнішні умови, що дають можливість її бізнесу виробляти товари та послуги, які витримують випробування міжнародними ринками, а її населенню — постійно підвищувати доходи та якість життя. Тобто конкурентоспроможність країни — це її здатність забезпечити стабільне економічне зростання. Важливою ознакою конкурентоспроможності країни є також здатність її суб'єктів оперативно реагувати на зміни у світовому попиті та структурі виробництва.

Існують дві основні методики рейтингування конкурентоспроможності країн. Гарвардсько-давоська і лозаннська, які слугують інструментом постійного коригування політики країн щодо формування чинників стабільного зростання.

Всесвітній економічний форум оцінює глобальну конкурентоспроможність на базі двох основних рейтингів.

Перший — це Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI), який замінив попередній Індекс конкурентоспроможності економічного зростання. GCI є індикатором перспектив економічного зростання в середньостроковій перспективі.

Другий — Індекс конкурентоспроможності бізнесу (BCI) — визначає рівень продуктивності та ефективності компаній і галузей.

Для виведення Індексу глобальної конкурентоспроможності всі країни, вибрані для ранжирування, спочатку групують відповідно до рівня їхнього розвитку. Перша група — країни «початкової» стадії розвитку, коли джерелами конкурентоспроможності є або сировина, або дешева некваліфікована робоча

сила. Бізнес у таких країнах конкурує на основі цінової політики, а низькі зарплати свідчать про низьку продуктивність праці. Щоб країни цієї групи могли конкурувати на світових ринках, їм необхідні, як мінімум, стабільне макроекономічне середовище, суспільні та приватні інститути, які чесно функціонують, кваліфікована робоча сила.

У другій групі об'єднано країни, які перебувають на стадії ефективного розвитку. Це означає розвиток складних виробничих процесів, поліпшення якості продукції, фактичне зростання доданої вартості. На цій стадії конкурентоспроможність країни вже визначається якістю вищої освіти та професійної підготовки, ефективністю ринку робочої сили (його гнучкістю та мобільністю), а також наявністю трудового законодавства, що сприяє розвитку бізнесу. Тут же необхідна наявність стабільної банківської системи, ринку капіталу та ринку землі. І останній обов'язковий чинник — технологічна готовність країни, тобто спроможність компаній і готовність країни загалом широко впроваджувати в економіку нові технології.

Третій, найвищий ступінь, який експерти ВЕФ називають стадією інноваційного розвитку, характеризується значним зростанням заробітної плати та високим рівнем життя людей. Та цього досягають лише в тому разі, якщо окремі компанії та загалом бізнес цих країн спроможний конкурувати на глобальних ринках завдяки абсолютній новизні своєї продукції, її унікальності та ексклюзивності, найвищій якості та зростаючій складності. Іншими словами, це та стадія економічного розвитку, де конкуренція відбувається на рівні інновацій.

Варто відмітити, що нагромаджено значний світовий досвід реалізації стратегій, метою яких є зростаюча економіка. У низці країн застосовувалися з різним ступенем успіху стратегії, які спирались на ідею про те, що слаборозвинена країна спроможна вирішити свої проблеми самостійно. Комуністичні країни дотримувалися стратегії незбалансованого зростання, за якої ресурси забирались із галузей виробництва сільськогосподарської продукції та товарів широкого вжитку і вкладались у розвиток важкої

промисловості. Дотримуючись цієї стратегії, Радянський Союз зміг перетворитись із аграрної країни на індустріальну, хоча й великою ціною. Крім того, існують стратегії, що спираються на торгівлю як засіб забезпечення розвитку. Стратегією, орієнтованою на внутрішню самодостатність або заміщення імпорту, стимулюється розвиток вітчизняної промисловості завдяки запровадженню обмежень на імпорт закордонної продукції. Цій стратегії властиві певні недоліки, проте вона була застосована деякими країнами, зокрема Мексикою і Бразилією, для досягнення певного рівня економічного розвитку. Існує також стратегія, орієнтована на зовнішню торгівлю, за якої досягнення розвитку ґрунтується на експорті продукції. Внутрішні ресурси використовуються для розвитку експортних галузей, а експорт субсидується урядом.

Останнім часом особливої актуальності набувають новітні стратегії, що враховують сучасні тенденції розвитку. До таких стратегій можна віднести стратегію наздоганяючого зростання, випереджаючого зростання, стратегію включення, інноваційну стратегію.

Стратегія наздоганяючого зростання полягає у концентрації наявних резервів виробництва на розвитку тих напрямів, що визначають вектор розвитку виробництва при активному впливі на ці процеси з боку суспільства і держави з метою прискорення розвитку. Важливо зазначити, що в усіх випадках, де успішно застосована стратегія наздоганяючого зростання, присутня інвестиційна і фінансова допомога інших, розвиненіших країн, які значною мірою допомагають у реалізації резервів, що є в країні - як фінансових, так і людських, соціокультурних, наукових тощо. В цьому і полягає, наприклад, значення плану Маршалла для післявоєнних Німеччини та Японії.

Аналіз літератури дозволяє зробити висновок, що в основі наздоганяючого зростання лежить прискорена індустріалізація країни. Слабкою стороною стратегії наздоганяючого зростання є те, що неможливо точно визначити величину ефекту наздоганяння. Оскільки немає сумніву, що в прискоренні економічного зростання післявоєнної Європи та Японії відіграв

роль не лише феномен наздоганяння. В цей період збільшилась кількість зайнятих в народному господарстві, зросли інвестиції, оскільки Європа за планом Маршала отримала грошові надходження, а також зростання міжнародної торгівлі, яке відбувалось за рахунок стимулювання експортних галузей цих країн. В зв'язку з цими причинами ефект наздоганяння виділити в чистому вигляді практично неможливо.

Зазначимо, що наздоганяючий розвиток передбачає проведення структурних реформ. Особливу увагу слід звернути на те, що важливі не кількісні параметри, а політика, що гарантує це структурне наближення. Тобто необхідна стратегія економічного прориву.

Економічна стабільність і високі темпи зростання роблять країну більш привабливою для інвестицій. А інвестиції, в свою чергу сприяють зростанню продуктивності праці, введенню нових технологій, що виступає важливим фактором підтримки стійкого зростання економіки. При правильній економічній політиці "наздоганяючі" країни можуть переймати від більш розвинутих як стандарти споживання, так і всі технічні новинки. Таким чином, ринок довше не досягає стадії насичення. Задоволення одних потреб замінюється задоволенням інших. Попит на товари не зникає, а підприємства працюють на повну потужність, і їх високі прибутки приваблюють все нові і нові капітали. В такому випадку важливо, щоб національна економіка була тісно пов'язана із світовою.

В умовах наздоганяючого зростання країна повинна не просто розвиватися, а розвиватися швидше провідних країн. Крім цього, недостатньо просто приймати та адаптувати досягнення високорозвинених країн, оскільки такий шлях у кращому випадку дозволить не збільшити розрив, але й шукати нові методи (інститути, механізми) для покращення розвитку, тобто працювати на випередження. Це вважають основним правилом наздоганяючого розвитку – не можна просто наслідувати шлях розвинутих країн.

Як показує світовий досвід, наздоганяюче зростання відбувається не стихійно, а з участю зі сторони держави. Економіка розвивається лише тоді,

коли належні умови для цього забезпечує державна влада. Роль влади у розбудові національного господарства, проведенні економічних реформ і обранні оптимального шляху розвитку – важливий фактор суспільного реформування в перехідний період. Тому необхідне використання державою механізмів трансформаційних процесів та проведення курсу на формування соціально орієнтованої моделі ринкових реформ.

"Наздоганяюча" країна у своєму розвитку повинна враховувати постіндустріальні виклики. Адже Японія і країни Південно-східної Азії, які зростали швидкими темпами, наštтовхнулись на початку 1990-х років на серйозні перепони, пов'язані з обмеженістю індустріальної моделі зростання. Можна припустити, що з подібними проблемами стикнеться пізніше і Китай, де спостерігається значне зростання.

В сучасній економічній літературі, доктринах міжнародних економічних організацій домінує стратегія наздоганяючого зростання, яку рекомендовано постсоціалістичним країнам, а також країнам, що розвиваються. Однак, в останні десятиліття доктрина наздоганяючого зростання значною мірою дискредитувала себе: передусім країни "третього світу" відчують наслідки самодостатності західного світу, зниження попиту на традиційні товари їх експорту. На думку В. Іноземцева, постіндустріальна трансформація радикально скоротила потреби Заходу в продукції периферійних держав, поставивши багато з них на межу економічної катастрофи, найважливішим чинником господарського процесу нині стали інтелект та творчі здібності людини [160,с.423].

На основі критичного аналізу і узагальнення існуючих в економічній літературі думок можна виділити такі загальносвітові передумови стратегії випереджаючого зростання.

1. На межі XX – XXI століть в світі відбувався поступовий перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, де найбільш важливими та дорогими ресурсами є know-how, послуги освіти та охорони здоров'я, інноваційний потенціал людини та інші культурні цінності. Ті економічні

системи, які володіють ними, отримують найкращі передумови для розвитку економіки в ХХІ столітті, так як в ХІХ столітті господарями світу стали країни, які зробили крок в напрямку індустріальної революції.

2. В умовах глобалізації та інтернаціоналізації економічного розвитку вирішити проблеми "випереджаючого розвитку" будь-яка країна може лише в діалозі зі світовою спільнотою. Останнє пронизане системою певних протиріч. На одному їх полюсі – зберігається економічна і політична влада транснаціональних корпорацій та національних і інтернаціональних інститутів, які представляють їх інтереси. На іншому полюсі – тенденція соціалізації і гуманізації економіки; зростаюча роль демократичних національних та міжнародних організацій і рухів: профспілкових, екологічних та інших.

Спираючись на останню тенденцію, потрібно шукати шляхи виходу на дорогу "економіки для людини" шляхом накопичення культурних цінностей як головного стратегічного ресурсу майбутнього. Створюючи цей ресурс у великих масштабах, можна легко отримати й інші – промислові, сільськогосподарські і т.п. – як за рахунок внутрішнього виробництва, так і шляхом міжнародного співробітництва.

Крім того, до теперішнього часу сформувались і певні теоретичні передумови для розробки програми випереджаючого розвитку.

По-перше, існує історичний досвід періоду непу і "хрущовської відлиги", який в критичному порівнянні з досвідом країн з соціально-демократичною організацією економіки може слугувати одною з передумов розробки такої стратегії.

По-друге, необхідно знайти жорстку антитезу асоціальним, не гуманістичним економічним системам – від тоталітарної складової нашого минулого до теперішнього курсу трансформації із зростанням соціальних протиріч.

По-третє, для розробки альтернативи сьогоденній ситуації можна використати зарубіжні та вітчизняні теоретичні розробки Римського клубу, концепції постіндустріального суспільства, ноосфери і сучасного марксизму.

Все це дозволяє визначити, які потенційні можливості нашої країни нам необхідно розвивати, спираючись на досягнення світової науки і практики в сфері гуманістичної орієнтації економіки.

Пріоритетними напрямками стратегії випереджаючого розвитку є:

- освіта, під якою розуміють сферу "виробництва" людини-новатора – головну "виробничу силу" прогресу, тобто єдину цілісну систему навчання та постійного підвищення кваліфікації населення з метою досягнення траєкторії стабільного зростання кваліфікації та інноваційного потенціалу робітників;
- фундаментальна та прикладна наука, "виробництво" інформації, know-how як основних "товарів" для вітчизняного та світового ринку;
- охорона здоров'я та рекреація.

У стратегії випереджаючого зростання особливого значення надається проблемам ефективного використання наукового та промислово-технологічного потенціалу, його інтеграції у світове господарство. Принциповою є орієнтація на розвиток обробної промисловості, перехід від випуску матеріаломісткої до наукомісткої високотехнологічної продукції, завоювання зовнішніх ринків у сферах, де країна нагромадила передовий технологічний та потужний виробничий потенціал.

На основі дослідження економічної літератури можна виділити такі головні напрями стратегії випереджаючого зростання:

- швидке відновлення місткості внутрішнього ринку як найкращого способу поширення позитивного ефекту від економічного зростання. Розвиток виробництва товарів народного споживання і сфери послуг має стимулювати прискорене капіталотворення для послідовної реалізації динамічних структурних пріоритетів;
- збереження стану відносної валютно-грошової та фінансової стабільності, з утриманням темпів інфляції, курсової динаміки, показників внутрішнього та зовнішнього боргу, балансу бюджету, платіжного балансу в межах, які не перешкоджають розвитку бізнесу в Україні;

- реалізація факторних переваг країни, що дає підстави очікувати суттєвого зростання ВВП;
- суттєва активізація інвестиційних процесів, надання їм переважно інноваційної спрямованості, забезпечення зміни структури національної економіки, виходячи з вимог соціально-економічної ефективності та національної конкурентоспроможності;
- забезпечення випереджаючого розвитку людського капіталу як основного конкурентного чинника в сучасній економіці, якнайповніші розвиток та використання інтелектуального та підприємницького потенціалу нації;
- забезпечення поширення соціального ефекту від економічного зростання у вигляді підвищення рівня реальних доходів та купівельної спроможності населення, посилення соціального захисту, поліпшення умов життя.

Реалізація інноваційної стратегії економічного зростання потребує прискореного розвитку високотехнологічних виробництв, спроможних виробляти наукоємну продукцію з високою доданою вартістю, формування експортного потенціалу цих виробництв, підвищення технологічного рівня підприємств завдяки прогресивним вітчизняним і світовим науково-технічним досягненням.

Провідне місце в науково-технічній та інноваційній діяльності мають посідати пріоритетні науково-технічні розробки, пов'язані із здійсненням досліджень, спрямованих на збереження та розвиток природних і виробничих ресурсів країни. Визнання провідної ролі науково-технічної, інноваційної та освітньої сфери в утвердженні інноваційного типу економічного зростання вимагає необхідність розробки і реалізації активної фінансової політики, здатної зосереджувати національні ресурси і зусилля навколо плідних науково-технічних ідей, які мають високий ринковий потенціал.

Специфіка інноваційної стратегії зростання полягає в тому, що вона:

- прискорює зростання продуктивності факторів виробництва, що важливо за умов дефіцитності принаймні одного з них;

- забезпечує прискорення зростання обсягів виробництва;
- прискорює структурні зрушення, сприяє перерозподілу ресурсів на перспективні напрямки суспільно-економічного розвитку,
- поліпшує статус країни в глобальній економіці та національну конкурентоспроможність.

Відновлення економічного зростання без активізації його інноваційної складової веде в економіці, яка характеризується значною ресурсодефіцитністю, до поступового вичерпання резервів екстенсивного зростання і економічної депресії. Максимально повна реалізація синергетичного ефекту інноваційного розвитку видається єдино можливим способом реалізації завдання скорочення технологічного та економічного відставання від розвинених країн світу.

Світовою практикою напрацьовано три типи стратегій інноваційного розвитку:

- стратегія перенесення, яка полягає у використанні зарубіжного науково-технічного потенціалу і перенесенні його досягнень на терени власної економіки;
- стратегія запозичення, сутність якої полягає в освоєнні виробництва високотехнологічної продукції, що вже вироблялася в інших країнах, шляхом використання власної дешевої робочої сили та існуючого науково-технічного потенціалу;
- стратегія нарощування, при якій використовується власний науково-технічний потенціал, залучаються іноземні вчені й конструктори, досягається інтеграція фундаментальної та прикладної науки.

Зазначені типи стратегій прийнятні лише у відношенні до таких сфер діяльності, де відсутні наукові надбання, але є висококваліфікований виробничий потенціал, що дозволить створити спільні підприємства з поступовим нарощуванням експорту високотехнологічної продукції.

Інноваційний тип розвитку сприяє науково-технічному, економічному і соціальному прогресу країни завдяки використанню власного інтелектуального

багатства. Успішність провадження такого типу розвитку дає змогу країні зайняти чільне місце у світовому господарстві.

Інноваційний розвиток можна охарактеризувати як процес структурного вдосконалення національної економіки, який досягається переважно за рахунок практичного використання нових знань для збільшення обсягів суспільного виробництва, підвищення якості суспільного продукту, зміцнення національної конкурентоспроможності та прискорення соціального прогресу.

Особливості процесу економічних трансформацій накладають свій відбиток на реалізацію інноваційної політики. Насамперед у перехідній економіці, яка характеризується нестабільністю економічних відносин та інституційною й інфраструктурною недовершеністю, реалізація повного інвестиційного циклу потребує значних витрат. Додаткові бар'єри встановлює активне входження перехідних країн до глобалізованої економіки. Більша відкритість економіки запроваджує суттєві обмеження ефективності економічної політики держави, у тому числі — і в інноваційній сфері. Перед урядами, які здійснюють економічні трансформації, стоїть завдання щодо здійснення структурної перебудови всього комплексу економічних відносин відповідно до потреб ринкової економіки, відкритої економіки, запровадження інноваційного типу розвитку та побудови основ постіндустріального суспільства.

Сучасні світові економічні процеси дозволили сформувати основи нової стратегії включення до глобальної економіки [239,с.15]. Головними характеристиками цієї стратегії мають стати структурованість та поетапність.

Перший етап — "втілення". На даному етапі створюється спеціальна загальнонаціональна інноваційно-технологічна система, до складу якої входитимуть технологічні та інноваційні науково-виробничі зони, технопарки, технополіси і техноінкубатори.

Другий етап — "сегментування". Це етап створення інноваційних портів, іннотер (інноваційних територій), економічних інноваційних груп як базових елементів адаптації та впровадження новітніх високотехнологічних потоків і

структур, орієнтованих на залучення закордонних приватних інвестицій. Інноваційні порти стануть своєрідними «технологічними коридорами», через які українська економіка приєднається до глобальної світової економіки.

Третій етап — "експансія". На цьому етапі має бути створена загальнонаціональна hi-tech-мережа, що забезпечить адекватний зворотний зв'язок між усіма складовими національної неоекономіки. Адже за сучасних умов ключовим фактором розвитку є ефективність інформаційно-комунікативних зв'язків між структурами та сегментами неоекономічної системи.

Враховуючи масштабність, складність і багатобюджетність глобальних економічних процесів, у рамках створення національного технологічного майданчика ефективною буде реалізація цільових партнерських проєктів. Одним з визначальних напрямів формування загальнонаціональної стратегії розвитку має стати пошук оптимальної моделі інституційно-адміністративних структур включення до новітніх постіндустріальних стандартів. Треба усвідомлювати, що включення до глобальної економіки — це сегментарний та різноциклічний процес, який відбувається за кластерним принципом. Зокрема, стратегія загального державного реформування має бути зорієнтована на створення "кластерів сполучених структур" — таких, що забезпечуватимуть потреби розбудови інноваційної неоекономіки.

Таким чином, базовим визначальним елементом нової національної стратегії включення до світової глобальної гуманітарної економіки є формула "трьох і" — інновації, інвестиції та інформаційні технології.

Загалом на фоні стрімкого зростання значущості інформаційної складової зменшується вагомість індустріальних форм організації економіки. Новітні технології дають унікальну можливість країнам з обмеженими ресурсами перестрибнути цілі цикли промислового розвитку, які ще кілька років тому треба було пройти, щоб досягти сьогоденного рівня економічного розвитку західного суспільства.

В даний час визнається, що країни, які під час економічної трансформації реалізували навіть альтернативні сценарії, досягали значних успіхів завдяки їй, насамперед, активному включенню в цей процес держави.

Досвід засвідчив, що країни із розвиненою структурою економічної стратегії (Південна Корея, Тайвань, Китай), мали найбільший успіх. Там завдання та напрями економічної стратегії було чітко підпорядковано стратегічній меті — стабілізації економіки та забезпеченню економічного зростання. Певні диспропорції призводили до структурних суперечностей, інфляційних тенденцій, проте вони швидко були ліквідовані дією переважно властивих цим системам ринкових важелів.

Натомість досвід низки інших країн демонструє значні деформації структури економічної стратегії. Показовою є практика країн Латинської Америки, які перейшли від надмірного одержавлення економіки до надання не виправданого пріоритету грошовій стабілізації та вирівнювання платіжного балансу за рахунок інших завдань економічної стабілізації.

У перехідних суспільствах відбуваються значні зрушення у структурі суспільної системи, що викликає порушення і в економічній стратегії. У більшості з них слід говорити передусім про недостатню визначеність стратегічної мети.

У низці країн застосовувалися з різним ступенем успіху стратегії, які спирались на ідею про те, що слаборозвинена країна спроможна вирішити свої проблеми самостійно. Комуністичні країни дотримувалися стратегії незбалансованого зростання, за якої ресурси забирались із галузей виробництва сільськогосподарської продукції та товарів широкого вжитку і вкладались у розвиток важкої промисловості. Дотримуючись цієї стратегії, Радянський Союз зміг перетворитись із аграрної країни на індустріальну, хоча й великою ціною. Крім того, існують стратегії, що спираються на торгівлю як засіб забезпечення розвитку. Стратегією, орієнтованою на внутрішню самодостатність або заміщення імпорту, стимулюється розвиток вітчизняної промисловості завдяки запровадженню обмежень па імпорт закордонної продукції. Цій стратегії

властиві певні недоліки, проте вона була застосована деякими країнами, зокрема Мексикою і Бразилією, для досягнення певного рівня економічного розвитку. Існує також стратегія, орієнтована на зовнішню торгівлю, за якої досягнення розвитку ґрунтується на експорті продукції. Внутрішні ресурси використовуються для розвитку експортних галузей, а експорт субсидується урядом.

Важливим у виборі стратегії економічного зростання є комплекс стартових умов, за яких розпочалося реформування, особливості процесу відтворення, структури, пропорцій і тісноти зв'язків між економічними і соціальними процесами. Принципові напрямки сучасної економічної політики повинні визначатися особливостями даного стану господарського розвитку, викликами сучасної епохи.

Виходячи з динамічності структури економічної стратегії, необхідною є вимога щодо її послідовності. Адже у нестабільній економіці відбуваються постійні зміни стану економічної системи, макроекономічних показників, що враховуються за розробки економічних стратегій різних рівнів. Радикально, особливо у перехідних економіках, змінюється інституційна структура, у тому числі — структура органів державної влади. Таким чином, через трансформації, що відбуваються з суб'єктами та об'єктами економічної стратегії, постійно мають змінюватися її напрями, завдання та пріоритети, а також стратегічна мета. Найбільший успіх у процесі стабілізації мали країни, що здійснювали послідовну економічну стратегію, кожний з етапів якої спирався на досягнення попереднього та формував передумови переходу до наступного. За умов нестабільності ринкова економіка виявляє тенденцію до збільшення стихійних неконструктивних явищ і водночас не чинить опір державному впливу. Тому за найефективнішу можна вважати стратегію, за якої здійснюється активне державне втручання на ранніх стадіях розбудови ринку з поступовим наданням частини управлінських функцій приватним економічним суб'єктам у міру їхньої готовності до цього.

Характерною рисою економічної стратегії переважної більшості країн наприкінці ХХ ст. стало посилення значущості соціальних пріоритетів, усвідомлення того, що інвестиції в людський капітал є найбільш ефективними, а соціальна стабільність і підтримка населення є запорукою успішності обраної стратегії.

Як свідчать результати дослідження, шлях до національного успіху пролягає через застосування гнучких підходів до формування економічних стратегій, поєднання специфічних та традиційних заходів економічної політики, визначення чітких часових меж, в яких ці заходи зберігатимуть ефективність, зміну інструментарію економічної політики відповідно до змін її об'єкта.

Глобалізація відкриває нові можливості для розвитку і одночасно накладає нові обмеження та реалізацію національних економічних стратегій. При цьому можливості створюються на наднаціональному рівні, а їхнє використання, як і запобігання негативним наслідкам глобалізації, належать до першочергового обов'язку національних політик.

Особливості сучасного етапу глобалізації дають підстави стверджувати, що збереження національної ідентичності та суверенітету соціально-економічного розвитку стане можливим лише за умови послідовного здійснення комплексу заходів економічної стратегії, спрямованих на оптимізацію включення національної економіки до світових економіко-господарських відносин.

Можна зробити висновок, що економічна стратегія нашої країни має базуватись на стимулюванні економічного зростання, подоланні розриву з розвинутими країнами світу, орієнтуватися не тільки на національні умови, а й на глобальний контекст.

Висновки до розділу

В сучасному світі для будь-якої країни особливе значення має економічне зростання як важливий фактор покращення добробуту та запорука стабільного економічного розвитку. Знімаючи економічні перешкоди, економічне зростання

дозволяє суспільству більш повно реалізувати поставлену економічну мету та здійснювати нові широкомасштабні програми.

Дослідження факторів економічного зростання дозволяє зробити висновок, що єдиного ключового чинника економічного зростання немає, оскільки реальне зростання залежить від сукупної дії багатьох чинників та факторів.

Розуміння економічного зростання як результату суспільного відтворення давно себе вичерпало. Сучасне поняття економічного зростання, на думку автора, акцентує увагу на якісній його стороні, що виражається у підвищенні добробуту населення та конкурентоспроможності країни. Тому важливим є дослідження якості економічного зростання, посилення його соціальної спрямованості. Проведене дослідження випереджаючого економічного зростання як категорії розвитку країни дозволяє зазначити, що це таке економічне зростання, темпи якого у 2-3рази перевищують відповідний показник розвинутих країн. Воно ґрунтується на структурно-технологічній модернізації з врахуванням постіндустріальних тенденцій, інвестиціях, його основою і рушійною силою є гуманізація, а метою - підвищення добробуту населення.

Теорія економічного зростання пройшла еволюцію від класичних моделей, які мають значні розходження з реальною ситуацією, до ендогенних. Сучасні теорії особливого значення надають НТП та детермінантам, що його визначають.

Аналіз моделей економічного зростання дозволив їх згрупувати за шістьма класифікаційними ознаками: за рівнем економічного розвитку, національною ознакою, спрямуванням виробництва, видами, типами та характером економічного зростання.

В сучасній економічній літературі широко використовується поняття стратегії економічного зростання. На основі дослідженої літератури можна визначити, що стратегія економічного зростання – це комплексний план, спрямований на забезпечення економічного зростання в довгостроковому

періоді, справедливий розподіл його результатів з метою підвищення добробуту населення.

Аналіз сучасних тенденцій розвитку та зарубіжного досвіду дали можливість визначити основні особливості новітніх стратегій економічного зростання: стратегія наздоганяючого зростання, випереджаючого зростання, стратегія включення, інноваційна стратегія. Спільними рисами даних стратегій є використання новітніх типів виробництва, які базуються на інтелекті, розбудова галузей „нової економіки”, активне використання людського капіталу. Але, на думку автора, саме стратегія випереджаючого зростання дозволяє комплексно вирішити проблему прискорення розвитку за рахунок інноваційних чинників і підвищити рівень життя населення, що є свідченням якості цього зростання.

Отже, перехід на шлях економічного зростання є вкрай необхідним для будь-якої країни, яка хоче досягти показників рівня розвитку розвинутих країн світу. Високі темпи зростання дозволять підвищити рівень життя населення, що буде свідченням його якості.

РОЗДІЛ 2

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ СВІТОВОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

2.1. Міжнародні тенденції формування національних моделей економічного зростання

Для визначення моделі економічного зростання необхідно врахувати сучасний стан економіки, її можливості та світовий досвід. Характерні особливості країн визначили різні шляхи їх реформування. У світовій практиці відомий досвід країн, що успішно реалізували свої стратегії економічного зростання і увійшли до числа розвинутих країн світу.

Аналіз моделей економічного зростання, наведений в розділі 1, дозволив їх згрупувати за шістьма класифікаційними ознаками: за рівнем економічного розвитку, національною ознакою, спрямуванням виробництва, видами, типами та характером економічного зростання (табл.1.4).

Згідно з поданою класифікацією розглянемо основні джерела економічного зростання та динаміку розвитку країн, що належать до виділених груп, на основі статистичних даних СОТ, МВФ та ЮНКТАД [241,263,267] за допомогою аналітичних показників ряду динаміки.

За рівнем економічного розвитку виділимо 3 види моделей:

- утримання лідерства;
- наздоганяючого зростання;
- випереджаючого зростання.

На даний час модель утримання лідерства характерна для таких країн, як США, високорозвинуті країни ЄС, Японія. В зв'язку з високим рівнем ВВП та ВВП на душу населення для цих країн достатнім є утримання темпів зростання на рівні 1-2,5%. Лідируюча позиція у багатьох сферах народного господарства, фінансові ресурси дозволяють вкладати значні кошти у розробку нових сфер виробництва, НТП, що забезпечує успішний економічний розвиток.

Модель наздоганяючого зростання базується переважно на зовнішніх

стимулах, прискореній індустріалізації розвитку, запозиченні технологій, що розроблені розвинутими країнами. Характерним є досягнення високих темпів зростання, що в 1,5-2 рази перевищують цей показник у розвинутих країнах. Шлях наздоганяючого розвитку пройшли Японія, НІК.

Характерною ознакою моделі випереджаючого економічного зростання є досягнення темпів росту у 2-3 рази вищих у порівнянні з розвинутими країнами. Економічний прорив досягається на основі впровадження новітніх, не освоєних іншими країнами технологій і, як наслідок, виходу на світовий ринок з новими, унікальними ресурсами і послугами. Класична економічна теорія обґрунтувала концепцію випереджаючого розвитку ще в ХІХ в. Один з її творців - Ф. Ліст виходив з того, що визначає роль в реалізації даної концепції повинна належати державі, обов'язок якої – всемірно сприяти реалізації конкурентних переваг національного виробництва, захищати його. В кінці ХІХ століття на цих принципах створювалася економіка Німеччини. Відомий світовий досвід використання окремих елементів цієї моделі (Японія, Індія, Китай).

За національною ознакою можна виділити 5 видів моделей: американську, японську, німецьку, польську, китайську.

Сучасна економічна модель США ґрунтується на ліберальних засадах, а уряд здійснює економічну політику, теоретичною базою якої є монетаризм. Кейнсіанська теорія була базовою в часи подолання "великої депресії" 30-х років, під час Другої світової війни та у повоєнні десятиліття. На відміну від європейських країн та Японії, економіка яких була зруйнована війною, Сполучені Штати вийшли з війни ще більш потужними економічно. Так, з 1939 р. по 1945 р. виробництво електроенергії в США збільшилося на 74 %, виплавка сталі — на 50%, видобуток нафти— на 35 %, а загальний обсяг промисловості країни в 1943 р. удвічі перевищив рівень 1937 р. Зростання обсягів виробництва значною мірою було досягнуто за рахунок державних інвестицій, які за роки війни становили дві третини усіх інвестицій у промисловість [68,с.152].

Економічні стратегії США формувалися на засадах кейнсіанства аж до

початку 70-х років минулого століття. Криза 1973-1975 р. виявила необхідність переходу до інших методів регулювання економіки. Уряд Р.Рейгана запропонував й реалізував програму, яка звалася "Нові засади для Америки". В її основі містилася всіляка підтримка приватного підприємництва при одночасному послабленні державного втручання в мікроекономічні процеси. Нова політика ґрунтувалася на стимулюванні пропозиції, головним інструментом регулювання економіки було визначено податкову політику. Податки на корпорації було значно знижено, запропоновано відмовитися від прогресивного оподаткування. Застосування монетаристських заходів надало американській економіці нового імпульсу. Темпи зростання реального ВВП підвищилися до 3—4 % на рік, знизилася інфляція й безробіття. У 80-х роках було створено 18 млн. нових робочих місць — удвічі більше, ніж створили за цей час країни Західної Європи та Японії, разом узяті. Інвестицій в інформаційні технології зростали щороку в середньому на 13 % [186, с.18].

Уряд Б. Клінтона проводив економічну політику, засновану на неокейнсіанських принципах. Вона активізує роль уряду в економічній сфері, головною метою визначалося сприяння притоку інвестицій в економіку. Зросли обсяги державних вкладень в основний капітал країни, значна увага приділялася заохоченню інвестування в новітні галузі виробництва, які визначають науково-технічний прогрес. Збільшилися соціальні витрати держави, особливо на охорону здоров'я й освіту, але підвищилися податки.

Найголовнішим чинником впливу США на розвиток світової економіки є їх технологічне лідерство. Протягом усього минулого століття майже всі визначальні для науково-технічного прогресу винаходи запроваджувалися в масове виробництво найперше в США, навіть якщо винахід було здійснено фахівцями іншої держави. Цьому сприяє наявність потужної мережі науково-дослідницьких закладів у країні й значні капіталовкладення в НДДКР. Технологічний відрив США від своїх конкурентів особливо відчутний у галузях, які визначають основні напрями науково-технічного прогресу.

Слід відмітити, що американська модель побудована на основі всебічного

заохочення підприємницької діяльності, збагачення найбільш активної частини населення. Вона базується на високому рівні продуктивності праці та орієнтуванні на НТП.

Досвід економічної моделі в Японії після 1945р. можна визначити практикою повоєнної відбудови дещо умовно. Адже на відміну від Західної Європи, економіка країни до другої світової війни була майже нерозвиненою. Отже, там значною мірою не відбудовувалася, а розбудовувалася розвинена ринкова економіка. Динамічність розвитку, а також те, що сьогодні Японія належить до найрозвиненіших країн світу, дозволяє розглядати її економічну модель зростання серед країн, що відносяться до першої групи.

У 1950-1979 роках Японія досягнула найвищих темпів економічного розвитку з-поміж усіх розвинених капіталістичних країн. У 1950-1959 роках темп розвитку становив там 9,5% на рік, у 1960-1969 роках – 10,5%, а у 70-і – 4,9%. Вже від 1973 р. темпи зростання в Японії дуже виразно зменшилися, до рівня 3-4% щороку, а з 90-х рр. – 0,95-1,5% [189, с.91]. Частково це ціна успіху: Японія практично наздогнала, зокрема у промисловості, найрозвинутіші країни світу і в зв'язку з цим втратила своєрідну "премію за спізнення" – нагоду купувати закордонні зразки, чим вона раніше широко користувалася.

Такі економічні успіхи Японії в період високих темпів економічного зростання ґрунтуються не на окремому чинникові, а на їх переплетенні. Значне збільшення запасів капіталу впродовж періоду прискореного зростання пов'язане з подоланням Японією технічного відставання і здійсненням "наздоганяючої" індустріалізації. У 1950-ті та 1960-ті роки Японія значною мірою відставала в технології від інших індустріальних країн, але вона мала великі резерви робочої сили в сільському господарстві, а також можливість використовувати іноземну технологію. Японська економіка була динамічною ринковою економікою, і великі обсяги приватних інвестицій дали поштовх масштабному економічному зростанню.

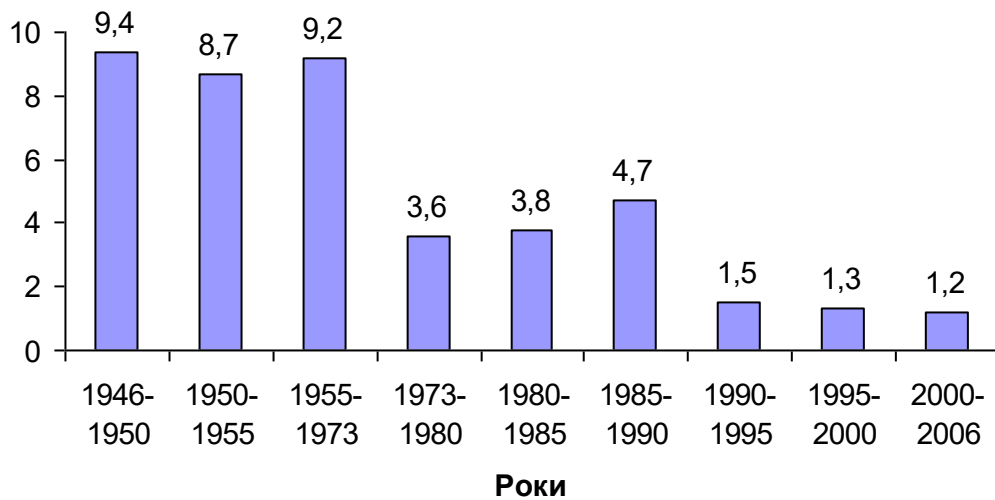

Рис 2.1. Зростання реального ВВП Японії, %¹

¹Примітка. Складено автором на основі даних МВФ.

У період швидкого зростання 1960-х і початку 1970-х років національні заощадження були вражаюче високими — 35%-45% національного доходу [134, с.9]. Як показано в табл. 2.1, норма національних заощаджень з кінця 1970-х років дещо знизилася, але була все ж відносно високою порівняно з іншими індустриальними державами

Проте слід визнати, що провідні експортні галузі спершу розвивалися на зростаючих внутрішніх ринках. Текстильні галузі та виробництво одягу в довоєнний період та 1950-х роках; суднобудування та виробництво електроприладів у 1960-х роках; автомобільна та машинобудівна промисловість, виробництво напівпровідників та електронних виробів — продукція всіх цих галузей спочатку випробовувалася й широко продавалася в межах Японії. Нагромаджуючи досвід роботи на зростаючих внутрішніх ринках, ці галузі підвищували свою продуктивність і згодом ставали конкурентоспроможними в міжнародному масштабі.

Таблиця 2.1

Світові заощадження та інвестиції (% ВВП) [263]

	Середні										Середні
	1978-1985	1986-1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002-2006
Світ у цілому											
Заощадження	23,3	22,9	23,1	23,5	23,4	23,9	23,3	23,2	23,8	23,7	23,8
Інвестиції	24,4	24,0	23,8	24,3	24,0	24,1	23,4	23,2	23,7	24,1	24,6
США											
Заощадження	19,7	16,9	16,4	17,0	17,3	18,1	18,8	18,5	18,2	18,4	18,6
Інвестиції	21,2	18,9	18,8	18,7	19,1	19,9	20,8	21,1	21,9	22,1	22,1
Європейський Союз											
Заощадження	20,7	20,4	19,8	20,6	20,4	21,0	21,3	20,9	21,3	21,7	22,2
Інвестиції	21,5	21,2	19,7	20,0	19,4	19,6	20,5	20,7	20,9	21,1	21,3
Японія											
Заощадження	31,2	33,1	31,5	30,7	31,5	31,4	29,9	28,6	29,0	29,4	30,1
Інвестиції	30,1	30,4	28,7	28,6	30,0	29,1	26,7	26,1	26,2	26,6	27,6

Урядовий протекціонізм у Японії зосереджувався не на експортних галузях, а на секторах з низькою продуктивністю, таких як сільське господарство й роздрібна торгівля. Доходи перерозподілялися від експортних галузей до менш продуктивних секторів через програми субсидій і податків та захист імпорту. Такий перерозподіл сприяв розширенню внутрішніх ринків для споживчих товарів, а отже й подальшому зростанню сектора з високою продуктивністю.

Деякі з основних аспектів моделі зростання Японії, описаної Реткліфом, такі [255, с23]:

- селективне застосування політики протекціонізму й обережне відкриття ринку, аби стимулювати перетворення молодих галузей у світових гігантів;
- формулювання чітких завдань для промисловості й визначення розвитку шляхом консенсусу між урядовими міністерствами, фінансами і галузями;
- впровадження необхідних політичних заходів, аби забезпечити збереження високих норм заощаджень та інвестицій, які відповідали б ментальності японців;

– уникання втягнення в геополітичні проблеми й обмеження військових витрат згідно з повоєнною конституцією.

На думку японського дослідника Ю.Тераніші, визначальними чинниками етапу економічного зростання стали макроекономічна стабільність, стабільні корпоративна власність та управління [191,с.151].

На думку науковців Агентства економічного планування Японії, одна з причин успіхів економіки цієї країни - у вдалому поєднанні рентної та прибуткової активності.

Дослідження виявили, що більшою мірою, ніж в інших індустриальних країнах, зростання Японії в 1953—1973 рр. визначили п'ять чинників, а саме: збільшення затрат праці, збільшення запасів капіталу, підвищення продуктивності за рахунок удосконалення знань (технічний прогрес), перерозподіл ресурсів від сільського господарства та економія на масштабі.

Найважливіший урок Японії полягає в тому, що, запозичуючи досвід іноземних держав, вона не потрапляє в залежність від них, а, навпаки, знаходить шляхи швидко випередити їх в економічному відношенні.

Відбудова ринкової економіки Японії є яскравим прикладом ефективного поєднання лібералізму та інтервенціонізму при дотриманні необхідної логічної послідовності перетворень і вірному співвідношенні стратегії й тактики. Завдяки економічній політиці державі вдалося не лише швидко стабілізувати національну економіку, а й підтримувати у 1959-1970рр. середній темп зростання реального ВВП понад 10%, що й сформувало матеріальну базу однієї з найрозвиненіших економік світу.

На даний час економіка Німеччини вважається найбільш розвинутою серед країн Європи. У період відновлення Західна Німеччина досягнула вражаючих економічних результатів, названих “німецьким економічним дивом”. Впродовж 1950-1960 років чистий національний продукт у середньому зростав на 8% щорічно, інфляція складала неповних 2% щороку, а безробіття – 2,2%. Тільки за п'ять перших років ВВП зріс на 48%, реальна заробітна платня — на 80% [267]. Такі економічні результати були зумовлені вкрай

сприятливими зовнішніми обставинами: допомогою у рамках плану Маршалла (яка, однак, у перерахунку на душу населення була меншою, ніж в інших країнах Західної Європи) та швидким розвитком світової економіки, лібералізацією світової торгівлі. Однак, важливий внесок у згадані досягнення зробила економічна система ФРН – “соціальний” капіталізм. В зв’язку з цим особливого значення надавалося соціальним гарантіям. Активно проводилось "соціальне" житлове будівництво, встановлена "динамічна" пенсія, яка залежала не лише від пенсійного внеску, а зростала паралельно зі збільшенням ВВП, забезпечено соціальне страхування. Державна політика була спрямована на заохочення заощаджень: надавались податкові пільги вкладникам, підвищувались відсоткові ставки по внесках та виплачувались спеціальні державні премії на заощадження. Привілейоване право на володіння акціями надавалось працівникам підприємств, які отримували їх за пільговою вартістю. Також заохочувалося вкладання робітниками частини заробітної плати в інвестиційні фонди підприємств, на яких вони працювали. Такі дії з боку уряду дозволили забезпечити швидке відновлення німецької економіки, закласти підвалини для подальшого розвитку та подолати відставання від інших країн.

Серед постсоціалістичних країн Польща – єдина країна, що за 8 років реформ спромоглася вийти на дореформений рівень, до речі, у 1994-1997рр. ВВП зростав із середнім темпом понад 6% на рік [263].

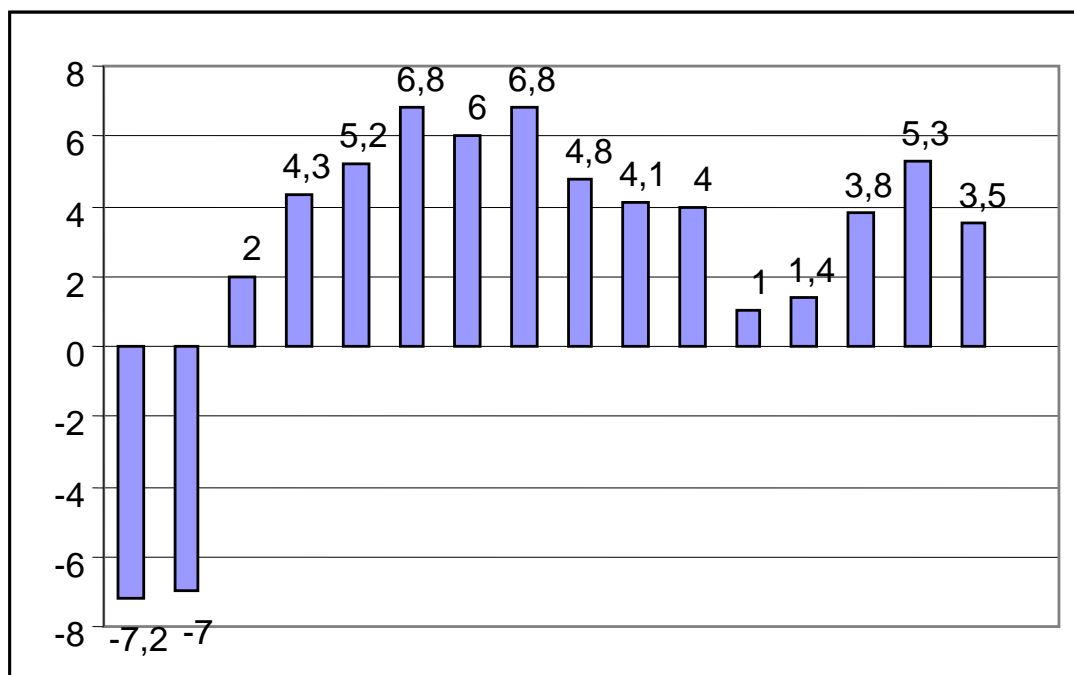

Рис 2.2. Зміни ВВП Польщі, у % (1990-2006) ¹

¹Примітка. Складено автором на основі [263].

Впроваджена у Польщі з 1990р. програма стабілізації відповідно до вимог МВФ включала лібералізацію ціноутворення, жорстку грошово-кредитну політику з утриманням позитивних процентних ставок, відмову від бюджетних субсидій для більшості товарів, формування ринкових кредитно-фінансових інститутів, зміцнення фінансової дисципліни та оголошення збиткових підприємств банкрутами, приватизацію державних активів та майна, стимулювання новоутворення приватної власності, перебудову податкової системи на базі ПДВ, обмеження зовнішньої конвертованості національної валюти після девальвації, зарплатні та пенсій.

Варто зазначити, що напередодні реформ чистий зовнішній борг Польщі становив 44% ВВП [267]. В 1991-1993 рр. за угодами з Паризьким та Лондонським клубами борги фактично були списані. Водночас відбувся значний притік інвестицій.

Застосована у Польщі стратегія "шокової терапії" мала швидкий ефект у зменшенні інфляції, хоча і призвела до значних негативних соціальних наслідків – скорочення доходів населення, зростання безробіття тощо. З 1992р. відбувається поступове відновлення економічного зростання. Через рік

розпочалося випереджаюче зростання промислового виробництва порівняно з ВВП, що свідчить про зміцнення виробничого потенціалу країни.

Після перших років "шокової терапії", коли на тлі зменшення доходів населення та підприємств девальвація національної валюти зробила можливим зростання експорту, в тому числі у розвинені країни, і саме доходи від експорту значною мірою фінансували економічні перетворення, роль головного рушія економічного зростання почала поступово повертатися до внутрішнього попиту.

Позитивні зміни у польській економіці сталися на межі 1993-1994рр. завдяки виконанню програми дій уряду. Позитивний ефект програми полягає у тому, що вона вчасно замінила "шокову терапію" і вдало використала тенденції до макроекономічної стабілізації. Так, покращення економічного становища у Польщі та підвищення життєвого рівня населення дозволили послідовно зменшувати частку державних витрат у ВВП.

Одним із розділів нової промислової політики стала адресна допомога аграрному виробництву в його конкуренції з експортом сільськогосподарської продукції Західної Європи. Важелями допомоги стали преференційні кредити, податкові пільги, сприяння розвитку середніх та великих господарств у рослинництві та дрібних – в овочівництві, підтримка вертикальної інтеграції, інформаційне та технічне забезпечення.

Помітну роль у фінансуванні перетворень у перехідних економіках відіграли прямі іноземні інвестиції. Адже на тлі кризи стратегій економічних суб'єктів та непослідовної стратегії держави діяльність в економіці іноземного інвестора, який є суб'єктом ефективної економічної стратегії, носієм технологій виробництва та управління, збільшує зайнятість, доходи, експорт.

Отже, цілісність та послідовність стратегії уряду Польщі полягає в урахуванні інтересів більшості економічних суб'єктів, у наданні їм можливості виробляти власну економічну стратегію та спрямуванні її у вигідному для держави напрямі.

Взірцем стійкого прискореного розвитку можна вважати Китай, який

останніми роками досяг трьох головних економічних параметрів: темп зростання ВВП більше 8% протягом 20 років [263], став всесвітньою фабрикою, а за залученням іноземних інвестицій останніми роками зайняв друге місце після США. Сьогодні Китай розглядають як нову індустріальну країну нової, четвертої "хвилі".

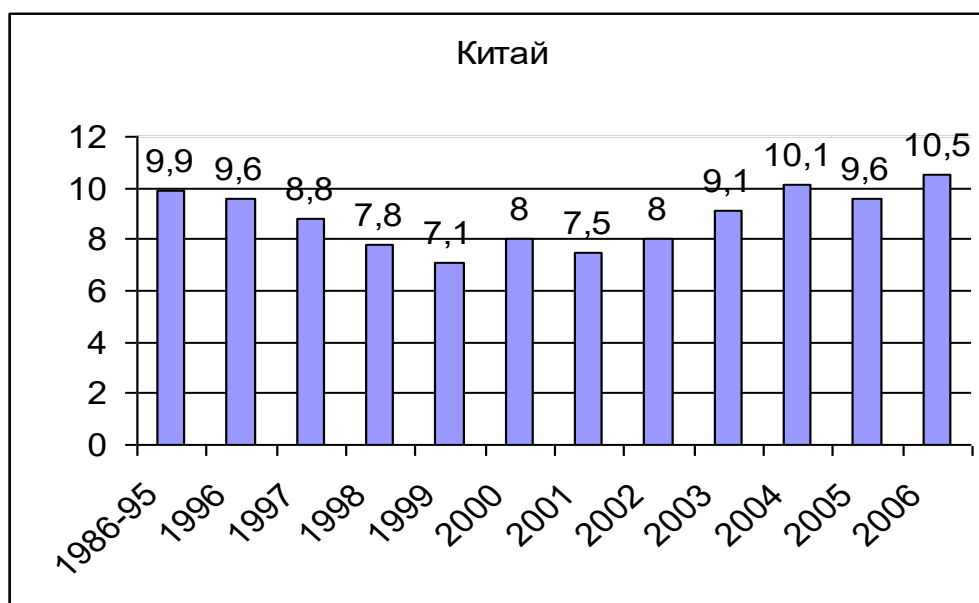

Рис.2.3. Зміни ВВП Китаю, у %¹

¹Примітка. Складено автором на основі [263].

Слід зазначити, що Китай розпочав свій процес реформ без жодної з головних макроекономічних перешкод. Рівень інфляції був низьким, державні фінанси збалансовані.

Дослідники виділяють чотири етапи у китайських економічних реформах, що розпочалися наприкінці 70-х років. Протягом першого етапу (1978-1983рр.) було проведено сільськогосподарську реформу, підвищено закупівельні ціни, розпочато створення вільних економічних зон, лібералізовано систему матеріального постачання та дозволено операції держпідприємств на вільному ринку. Однак основні ресурси залишилися під державним контролем. Другий етап (1984-1988рр.) характеризувався посиленою лібералізацією цін, запровадженням подвійних цін, поширенням приватизації управління (оренди).

Відкритість економіки була обмежена з метою захисту національних підприємств.

На відміну від країн Центральної та Східної Європи у Китаї економічна трансформація спиралася на збалансовану стратегію структурних перетворень, завдяки чому за перші 10 років реформ (1979-1988рр.) середні темпи приросту ВВП становили близько 8,8% на рік, на 3% на рік зростала зайнятість, майже у 3 рази збільшилися доходи селян [85, с.83]. Зменшення військових витрат здійснювалося дуже повільно. Завдяки вжитим заходам відбулося випереджаюче зростання цін у сільському господарстві порівняно з промисловістю, цін у містах порівняно із сільською місцевістю, цін на споживчі товари порівняно із засобами виробництва, що призвело до перетоку коштів і реструктуризації економіки на користь немонополізованого споживчого сектора. Цей етап завершився збільшенням інфляційних чинників, через що було вжито заходи монетарної стабілізації. Тому на третьому етапі (1989-1990рр.) було здійснено тимчасове повернення до прямих засобів економічного регулювання. Вжито активні заходи щодо стимулювання експорту та обмеження внутрішнього попиту. Розпочалося зближення регульованих та ринкових цін. З 1991р. розпочався наступний етап, посилення ринкової спрямованості економіки та послідовної економічної лібералізації.

Поєднувати швидке економічне зростання з невисокими темпами інфляції дозволяє також потужна експортна орієнтація виробництв. Сьогодні експортери користуються першочерговим правом на отримання пільгових кредитів, паливних та енергетичних ресурсів, бюджетних коштів та іноземних кредитів. Існує система повернення експортеру прямих та непрямих податків. З метою поширення позитивного ефекту від створення вільних економічних зон на всю економіку заохочувалося налагодження господарських зв'язків з іншими китайськими виробництвами. Підприємства, що здійснювали інвестування прибутку в розвиток інфраструктури "особливих економічних районів", було звільнено від податку на прибуток.

Китайський досвід засвідчив, що еволюційне перетворення командної економіки у ринкову може поєднуватися з високими темпами зростання і відбуватися соціальноприйнятним шляхом, виходячи з особливостей національної специфіки. Значні обсяги суспільної власності, політика вирівнювання доходів та підтримки розподілу за працю дозволили уникнути надмірного розшарування суспільства та сприяли підтримці соціальної злагоди. Отже, у разі активного адміністративного втручання послідовність економічних реформ виявилася критично важливою для ефективності економічної стратегії.

Китайський шлях проведення економічних реформ характеризувався подвійним підходом: перший підхід був "плановим напрямом" з традиційними інституціями і функціонуванням командної економіки; другий — "ринковий напрям" із прогресуючою лібералізацією без державного контролю. Аргументами на користь цього подвійного підходу порівняно з "шоковою терапією" стали переважно уникнення значних і раптових змін у сфері розподілу та послаблення політичної опозиції реформам.

Необхідно зазначити, що однією з найважливіших рис успішних моделей зростання було саме першочергове сприяння розвитку приватного сектора економіки, зміцненню національних виробників як первинної ланки національної економіки, відновленню та розширенню їхніх зв'язків. Якщо у Західній Європі після другої світової війни відновлення ефективних суб'єктів приватної економічної власності не вимагало значних зусиль, то в Японії та НІК, а особливо у перехідних економіках, усе було навпаки. Японія та НІК завдяки застосуванню стратегії сприяння розвитку національних підприємств, інституційних схем їхньої взаємодії, підтримки державної та приватної власності вдалося закласти підвалини стабільної економічної системи.

На основі вивчення світових моделей економічного зростання можна виділити 3 групи їх характерних ознак (табл.2.2).

Класифікація характерних ознак моделей економічного зростання)¹

Характерні ознаки	Особливості
1. Загальні	<ul style="list-style-type: none"> – державна підтримка окремих галузей на початковому етапі та створення сприятливих умов для розвитку виробництва – залучення інвестицій – розвиток людського капіталу – освіта, наука – НТП
2. Притаманні групам країн	<ul style="list-style-type: none"> – дешева робоча сила – перерозподіл ресурсів між секторами економіки – високі заощадження – недостатня кількість природних ресурсів – значне впливання зовнішніх інвестицій
3. Притаманні окремим країнам	<ul style="list-style-type: none"> – національні особливості – зовнішня підтримка – вигідне розташування

¹Примітка. Складено автором.

Існує думка, що гарантією успіху є низьке значення рівня інфляції, валютного курсу і бюджетного дефіциту. Проте аналіз національних моделей зростання свідчить, що при проведенні ефективної економічної політики ці показники не є визначальними. На протязі прискореного розвитку більшість країн стикалися з цими явищами, але темпи зростання ВВП були досить високими (Табл.2.3).

Наявність стримуючих факторів зростання у країнах, що досягли високих показників розвитку економіки)¹

Показник	Країни
Бюджетний дефіцит	Японія, Південна Корея, Італія
Інфляція	Франція, Італія
Низькі запаси природних ресурсів	Сінгапур, Японія, Південна Корея, Гонконг
Дорога робоча сила, високий рівень соціальних гарантій	Німеччина, Швеція, Японія
Жорстко централізована система управління	Китай
Сильні профспілки	Німеччина, Японія, США

¹Примітка. Складено автором.

Досвід засвідчив, що країни, які чітко слідували завданням економічної стратегії досягли найбільшого успіху. У цих державах завдання економічної стратегії були підпорядковані стабілізації економіки та забезпеченню економічного зростання. Натомість досвід низки інших країн демонструє невідповідність у цілях економічної політики. Показовою є практика країн Латинської Америки, які перейшли від надмірної державної власності до надання невинновданого пріоритету грошовій стабілізації та вирівнювання платіжного балансу за рахунок інших завдань економічної стабілізації.

Обов'язковою складовою успішних реформ у всіх країнах був випереджаючий розвиток людського капіталу. Світовий досвід показує: життєвий рівень усіх прошарків населення, соціально-економічна ситуація в країні визначаються ступенем освіченості суспільства і його ставленням до інтелектуальних цінностей.

2.2. Пріоритетні напрямки розвитку світової економіки

Характерною особливістю розвитку на даний час є прискорення глобалізації світової економіки. Трансформація світової економіки відбувається в напрямі поступового, але неухильного формування постматеріальних структур. Спостерігається стрімка тенденція до взаємозалежності економік країн. Зростає розрив між групою найбагатших країн та низькорозвинутими країнами. Розвинуті країни світу і великі транснаціональні компанії взяли на озброєння потужні продуктивні сили, якими стали інформація та знання з метою свого подальшого збагачення. Так, за даними СБ в 1973 р., розрив у прибутках між найбагатшими і найбіднішими країнами визначався співвідношенням 44:1, а вже на початку ХХІ ст. цей розрив збільшився до 72:1. Це спричинює поглиблення соціальних диспропорцій та збільшує міграцію кваліфікованих кадрів з менш розвинутих країн [24, с. 71].

В останні роки спостерігається стійка тенденція до зростання в провідних країнах світу, хоча темпи поступово зменшуються (див.рис 2.4). Але на цьому фоні відбувається зростання цін на сировину, особливо стрімко збільшується вартість енергетичних ресурсів.

В європейських країнах спостерігалось значне уповільнення темпів зростання до 1,2% на рік (в Євросоні цей показник становив 1,1%), що пояснювалось слабкою забезпеченістю нафтовими ресурсами, а отже, реакцією на стрімке підвищення цін на продукти нафтопереробки та гнучкістю напрямів макроекономічної політики. В Японії, за оцінками експертів СБ, ріст ВВП становив 2,3%. Зростання внутрішнього попиту та рівнів доходів населення, спричинене ефектом звуження ринку праці та зменшенням промислової реструктуризації, компенсували сповільнення попиту на імпорт з боку Китаю. Надалі очікується, що підвищення цін на нафту, яке відбулось у 2005 р., відобразиться у зниженні на 0,25% темпів світового економічного зростання.

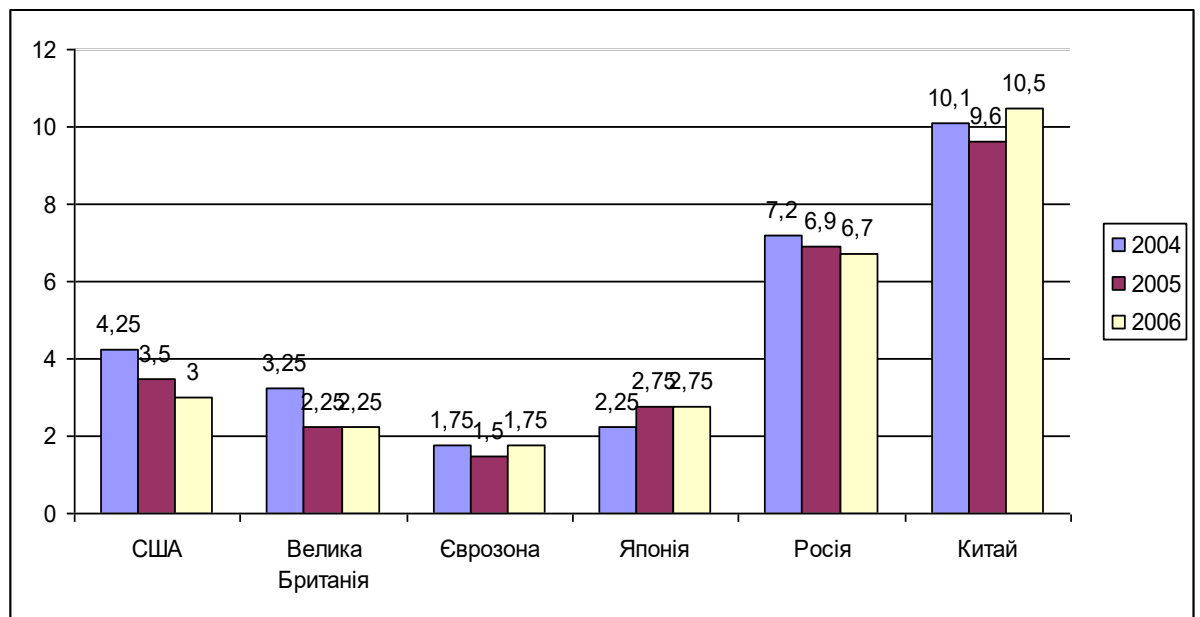

Рис. 2.4 Зміни ВВП провідних країн світу, %¹

¹Примітка. Складено автором на основі [247].

Попри уповільнення темпів зростання майже на 1% в економіках країн, що розвиваються, у 2006 р. спостерігалась стійка тенденція до економічного зростання на рівні 5,9%. Особливої уваги заслуговують Китай та Індія, де розвиток промислового виробництва зріс на 10,5% і 7% відповідно. Уповільнення економічного зростання з 5,5% до 4,3% було зафіксоване й у країнах-імпортерах нафти (не враховуючи Китаю та Індії). Натомість у країнах-експортерах нафти, попри стабільний ріст доходів, темп економічного розвитку таки сповільнився з 6,6% до 5,7%, що пояснюється скороченням нафтових запасів [247]. Експерти Світового банку передбачають, що високий рівень цін на нафту, підвищення відсоткових ставок та посилення інфляційних тенденцій обмежать темпи зростання країн, що розвиваються, як у 2007 р., так і в 2008 р., проте в глобальному вимірі, країни з низьким та середнім рівнями доходів розвиватимуться темпами, значно вищими порівняно з розвиненими країнами впродовж найближчих двох років (див.табл.2.4).

З другої половини ХХ ст. відбувається суттєва трансформація структури промисловості розвинутих країн. Виробництво стає все менш матеріаломістким

і більш наукоємним. Знижується значення видобувної й металургійної промисловості. Натомість з'являються й швидко поширюються атомна енергетика, електроніка, авіакосмічна техніка, виробництво роботів, фармацевтика, лазерна техніка. Але наприкінці ХХ ст. промисловість у найрозвиненіших країнах уже не відіграє провідної ролі з огляду на її місце в структурі народного господарства. Так, частка промисловості у ВВП Японії становить 35 %, Німеччині — 30, Франції — 26, Великої Британії — 25, США — 18 %. В структурі зайнятості ця частка в названих країнах становить відповідно 30 %, 33,25,19,18% [241].

Таблиця 2.4

**Перспективи розвитку світової економіки в регіональному вимірі
(приріст ВВП)[241]**

Країна / регіон	2004	2005	2006	2007*
Індустріальні країни	3,25	2	2,5	2,25
США	4,25	3,5	3	2,5
Канада	3	3	2,75	2,5
Японія	2,25	2,75	2,75	2
Західна Європа		1,5	2	2
Велика Британія	3,25	2,25	2,25	2,25
Єврозона	1,75	1,5	1,75	1,75
Німеччина	1	1,5	1,75	1,5
Франція	2	1,5	1,75	1,75
Італія	1	0	0,75	1
Іспанія	3	3,5	3	2,75

Інші країни Євразони	2,75	2,25	2,25	2,5
Країни, що розвиваються	7,5	6,5	6	5,75
Азія	8,25	7,75	7,25	6,5
Китай	10	10	9	8,5
Індія	7,5	7,5	7	6,5
Інші азійські країни	6	5	4 ^{1/2}	4 ^{.25}

*прогноз

У соціалістичних країнах промисловість залишається провідною галуззю. Висока її частка і в нових індустріальних країнах, хоч вона й поступається вже послугами. В Китаї частка промисловості становить у ВВП 50 %, у числі зайнятих — 24%; в Північній Кореї— відповідно 42% і 45%; у Південній Кореї— 41% і 20%; Філіппінах — 32% і 16%; в Сінгапурі — 30% і 34 %.

У країнах з перехідною економікою, особливо СНД, у зв'язку з глибокою кризою, що вразила насамперед промисловість, її частка знизилася, але залишається досить високою. Так, частка промисловості у ВВП Білорусі становить 46 %, Казахстану— 30%, Росії— 34%, України — 26 %.

З останньої чверті ХХ ст. в структурі економіки розвинутих країн відбуваються зрушення, які свідчать про перехід цієї групи до вищої, постіндустріальної стадії економічного розвитку. За наявності потужної промисловості в цих країнах стрімко зростає роль сфери послуг, яка дає більше половини ВВП і охоплює переважаючу частину зайнятих у господарстві. Так, частка сфери послуг у ВВП США дорівнює 80 % (див. табл. 2.5).

Особливістю постіндустріальної економіки є розширення сфери послуг. На даний час у цій сфері зайнято від $\frac{1}{2}$ до $\frac{3}{4}$ усієї робочої сили, а у ВВП частка сфери послуг складає 50% або більше [69,с.325]. Така тенденція має теоретичне пояснення. Згідно з теорією трьох секторів, у секторі послуг на кінцевому етапі постіндустріального розвитку має бути зайнято 80% усього

економічно активного населення, тоді як на частку первинного і вторинного секторів має припадати по 10% зайнятих.

Таблиця 2.5

Галузева структура ВВП деяких країн (2005р.), % [241]

Країна	Сільське	Промислові	Послуги
Афгані	60	20	20
Австра	3	25	72
Білорус	13	42	45
Бразилі	9	32	59
Канада	2	29	69
Китай	18	49	33
Ефіопія	52	11	37
Франці	3	26	71
Росія	7	37	56
США	2	18	80

Під впливом науково-технічного прогресу змінюється структура міжнародної торгівлі. За останні два десятиліття минулого століття частка товарів, виготовлених за високими технологіями, зросла в міжнародній торгівлі вдвічі (з 11 % до 22 %), за середніми технологіями— в 1,5 разу (з 22 до 32 %) при одночасному скороченні товарів, виготовлених за низькою технологією (з 21 до 18 %), і первинних продуктів (з 34 % до 13 %) (табл. 2.6).

Важливою характеристикою світового розвитку є структурна трансформація економік. До такої зміни можна віднести реконструкцію і модернізацію своїх традиційних галузей практично всіма високорозвинутими країнами в останній третині ХХ століття. Така трансформація пояснюється нафтовою кризою та підвищенням цін на нафту і нафтопродукти. Це спонукало високорозвинуті країни, енергетика яких на три чверті залежала від поставок енергоносіїв, знизити залежність від експортерів нафти шляхом зменшення енергомісткості національного виробництва.

На сучасному етапі значний вплив на розвиток будь-якої економіки мають гуманітарні фактори. Визначальними факторами зростання гуманітарної економіки є високоінтелектуальні галузі і новітні типи виробництва, які

базуються на інтелекті як основному виробничому ресурсі новітнього технологічного укладу. Необхідно відмітити, що такі країни, як Норвегія, Канада, Німеччина, Ірландія та Австрія, переорієнтували свою економіку на створення і використання сучасних знань, що більш ніж на 50 % забезпечує зростання національного багатства. Найстабільніше підвищення науково-технічного потенціалу демонструють США: загальні витрати на НДДКР за останні роки становлять тут у середньому 220,6—225,0 млрд. доларів на рік [112,с.6].

Таблиця 2.6

Товарна структура світового експорту (2005) [267]

Товари	Світовий експорт, %
Сільгосппродукти:	9,3
— сировина;	1,8
— продовольство	7,5
Мінерали:	12,6
— руди чорних металів;	1,0
— руди кольорових металів;	1,8
— паливо	9,8
Продукція обробної	78,1
— чорні метали	2,3
— хімічна продукція	10,5
— інші напівфабрикати	7,3
— машини й обладнання	40,5
— тканини;	2,4
— одяг	3,2
Інші споживчі товари	8,8
Неспецифічні товари	3,0

Швидке розповсюдження наукових відкриттів та інформаційних технологій має значний вплив на економіку. Особливо гостро стоїть питання максимально ефективного використання даних досягнень для забезпечення "випереджаючого" зростання.

Розробка основних наукомістких технологій, які значною мірою визначають напрям і темпи розвитку нового світового технологічного укладу, зосереджена звичайно в дуже невеликому колі країн. У період формування і переходу до п'ятого технологічного укладу такими країнами були США, Англія, Японія, Франція і Німеччина.

Протягом останніх століть в історії технологічно-інноваційної еволюції було п'ять хвиль, які зумовили утворення п'яти технологічних укладів. Економічні перспективи кожного з них визначалися домінуванням певного типу ключового виробничого ресурсу.

Перша хвиля (1770–1830 рр.) сформувала уклад, який ґрунтується на нових технологіях у текстильній промисловості та використанні енергії води. Цей період відзначається широким застосуванням парових двигунів і розвитком машинобудування.

Друга хвиля (1830–1880 рр.) позначилася механізацією виробництва практично всіх видів продукції, створенням мережі залізниць та морських шляхів. Економічними символами цього періоду були вугілля і транспортна інфраструктура.

Третя хвиля (1880–1930 рр.) базувалася на використанні в промисловому виробництві електроенергії, розвитку важкого машинобудування та електротехнічної промисловості на основі сталевого прокату, нових відкриттів у галузі хімії, становленні хімічної промисловості. Це був період нафтового буму в США, створення потужного воєнно-промислового комплексу в Європі, широкого впровадження радіозв'язку і телекомунікацій. Починає розвиватися виробництво автомобілів та літаків, кольорових металів, алюмінію, пластмас, товарів тривалого користування. З'являються величезні фірми, картелі та трести. Малі компанії поглинаються великими, відбувається концентрація банківського і фінансового капіталів.

Четверта хвиля (1930–1980 рр.) характеризується становленням укладу, який базується на подальшому розвитку енергетики із використанням нафти, нафтопродуктів та газу, а також засобів зв'язку, нових синтетичних матеріалів.

Це ера масового виробництва автомобілів, тракторів, літаків, різноманітних видів озброєнь, товарів тривалого користування, будівництва швидкісних автомагістралей, аеропортів. З'являються та інтенсивно поширюються комп'ютери і програмні продукти для них. Атом спочатку використовується у воєнних, а згодом і в мирних цілях. На ринку панує олігопольна конкуренція, утворюються транснаціональні корпорації.

П'ята хвиля, що почалася в середині 80-х рр. ХХ ст., спирається на досягнення в галузі мікроелектроніки, інформатики, біотехнології, генної інженерії, освоєння нових видів енергії, космічного простору, супутникового зв'язку тощо. Відбувається перехід від розрізнених фірм або навіть транснаціональних корпорацій до єдиної мережі компаній, що з'єднані електронними засобами зв'язку, тісно взаємодіють у галузях технології, контролю якості продукції, планування інвестицій.

Сьогодні все помітнішими стають ознаки наступних — шостого і сьомого — технологічних укладів. Шостий дає поштовх до нового етапу в розвитку медицини та біотехнологій, сьомий — до створення технологій «холодного термоядерного синтезу», що має докорінно змінити енергетичний потенціал. На даний час у розвинутих країнах панує 5-й і активно формується 6-й технологічні уклади.

Сьогодні в Україні за таким показником, як випуск продукції, вищі технологічні уклади — 5-й та 6-й — становлять близько 4%, причому 6-й технологічний уклад, що визначає перспективи високотехнологічного розвитку країн у майбутньому, у нашій країні майже відсутній (менше 0,1%). Близько 58% виробленої продукції припадає на найнижчий, 3-й технологічний уклад (технології промисловості будівельних матеріалів, чорної металургії, суднобудування, оброблення металу, легкої, деревообробної, целюлозно-паперової промисловості) та 38% — на 4-й. За показником фінансування науково-технічних розробок склалася така ситуація: майже 70% коштів сьогодні поглинає 4-й і лише 23% — 5-й технологічний уклади. Інноваційні витрати розподіляються таким чином: 60% — 4-й технологічний уклад і 30%

— 3-й (сумарно — 90%), а 5-й становить лише 8,6%. Стосовно інвестицій, які, власне, і визначають майбутнє на найближчі 10–15 років, маємо такі пропорції: 75% спрямовуються у 3-й технологічний уклад і лише 20% та 4,5% — у 4-й і 5-й технологічні уклади відповідно. У технологічній частині капітальних вкладень (технічне переозброєння та модернізація) 83% припадає на 3-й технологічний уклад і лише 10% — на 4-й [171, с.268].

Провідні країни світу намагаються зайняти позицію лідера в науково-технічній сфері, роблячи ставку на передову техніку і технологію. Для оцінки ефективності досліджень і наукових досягнень, а також зменшення ризику створюють розгалужені мережі консультативно-експертної служби. Підтримання таких служб обходиться, наприклад Великобританії, приблизно в 1% бюджету, який виділяється на науку [223, с.17].

Першочергового значення на фоні постійно зростаючих цін на паливні ресурси набуває проблема збереження енергії. Це пояснюється тим, що енергоресурси мають ключове значення для глобальної економіки. Поклади газу та нафти, а також маршрути їх транспортування надалі посилюватимуть своє стратегічне значення.

В останні десятиліття найбільших успіхів у господарському і соціальному розвитку досягли країни, які погано забезпечені природними ресурсами – Сінгапур, Японія, Італія, Південна Корея, Гонконг, що імпортують велику частину необхідної їм сировини, енергоносіїв і сільгосппродукції. Обов'язковою складовою успішних реформ у всіх країнах був випереджаючий розвиток інтелектуального потенціалу. Світовий досвід показує: життєвий рівень усіх прошарків населення, соціально-економічна ситуація в країні визначаються рівнем освіченості суспільства і його ставленням до інтелектуальних цінностей. Лише інтелектуально багате суспільство є гарантією високого рівня життя, навіть при відсутності енергоносіїв, корисних копалин. Тому освіта як визначальний чинник розвитку світової економіки повинна перетворитися на галузь постіндустріальної економіки, стати

"економікою знань", що забезпечуватиме високотехнологічні галузі національної економіки.

Розвиток світового господарства інноваційним шляхом та революційні зміни в науці і техніці стали фундаментом "економіки, заснованої на знаннях" або "інтелектуальної економіки". Поняття "інтелектуальної економіки" знайшло своє відображення у визнанні того, що наукові знання безпосередньо визначають параметри економічного зростання, створюючи основу для інновацій та формування висококваліфікованої робочої сили.

За даними самміту ЮНІДО з технологічного передбачення, щорічний приріст світового ринку інформаційно-телекомунікаційних технологій протягом останніх десяти років становив у середньому 6-8%, а в таких країнах, як Китай, В'єтнам, Польща, сягав 25 - 27%. Розподіл цього ринку між різними регіонами світу досить нерівномірний, що відповідає загальному рівню їхнього економічного розвитку. Так, на США припадає 34% світового ринку, на Європу - 29%, Японію - 12% і на решту країн світу - 25% [247].

В останні десятиліття в сфері інформаційних і телекомунікаційних технологій спостерігається значний прогрес. В зв'язку з цим особлива роль відводиться освіті і знанням.

За даними ООН, яка визначила 45 кращих країн світу (серед 191) за індексом розвитку суспільства знань (станом на кінець 2005 р.), п'ять країн мають найвищий рейтинг (Швеція, Данія, Норвегія, Швейцарія, Фінляндія). Вони є порівняно невеликими як за територією, наявними природними ресурсами, кількістю населення, так і за масштабами економіки. Тобто, такі найважливіші показники конкурентоспроможності індустріального суспільства, як володіння значними природними ресурсами і великими власними ринками, за умов суспільства, заснованого на знаннях, втрачають свою пріоритетність [266, с.76].

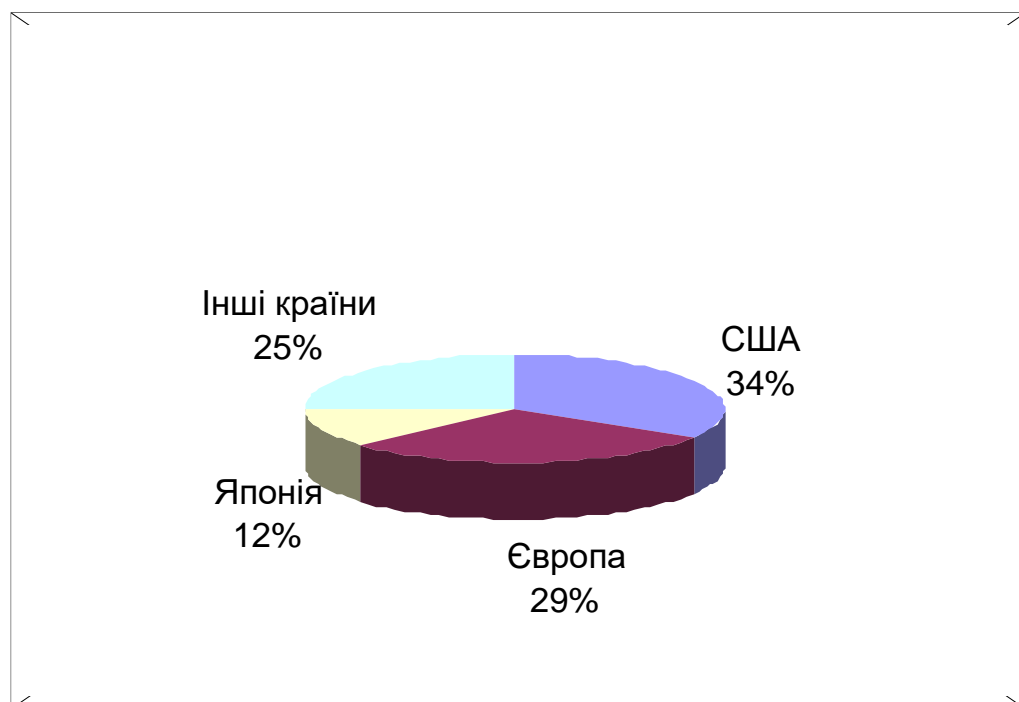

Рис. 2.5. Ринок інформаційно телекомунікаційних технологій ¹

¹Примітка. Складено автором на основі [267].

Знання перетворилися у найважливіший фактор суспільного розвитку. Для групи розвинених країн, які входять до організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), темпи зростання економіки залежать від підтримки і розширення глобальної бази знань, що стало можливим в умовах інформаційного суспільства. Сьогодні ці країни розбудовують свої економіки, які ґрунтуються на знаннях, створюючи мільйони робочих місць, пов'язаних з використанням новітніх знань по групах несподівано відкритих нових напрямів і дисциплін. За даними Світового банку, в більшості країн ОЕСР протягом останніх п'ятнадцяти років зростання доданої вартості в галузях, що ґрунтуються на знаннях, у середньому становило 3%, що стабільно перевищувало темпи загального економічного зростання, які не піднімалися вище 2,3%. Частка цих галузей у сукупній доданій вартості збільшилася в Німеччині з 51% до 60%, у Великобританії - з 45% до 51%, у Фінляндії - з 34% до 42% [267].

Процес глобалізації прискорює ці тенденції. Порівняльні переваги національних економік уже меншою мірою визначаються багатством природних ресурсів або дешевою робочою силою і дедалі більше - конкурентним застосуванням знань та науковими інноваціями. Суспільний прогрес сьогодні визначається насамперед процесом накопичення знань, що внаслідок цього забезпечує нагромадження капіталу. В країнах ОЕСР обсяги капіталовкладень у нематеріальні активи, що формують національні бази знань, зокрема в професійну підготовку кадрів, наукові дослідження, патентування та ліцензування, програмне забезпечення для обчислювальних систем, маркетинг, дорівнюють, капіталовкладенню в основні фонди, а інколи й перевищують їх.

Тому країни з передовою економікою створили замкнене коло, де результати наукових досліджень і якісної підготовки кадрів забезпечують створення нових багатств, які є основою для подальшої підтримки власної науки та освіти.

В той же час країни, що розвиваються, і країни з перехідною економікою, до яких належить і Україна, ще не повною мірою використовують усі переваги й потенційні вигоди, які надає інформаційне суспільство. Генерування і використання знань, інвестицій у науку та освіту задля забезпечення сталого розвитку і підвищення рівня життя в різних країнах істотно різняться. 85% сукупних світових інвестицій у науку здійснюють країни-члени ОЕСР, 11% - Індія, Китай і Бразилія та нові промислово розвинені країни Східної Азії, і лише 4% - решта країн світу, до яких належить і Україна [267].

Таким чином, суспільство знань та інформації несе людству нові виклики та величезні можливості для вирішення його головних проблем і забезпечення подальшого розвитку. Але воно вимагає активної участі всього світового співтовариства в осмисленні та втіленні в життя нової парадигми. Тому дуже важливо, щоб наша країна не відставала від цих світових процесів і повною мірою скористалася благами цивілізації XXI століття.

В умовах переходу сучасної цивілізації у постіндустріальну епоху одним з першочергових завдань є зростання інтелектуального потенціалу нації і

науково-технологічних інновацій, що дасть змогу країні вийти на шлях випереджаючого економічного розвитку.

Таким чином, в кінці ХХ століття НТП став одним із найважливіших факторів економічного зростання. На долю нових знань, втілених в технологіях, устаткуванні, кваліфікації кадрів, організації виробництва в промислово розвинутих країнах, припадає 70-85% приросту валового внутрішнього продукту. Інноваційні технології, в яких втілені досягнення НТП, виступають вирішальними чинниками формування конкурентних переваг як окремих підприємств, так і національних економік в цілому.

До основних напрямків розвитку світової економіки можна віднести:

1. Збільшення частки наукомісткої продукції у ВВП;
2. Запровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій;
3. Розвиток інтелектуального потенціалу;
4. "Нову" економіку.

Отже, основним фактором світового розвитку стають відкриті комплексні технології, що використовуються як у соціальних, так і в економічних галузях, виступаючи визначальними складовими елементами комплексної гуманітарної економіки. Якщо ХХ ст. було епохою галузей, котрі базувалися на використанні природних ресурсів і ефективних технологій, то у ХХІ пріоритетною буде економіка інтелектуальних активів, головним чинником розвитку яких є не виробництво та впровадження, а наявність ідеї.

Одним з визначальних напрямів формування загальнонаціональної стратегії розвитку має стати пошук оптимальної моделі інституційно-адміністративних структур включення до новітніх постіндустріальних стандартів. Для цього необхідне сконцентрувати зусилля на розробці довгострокових прогнозів соціально-економічного і науково-технічного розвитку та актуалізувати поточні пріоритети інноваційного розвитку.

2.3. Реформування української економіки та її конкурентоспроможність

Трансформаційні процеси у постсоціалістичних економіках характеризувалися відсутністю подібних перетворень у світовій практиці, що призвело до запозичення чужих моделей економічного розвитку. Фахівцями МВФ була запропонована модель економічних реформ "вашингтонський консенсус", яка побудована на засадах неоліберальної монетаристської школи та ринкових економічних принципах. Але такий перехід не виправдав сподівань та носив здебільшого руйнівний характер.

Зарубіжні фахівці вважали, що на початку проведення ринкових перетворень шанси України на успішний економічний розвиток серед усіх колишніх республік були найвищі. На той час Україна отримала досить сильну макроекономічну структуру, хоч і деформовану із застарілими основними фондами. Промислове виробництво було енергомістким, значну його частку складав військово-промисловий комплекс, але все це та при ефективному використанні могло сприяти економічному розвитку країни. Десятилітня українська криза має два чітко виражені періоди:

- 1990-1994 рр. – період стрімкого нарощування темпів падіння;
- 1995-1999 рр. – період поступової санації - скорочення інтенсивності падіння і накопичення передумов виведення економіки з кризи.

Найбільших втрат економіка зазнала на першому етапі, а загальне падіння ВВП становило 57% [267, с.12].

В контексті світового досвіду динаміка падіння виробництва показує, що серед усіх трансформаційних економік тривалість такого падіння була найдовша в Україні і склала 10 років (Табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Показники спаду виробництва на шляху транзитивного розвитку у порівнянні з показниками Великої депресії, по окремих країнах

Країни	Тривалість падіння виробництва, у роках	Кумулятивне падіння виробництва, у %	Реальний ВВП, 2000 (1990=100)
Болгарія	4	16	81
Хорватія	4	36	87
Чеська Республіка	3	12	99
Естонія	5	35	85
Угорщина	4	15	109
Латвія	6	51	61
Литва	5	44	67
Польща	2	6	144
Румунія	3	21	82
Словаччина	4	23	105
Словенія	3	14	120
СНД	7	51	63
Вірменія	4	63	67
Азербайджан	6	60	55
Білорусь	6	35	88
Грузія	5	78	29
Казахстан	6	41	90
Киргизія	6	50	66
Молдова	7	63	35

Продовження таблиці 2.7

Російська Федерація	7	40	64
Таджикистан	7	50	48
Україна	10	59	43
Узбекистан	6	18	95

[267, с.9]

Головним напрямом внутрішньої політики цього періоду були монетарні та антиінфляційні заходи. На протязі 1991-1995 рр. спостерігалася гіперінфляція. Найбільш кризовим виявився 1993 р. З 1994 р. починається падіння темпів інфляції. Єдиним дефляційним роком став 2002 р. Це пояснювалося передусім великим урожаєм попереднього року, низькою купівельною спроможністю населення, високою конкуренцією між виробниками продовольства і негативним розривом між індексом споживчих цін і індексом виробників в 2001 р. За період 2004-2006 рр. спостерігається інфляція на рівні більше 10%.

Таблиця 2.8

Темпи інфляції в Україні, у % до попереднього року [176]

Роки	Темп інфляції	Роки	Темп інфляції
1991	290	1999	19,2
1992	2000	2000	25,8
1993	10156	2001	6,1
1994	401	2002	-0,6
1995	181,7	2003	8,2
1996	39,7	2004	12,3
1997	10,1	2005	10,3
1998	20	2006	11,6

Цінова політика базувалась на формуванні системи ціноутворення, яка б

відповідала загальним ринковим перетворенням і створювала умови для зменшення державного регулювання економіки. Антиінфляційні заходи кризового періоду склались з обмеження обігових коштів, що реалізовувалось через стримування доходів населення (відмова від проведення індексації заробітної плати відповідно до інфляційних процесів, затримки заробітної плати, скорочення державних витрат, зокрема, фінансування бюджетних організацій: науки, освіти, тощо). Внаслідок цих заходів відбулося скорочення внутрішнього попиту.

Загалом ситуація на кінець аналізованого періоду характеризується зменшенням темпів інфляції, звуженням грошової бази, недостатньою фінансовою базою економічного розвитку, спадом інвестиційної активності; високим інвестиційним ризиком для іноземних інвесторів, нестабільним бюджетним процесом, невиконання доходної частини бюджету, реальним скороченням доходів місцевих бюджетів, скороченням зовнішньоторговельного обороту.

Слід зауважити, що за час перехідного періоду намітилися і позитивні тенденції для української економіки: накопичено достатньо вагомий потенціал економічного зростання, який за умови ефективної економічної політики та стабільної політичної ситуації може забезпечити добробут, сформовано основні ринкові інститути, відбулася зміна відносин власності, досягнуто значних позитивних зрушень у бюджетній сфері.

Припинення падіння ВВП, економічна стабілізація та перехід на шлях економічного зростання відбувся лише у другій половині 1999 року, а вже з 2000р. спостерігається стрімка позитивна динаміка (рис.2.6).

При цьому варто відмітити деякі особливості нарощування обсягу ВВП в Україні, що проявилися у її 3-5-річному відставанні від держав колишнього радянського простору. Якщо в середньому в усіх цих країнах зростання мало місце у 1996 р., то в Україні - тільки починаючи з 1999 р. (табл. 2.6).

Протягом семи років українська економіка демонструє стабільно високі темпи зростання, найвищий показник спостерігався в 2004 р. і становив 12,1%.

Прогнозний показник зростання економіки України, який закладений у державному бюджеті на 2007 р., складає 6,5%, хоча експерти СБ прогнозують його на рівні 4,5%.

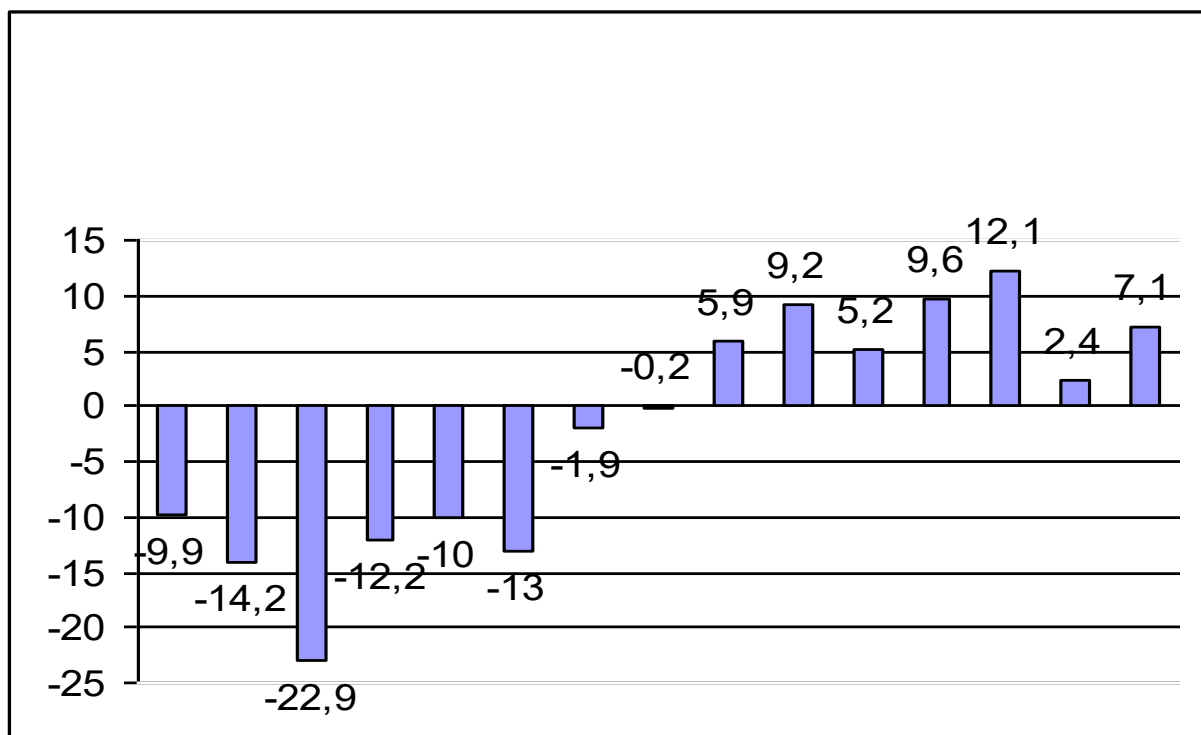

Рис.2.6 Зміни ВВП України, у % до попереднього періоду (1992-2006рр.)
1

¹Примітка. Складено автором на основі [18].

Варто зазначити, що середньорічні темпи економічного зростання за 2000-2006 роки становили 7,4% (Таблиця 2.9) За даними Світового банку така тенденція відповідає темпам зростання Китаю, економіка якого динамічно розвивається. За оцінками ЄБРР, середньорічні темпи зростання ВВП країн Центральної Європи та Балтії, які раніше лідирували, за відповідний період становили 3,3%.

Для визначення тривалості періоду, відповідно до якого Україна зможе подвоїти ВВП, скористаємось "правилом 70". У відповідності із даним правилом, ВВП подвоїться за: $70/7,4 = 9,45$ років.

Відставання країни може характеризуватися як кількісними, так і

якісними індикаторами, причому важливий їх взаємозв'язок. Найбільш загальними кількісними характеристиками рівня соціально-економічного розвитку є показники ВВП на душу населення – його абсолютний рівень і темпи зростання. Хоча, показник ВВП на душу населення – це не тільки кількісний, але і якісний показник.

Таблиця 2.9

Темпи зростання ВВП України¹

Роки	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2000-2005*	2000-2006*
Зростання ВВП, у %	5,9	9,2	5,2	9,6	12,1	2,4	7,1	7,4	7,4

*Середні темпи зростання

¹Примітка. Складено автором на основі [18].

Показник ВВП на душу населення в Україні спадав дещо меншими темпами, ніж реальний ВВП. Це здебільшого пов'язано зі зменшенням чисельності населення в 1990-2006 роках на 4,3 млн. осіб. Як свідчать дані таблиці 2.10, реальний ВВП на душу населення зменшувався до 1998 року, на відміну від реального ВВП, який спадав до 1999 року. Тобто незначне пожвавлення економіки вже відбулося в 1999 році. З 1998 по 1999 ВВП на душу населення зріс з 2040 до 2614 грн, а у 2005р. становив 8885 грн.

Таблиця 2.10

ВВП України на душу населення [234]

Роки	У фактичних цінах		Індекси фізичного обсягу		
	ВВП	ВВП на душу населення	ВВП	ВВП на душу населення	ВВП
	млрд. крб.	тис. крб.	% до попереднього року		% до 1990 р.
1990	167	3			

Продовження таблиці 2.10

1991	299	6	91,3	91,1	91,3
1992	5033	97	90,1	89,8	82,3
1993	148273	2842	85,8	85,7	70,6
1994	1203769	23184	77,1	77,4	54,4
1995	5451642	105793	87,8	88,5	47,8
	млн. грн.	грн.	% до попереднього року		% до 1990 р.
1996	81519	1595	90,0	90,7	43,0
1997	93365	1842	97,0	97,8	41,7
1998	102593	2040	98,1	98,8	40,9
1999	130442	2614	99,8	100,6	40,8
2000	170070	3436	105,9	106,7	43,2
2001	204190	4195	109,2	111,1	47,2
2002	225810	4685	105,2	106,3	49,7
2003	267344	5591	109,6	110,5	54,4
2004	345113	7273	112,1	113,0	61,0
2005	418529	8885	102,6	103,4	62,6

Важливе значення для аналізу приросту ВВП в розрізі галузей народного господарства має структура валової доданої вартості (ВДВ). Валовий внутрішній продукт та внесок кожного виду економічної діяльності у формування ВДВ за останні роки характеризують дані таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Структура валової доданої вартості у народному господарстві України (у відсотках) [173]

Вид економічної діяльності	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004р.
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	14,4	14,4	13,0	10,9	10,8
Добувна промисловість	4,4	4,2	4,4	4,4	3,6

Продовження таблиці 2.11

Обробна промисловість	18,3	17,4	17,9	19,7	18,6
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	6,4	5,5	5,1	4,7	3,6
Будівництво	3,3	3,6	3,4	3,8	4,2
Оптова й роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту	8,6	11,0	10,9	11,3	11,9
Транспорт і зв'язок	11,6	12,0	12,2	12,1	12,4
Освіта	4,2	4,4	4,8	4,8	4,7
Охорона здоров'я та соціальна допомога	2,5	2,9	3,3	3,2	3,2
Інші види економічної діяльності	12,1	14,4	15,5	15,8	19,2
Умовно обчислена оплата послуг фінансових посередників	-1,0	-1,4	-1,4	-1,6	-1,5
Всього в основних цінах	84,8	88,4	89,1	89,1	90,7
Чисті податки на продукти	15,2	11,6	10,9	10,9	9,3
Валовий внутрішній продукт	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

У виробництві ВДВ домінує промисловість. Позитивним явищем варто вважати перерозподіл доданої вартості на користь обробної промисловості, частка якої зростає з 18,3% за 2000 р. до 18,6% за 2004 р. Спостерігається зростання у структурі видів діяльності ВДВ оптової і роздрібною торгівлі (з 8,6 за 2000 р. до 11,9% за 2004 р.). Скоротилася частка у складі ВВП сільського господарства, мисливства та лісового господарства.

Кінцеве використання ВВП України, яке підсумовує усі зміни в економічному обороті держави, змінювалось у напрямі зростання кінцевих споживчих витрат, зменшення валового нагромадження основного капіталу і збільшення від'ємного сальдо експортно-імпортних операцій (див. додаток А).

На протязі усього періоду з 2000-2006 динамічно розвивалась промисловість, обсяги виробництва якої зростали високими темпами. Найбільший ріст спостерігався у 2003р. і склав 15,8%, а у 2005р. відбулося

значне сповільнення темпів аж до 3,1%. Збільшення обсягів продукції сільського господарства відбувається досить нерівномірно: стрімке зростання у 2001р.(10,2%), падіння у 2003р.(11%) та рекордне збільшення у 2004р. (19,1%).

Інновації, особливо у промисловості, — суттєвий елемент підвищення ефективності економіки. У 2005 році в Україні інноваційною діяльністю у промисловості займалося 11 % загальної кількості підприємств. Понад 90 % з них реалізовували інноваційну продукцію, але її частка в загальному обсязі реалізованої промислової продукції є надзвичайно низькою - лише 6,4 %, або 24,5 млрд грн (у 2004 р. - 5,6 %). Найбільша частка інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції галузі припадає на підприємства машинобудування - 37,2 % або 9136,3 млн. грн. (порівняно з 2004 р. частка знизилась на 8,5 %), харчової промисловості та перероблення сільськогосподарських продуктів - 14,5 % або 3551,9 млн. грн. (+0,3 %), металургії та оброблення металу - 13,8% або 3382,8 млн. грн. (+5,9 %), хімічної і нафтохімічної промисловості - 11,4%, або 2796,2 млн. грн. (-3,3 %), видобування неенергетичних матеріалів - 6,3 %, або 1548,4 млн. грн. (+1,9 %), видобування енергетичних матеріалів - 6,6 %, або 1623,1 млн. грн. (+63,1 %) [189,с.228].

Упродовж останніх років основним джерелом фінансування інноваційної діяльності залишаються власні кошти підприємств (див. додаток Л). У 2000 р. вони становили 79,6%, 2004 р. — 77,3%, а в 2004 р. їх кількість зросла порівняно з 2000 р. на 150,2%. Незважаючи на те, що фінансування з бюджету становить незначну питому вагу — 0,4% у 2000 р., 1,4% — у 2004 р., темпи зростання бюджетного фінансування два роки тому порівняно з 2000 р. збільшились у 8 разів, що свідчить про те, що останнім часом держава почала більше уваги приділяти фінансуванню інноваційної діяльності.

Зросли обсяги кредитів майже в декілька разів. У 2003 р. вони становили 18,0%, 2004 р. — 17,8% від загальних обсягів фінансування. Ця сума досягла в 2004 р. 806,4 млн гривень. У 2005 р. вимоги банків по кредитах становили

143418 грн. Отже, закладено грошову базу для успішного розвитку інноваційної діяльності (див.додаток Р).

Що стосується видів економічної діяльності, то обсяги фінансування на інновації характеризуються такими показниками. Основні обсяги фінансів припадають на обробну промисловість: 2001 р. — 1778,8 млн грн, 2002 р. — 2840,4 млн грн, 2003 р. — 2573,1 млн грн, 2004 р. — 41158,9 млн гривень.

Як і в попередні роки, у 2004 р. найбільші обсяги фінансування зафіксовано в харчовій промисловості та переробці сільськогосподарської продукції і в машинобудуванні — 692,3 млн грн і 1371,3 млн грн відповідно.

Негативним чинником є те, що внутрішній ринок не став активним споживачем інноваційної продукції національних виробників, фактично не сприяючи поширенню позитивних зовнішніх ефектів та розвитку потенційних ендогенних чинників зростання. Це проявляється в зростанні частки реалізованої інноваційної продукції промислових підприємств, яка спрямовується на експорт, якщо у 2000 році цей показник складав 20,9 %, то вже в 2004 році - 42,5 %.

Таблиця 2.12

Макроекономічні показники економічного розвитку України [171,с.63]

Показники	2001	2002	2003	2004	2005
Обсяг промислової продукції, млн. грн.	184276	202688	259502	-	-
Темпи зростання до відповідного періоду попереднього року, %	114.2	107.0	115.8	112.5	103.1
Обсяг сільськогосподарської продукції, млн. грн.	65218	65253	64473	83900	92536

Продовження таблиці 2.12

Темпи зростання до відповідного періоду попереднього року, %	110.2	101.2	89.0	119.1	100.0
Виробництво товарів народного споживання, млн. грн.	33524	37933	48336	-	-
Темпи зростання до відповідного періоду попереднього року, %	117.7	108.4	120.4	-	-
Роздрібний товарооборот, млн. грн.	34417	39691	49994	67556	91904
Темпи зростання до відповідного періоду попереднього року, %	113.7	115.0	120.5	121.9	123.0
Обсяг вироблених послуг, млн. грн.	37822	46401	55576	59372	75676
Темпи зростання до відповідного періоду попереднього року, %	115.2	122.7	119.8	106.8	105.1
Прямі іноземні інвестиції (млрд. дол.)	4,4	5,3	6,6	8,3	9,5
Питома вага збиткових підприємств, %	38.2	38.8	37.2	34.8	33.3
Доходи населення, млн. грн.	109391	185073	215672	269778	365923
Темпи зростання до попереднього року, %	125.9	117.1	116.5	125.0	138.4
Витрати та заощадження населення, млн. грн.	102835	185073	215672	269778	365923
Темпи зростання до попереднього року, %	122.7	117.1	116.5	125.0	138.4
Рівень безробіття (на останню дату), %	3.68	3.8	3.6	3.5	3.1
Експорт товарів та послуг, млн. дол. США	21086	23351	28953	39719	44378
Темпи зростання до попереднього року, %	109.5	110.7	124.0	137.2	107.5
Імпорт товарів та послуг, млн. доларів США	20473	21494	27665	34846	43707
Темпи зростання до попереднього року, %	114.1	105.0	128.7	126.0	120.4
Доходи зведеного бюджету, у % до ВВП	26.9	27.4	28.2	26.3	32.0
Видатки зведеного бюджету, у % до ВВП	27.2	26.7	28.4	29.4	33.8
Дефіцит зведеного бюджету, у % до ВВП	0.3	0.7	0.2	3.4	1.8
Сальдо поточного рахунку платіжного балансу, у % до ВВП	3.7	7.5	5.8	10.5	2.9

За період 2000—2005 рр. намітилися позитивні зрушення у формуванні ВВП за доходами, особливо у тій частині, з якої формуються доходи бюджету держави. Тобто відбулося збільшення питомої ваги валового прибутку та змішаного доходу у ВВП, скорочувалася частка чистих податків. Такий

перерозподіл у формуванні ВВП за доходами має позитивний вплив на активізацію підприємницької діяльності. Частка оплати праці найманих працівників становить близько 46,8%.

Таблиця 2.13

Структура ВВП за доходами (у відсотках до ВВП) [172]

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Валовий внутрішній продукт	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Оплата праці найманих працівників	43,5	42,3	42,3	45,7	45,7	45,6	46,8
Податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорт	19,1	16,8	13,4	12,2	11,3	10,2	12,9
на продукти	10,6	15,2	11,6	10,9	10,1	9,3	12,1
інші, пов'язані з виробництвом	8,5	1,6	1,8	1,3	1,2	0,9	0,8
Валовий прибуток, змішаний дохід	37,4	40,9	44,3	42,1	43,0	44,2	40,3

Однією з головних економічних пропорцій розвитку є співвідношення у використаному ВВП кінцевих споживчих витрат, валового нагромадження та чистого експорту. У 2000-2005 рр. спостерігалася тенденція, що збільшує потенціал економічного зростання. За рахунок відносного зростання кінцевих споживчих витрат домашніх господарств зменшилася частка валового нагромадження основного капіталу та позитивного сальдо зовнішньо-економічних зв'язків.

Структура ВВП України за витратами [174]

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
	Відсотків до підсумку						
ВВП	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Кінцеві споживчі витрати	76,4	75,2	76,6	75,4	75,4	71,3	77,7
домашніх господарств	49,7	54,3	55,0	55,1	54,7	52,4	56,9
некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	5,4	2,3	2,0	1,9	1,7	1,3	1,3
сектору загального державного управління	21,3	18,6	19,6	18,4	19,0	17,6	19,5
індивідуальні споживчі витрати	13,1	11,5	11,6	11,0	11,2	10,7	11,8
колективні споживчі витрати	8,2	7,1	8,0	7,4	7,8	6,9	7,7
Валове нагромадження основного капіталу	23,3	19,7	19,7	19,2	20,6	22,6	21,1
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	3,3	0,0	2,1	1,0	1,4	-1,4	0,7
Придбання за виключенням вибуття цінностей	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Експорт товарів і послуг	47,1	62,4	55,4	55,1	57,8	61,2	51,9
Імпорт товарів і послуг	-50,2	-57,4	-53,8	-50,7	-55,2	-53,7	-51,4

Важливим для подальшого економічного зростання є інвестиції, які вкладаються в українську економіку. Останніми роками в Україні зберігається тенденція збільшення обсягу залучених прямих іноземних інвестицій. На 1 січня 2004 р. загальний обсяг залучених прямих іноземних інвестицій в Україну становив 6,7 млрд. дол. США. Приріст іноземного капіталу у 2003 р. склав 1185,7 млн. дол. (21,7%). Прямі іноземні інвестиції в економіку України зростають в середньому на 1-1,5 млрд. доларів щорічно). Стрімко збільшується обсяг інвестицій в основний капітал: у 2003р. збільшення відбулося на рівні 31,3%, у 2004 р. – 28% , у 2005р. – 1,9%, у 2006 р. – 19 % (див.табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Інвестиції в основний капітал в Україні [67]

Роки	Інвестиції в основний капітал	
	у фактичних цінах	у % до попереднього року
	Млрд.крб	
1990	31	101,9
1991	50	92,9
1992	866	63,1
1993	29 310	89,6
1994	228 033	77,5
1995	937 816	71,5
	Млн.грн.	
1996	12 557	78,0
1997	12 401	91,2
1998	13 958	106,1
1999	17 552	100,4
2000	23 629	114,4
2001	32 573	120,8
2002	37 178	108,9
2003	51 011	131,3
2004	75 714	128,0
2005	93096	101,9
2006	125254	119,0

Зростання інвестиційного попиту зумовило випереджаючі темпи виробництва продукції машинобудування, а також зростання на імпорту механічних та електричних машин і обладнання. У 2000-2005 рр. спостерігалось підвищення інноваційної активності в промисловості. Кількість підприємств, що впроваджували інновації, у 1999 становила 1376, у 2000 - 1491, у 2001 - 1503, у 2002 - 1506, у 2003 р. – 1238, у 2004 – 1487, у 2005р. - 1505. Щорічно збільшувалося виробництво нової техніки. У порівнянні з 1999 р. у 2003 р. кількість освоєних нових видів машин, устаткування, апаратів, приладів збільшилася в 1,5 рази і склала 710 найменувань. Загалом за 2000-2005 рр. було освоєно та поставлено на ринок майже 2,5 тис. найменувань такої продукції.

Таблиця 2.16

Соціальні показники української економіки [171, с.118]

Показник	2001	2002	2003	2004	2005
Зростання номінальних доходів населення	20,5%	20,7%	13,7%	22,5%	38,1%
Зростання витрат населення	19,5%	14,6%	21,2%	24,1%	33,4%
Середньомісячна зарплата (грн.)	311	376	462	589	806 грн.
Заборгованість із виплати зарплати (на кінець року), млрд. грн.	2,5	2,3	1,9	1,1	0,96
Рівень безробіття (за методологією МОП)	10,9%	9,6%	9,1%	8,6%	5,2%

Прослідковується тенденція перевищення зростання номінальних доходів населення над видатками. Найбільш стрімке зростання доходів і, зокрема, середньомісячної зарплати спостерігалось в 2005 р. Стійкою є тенденція до зниження заборгованості із виплати зарплати і скорочення безробіття (особливо різке скорочення безробіття відбулося в 2005 р.)

Варто зазначити, що зростання заробітної плати приводить до розширення внутрішнього попиту, який є важливою передумовою подальшого економічного зростання, хоча існує загроза підвищення інфляції. За останні 10 років мінімальна зарплата зросла в 23,3 рази. Найбільш стрімке зростання відбувалося в 2005 р. (див.табл. 2.17).

Таблиця 2.17

Рівень мінімальної заробітної плати в Україні [234]

Період	Показник	Період	Показник	Період	Показник
07.91 – 11.91	185 крб.	09.96-12.97	15 грн.	12.03 –08.04	205 грн.
12.91 – 04.92	400 крб.	01-06.1998	45 грн.	09 – 12.2004	237 грн.
05-10.1992	900 крб.	07-12.1998	55 грн.	01 – 03.2005	262 грн.
11-12.1992	2300 крб.	01.99 – 03.00	74 грн.	04 – 06.2005	290 грн.
01-05.1992	4600 крб.	04-06.2000	90 грн.	07 – 08.2005	310 грн.
06-08.1992	6900 крб.	07.00 – 12.01	118 грн.	09 – 12.2005	332 грн.

09-11.1992	20 тис. крб.	01-06.2002	140 грн.	01 – 06.2006	350 грн.
12.92 – 02.96	60 тис. крб.	07-12.2002	165 грн.	07 – 11.2006	375 грн.
03-08.1996	1,5 млн. крб.	01-11.2003	185 грн.	3 12.2006	400 грн.

Сформований у 2000-2005 рр. потенціал економічного зростання має подвійну основу. У 2000-2001 рр. зростання реальної економіки відбувалося в основному за рахунок екстенсивних чинників шляхом завантаження вільних виробничих потужностей, використання наслідків глибокої девальвації гривні в період світової фінансової кризи 1997-1998 рр., погашення боргів із заробітної плати та пенсій тощо. Однак, на кінець 2002 р. названі чинники себе фактично вичерпали. Саме цим пояснюється відчутне уповільнення – з 9,2 до 5,2% у 2002 р. темпів приросту реального ВВП. Майже вдвічі зменшився приріст промислового виробництва. Суттєво знизилися прибутковість підприємств та рівень рентабельності економіки, що стало першопричиною істотного уповільнення темпів інвестицій.

Економічне зростання 2003 р. мало іншу природу. Дані статистичного аналізу свідчать про утворення нової якості зростання, пов'язаної з розширенням внутрішнього ринку і початком інтенсивного оновлення основних виробничих фондів, відчутним зростанням інвестиційного попиту. У 2003 р. доходи нефінансових корпорацій зростали з випередженням до динаміки ВВП, що зумовило відчутне зростання інвестицій в основний капітал, 62,8% яких освоєно за рахунок власних коштів підприємств та організацій. З 22,3 у 2002 р. до 36,0 % у 2003 р. зросла частка довгострокових кредитів комерційних банків. Такій ситуації сприяло поступове зниження облікової ставки НБУ, що в свою чергу здешевило кредити для населення (див.табл. 2.18). Хоча в порівнянні з іншими країнами в Україні кредити залишаються все ще дорогими, що гальмує залучення таких коштів у виробництво.

Облікова ставка НБУ [123]

Період	% річних	Період	% річних	Період	% річних
з 25.06. 92	30	з 10.01. 97	35.0	з 10.03. 01	25.0
з 16.11. 92	80	з 24.11. 97	35.0	з 10.12. 01	12.5
з 01.05. 93	240	з 06.02. 98	44.0	з 11.03. 02	11.5
з 01.07. 94	190	з 21.12. 98	60.0	з 05.12. 02	7.0
з 25.10. 94	300	з 05.04. 99	57.0	з 09.06. 04	7.5
з 12.12. 94	252	з 24.05. 99	45.0	з 07.10. 04	8.0
з 10.03. 95	204	з 01.02. 00	35.0	з 09.11. 04	9.0
з 02.07. 95	40.0	з 15.08. 00	27.0	з 10.08.05	9.5

Одним із засобів державної підтримки інноваційної діяльності стало створення останніми роками системи технологічних парків. Робота цих інноваційних структур спрямована на комерціалізацію й широке впровадження у виробництво наукоємних розробок, вихід на світові ринки з високотехнологічною конкурентоспроможною продукцією. У 2003 р. обсяг випуску інноваційної продукції підприємствами, які входять до складу 8 зареєстрованих технопарків, перевищив 2,6 млн. грн., що майже у 4,5 рази більше, ніж у 2002 р.

Однак у цілому рівень інноваційної активності підприємств та організацій залишається недостатнім. Позначається слабка зорієнтованість інституційної, фінансової та банківсько-кредитної систем на підтримку інноваційного розвитку вітчизняної економіки, вкрай низький рівень фінансування інноваційної діяльності, недостатня розвиненість малих та середніх інноваційних підприємств, майже повна відсутність посередницьких організацій, які працюють на інновації, а також венчурного фінансового потенціалу.

Зовнішній борг України на 1.04.2007 р. становив 12408 млн. грн. [44]. У 2000-2003 рр. відбулося зменшення співвідношення загального обсягу державного боргу України до ВВП з 45% на кінець 2000 р. до 29,4% на кінець 2003 р. У 2003 р. вчасно і в повному обсязі було проведено всі виплати з погашення та обслуговування державного боргу, що сприяло підвищенню

зацікавленості та довіри іноземних інвесторів до України. Це дозволило, зокрема, розмістити облігації зовнішньої державної позики 2003р. на значно кращих умовах, ніж це було у попередні періоди. За період 2004-2006 рр. спостерігалось поступове збільшення зовнішнього боргу України.

Стратегічним завданням є реалізація політики, спрямованої на подальше зниження співвідношення державного боргу до ВВП і скорочення витрат на його обслуговування. При плануванні та здійсненні зовнішніх позик пріоритетним слід вважати максимальне продовження їхніх термінів для підвищення керованості боргом та зниження вартості позик у середньостроковій перспективі.

Протягом 2000-2005 рр. НБУ дотримувався практично незмінних принципів грошово-кредитної політики, функціональна модель якої була обґрунтована та запроваджена в кінці 2000 - на початку 2001 р. Ця модель виявилася досить ефективною. Забезпечено реалізацію одного з визначальних завдань Президента України щодо органічного поєднання політики сталого економічного зростання з надійною грошовою стабілізацією, утримання інфляції на рівні, що не перевищує 10% річних.

Ключовою позицією в монетарній політиці було забезпечення істотного зростання рівня монетизації національної економіки як однієї з базових передумов її стабільного зростання. У 2000 р. рівень монетизації в Україні становив 16,0%, тоді як у Польщі - 47, Угорщині - 42, Чехії- 80%. Вирішення відповідного завдання передбачало, з одного боку, відчутне перевищення пропозиції грошей (зростання основних монетарних агрегатів) щодо очікуваних темпів зростання ВВП та інфляції, а з другого - використання курсового якоря як одного з визначальних інструментів цінової стабілізації. Для цього було запроваджено режим не просто плаваючого, а керованого плаваючого курсу і забезпечення на цій основі надійної номінальної курсової стабільності гривні. Водночас було проголошено необхідність здійснення політики інтенсивного нарощування обсягів міжнародних валютних резервів НБУ.

Отримано позитивні результати реалізації відповідної політики. У 2000-

2003 рр. рівень монетизації майже подвоївся - зріс з 16% до 31%. Відчутно зросла (з 32,3 млрд. грн. у 2000 р. до 88,2 млрд. - у 2003 р.) пропозиція грошей (агрегат М3). Суттєво зменшено темпи інфляції. Якщо у 2000 р. її показник становив 125,8%, то у 2001 р. - 106,1%, у 2002 р. - 99,4% і у 2003 р. - 108,2%. Покращилася структура грошей: у 2000 р. частка строкових депозитів (а це основний інвестиційний ресурс економіки) складала 33,2%, а у 2003 р. - 42,5%. Якщо у 2000 р. вклади населення в банках склали 6,6 млрд. грн., то на кінець 2003 р. маємо 28,5 млрд. Спостерігається стійкість валютної позиції гривні: її офіційний обмінний курс до долара у 2000 р. становив - 5,44, 2001 р. - 5,37, 2002 р. - 5,33, 2003 р. - 5,33 грн., 2005 та 2006 рр. – 5,05 за дол. США. Курсова стабільність національної грошової одиниці протидіє інфляційним очікуванням та сприяє збереженню високого рівня цінової конкурентоспроможності вітчизняних товарів на міжнародних ринках.

Таблиця 2.19

Індекс споживчих цін, монетарна база, грошова маса, рівень монетизації та обмінний курс України у 2000-2006 рр. [232]

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Монетарна база на кінець періоду							
млн. грн.	16780	23055	30808	40089	53763	82760	97214
приріст, % до попереднього року	40,0	37,4	33,6	30,1	34,1	53,9	17,5
Грошова маса (Мз) на кінець періоду							
млн. грн.	32252	45755	64870	95043	125801	194071	261063
приріст, % до попереднього року	46,1	41,9	41,8	46,5	32,4	52,3	34,5
Курс гривні до долара США - середній за період, грн.							
за 100 дол. США	544,02	537,21	532,66	533,28	530,5	505,00	505
Рівень монетизації, %	15,97	19,10	25,04	31,28			

На відміну від розвинутих країн, які 85-90% приросту ВВП забезпечують через виробництво та експорт наукоємної продукції, Україна, посідаючи за кількістю науковців одне з перших місць у світі, поки що розвивається без суттєвого використання результатів наукових досліджень. Якщо в 1990 році Україна за кількістю винаходів на душу населення була на одному рівні із США, то тепер можна вважати, що патентно-ліцензійна діяльність призупинилась, бо скоротилася більше ніж у 5 разів. Тільки 4 % підприємств України використовують досягнення науки; 90 % продуктів, що виробляються в Україні, не мають ніякого наукового забезпечення. Звідси і низький рівень їх конкурентоспроможності, бо конкурентні переваги, без яких неможливо на рівноправних умовах інтегруватися у світову економіку реалізуються саме у винахідницькій та раціоналізаторській роботі.

Стан інноваційного розвитку не сприяє реструктуризації української економіки. Зростання обсягу промислової продукції (у 2003 році — на 15,8%, у 2004 — на 12,5%) співіснує з падінням частки інноваційно-активних підприємств (у 2004 — до 12,3%). Частка України у світовому обсязі торгівлі високотехнологічною продукцією становить 0,1%, інвестиції у високотехнологічні галузі є незначними (частка інвестицій у машинобудування — 3%).

Видаткова частина державного бюджету України у 2005 р. зросла проти 1999 р. у 3,4 раза. Проте додаткові кошти з бюджету першочерговим порядком направлялися на фінансування соціальних видатків та підтримку паливно-енергетичного комплексу. Так, видатки Міністерства вугільної промисловості України і Міністерства палива та енергетики України протягом 7 років становили 6-8% видаткової частини держбюджету і зросли з 1657 млн. грн. у 1999 р. до 4619 млн. грн. у 2005 р. Для порівняння видатки Міністерства промислової політики України, що об'єднує космічну, літако-, судно-, автомобілебудівну та інші галузі, в яких створюється і виробляється сучасна техніка, тільки у 2005 р. перевищили видатки 1999 р. Що ж до попередніх

років, то у 2001 р. видатки цього міністерства становили 34% від його видатків у 1999 р., у 2003 р. -46%, у 2004 р. - 71%.

Тільки з 2001 р. почали поступово зростати фінансування Національної академії наук і витрати всіх галузей економіки на фундаментальні дослідження, сприяння науково-технічному прогресу. Проте навіть у 2005 р. видатки на фундаментальні та прикладні дослідження не перевищували 2% від усіх видатків держбюджету.

Таблиця 2.20

Видатки державного бюджету України у 1999-2005 рр. у розрізі окремих галузей економіки [171,с.97]

(млн.грн)

	Роки						
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Міністерство палива та енергетики України в тому числі:	1657	1672	1994	2511	3079	3970	4619
Державний департамент вугільної промисловості	1566	1622	x	x	2783	2767	x
З них - на реструктуризацію, переоснащення та підтримку вугледобувних підприємств	1300	1521	1798	1988	2728	2585	2653
Державні департаменти електроенергетики та ядерної енергетики	91	50	x	x	285	1203	x
Міністерство промислової політики України у тому числі:	285	151	x	87	118	184	309
-на конверсію та створення нових видів цивільної продукції	x	35	25	20	20	13	14
-на розвиток машинобудування для АПК	36	45	10	10	30	16	10
-на реструктуризацію залізничних підприємств	30	30	15	15	15	15	15

Продовження таблиці 2.20

Міністерство аграрної політики України	482	280	786	1217	1623	2542	3125
Міністерство освіти і науки України	1126+ 136	1115+ 94	1877	2635	3544	4205	5217
Державний комітет України з енергозбереження	3	3	x	25	33	23	22
Національна Академія наук України	195	175	188	362	540	595	898
Видатки на фундаментальні дослідження і сприяння науково-технічному прогресу	511	542	439	766	842	1141	1415
Разом	21101	23989	33947	41961	49498	55908	72180

Зростання ряду об'ємних макроекономічних показників в економіці України, з одного боку, свідчить про завершення десятилітнього періоду спаду і початку формування нових позитивних тенденцій. З іншого - ці об'єктивні тенденції наштовхуються на ряд суттєвих проблем, які свідчать про порушення раціональних співвідношень, появу окремих диспропорцій, що можуть поглиблюватися в перспективі, створюючи проблеми для подальшого економічного розвитку

Динаміка економічного зростання за останні 7 років має вагомі економічні передумови. Вона стала результатом, насамперед, глибоких ринкових перетворень, а також ефективної політики, спрямованої на забезпечення надійної макроекономічної стабілізації української економіки. Йдеться про стабілізацію національної грошової одиниці, відчутне підвищення рівня монетизації економіки, забезпечення мінімальної дефіцитності державного бюджету, суттєве зростання позитивного сальдо поточного рахунку платіжного балансу, вагоме скорочення державного боргу, у т. ч. зовнішнього, істотне нарощування міжнародних валютних резервів Національного банку України. Загалом, більшість наявних даних свідчить про те, що економічне зростання, що спостерігається в Україні останнім часом, справляє істотний вплив на підвищення добробуту та зменшення бідності. Ці успіхи пов'язані із

зниженням рівня безробіття, зростанням реальної заробітної плати та пенсій, відновленням більших витрат на соціальні потреби після кризи кінця 90-х років.

Висновки до розділу

Трансформація світової економіки відбувається в напрямі поступового, але неухильного формування постматеріальних структур. Спостерігається стрімка тенденція до взаємозалежності економік країн. Зростає розрив між групою найбагатших країн та низькорозвинутими країнами.

Особливістю постіндустріальної економіки є розширення сфери послуг. На даний час у цій сфері зайнято від $\frac{1}{2}$ до $\frac{3}{4}$ усієї робочої сили, а у ВВП частка сфери послуг складає 50% або більше.

Визначено основні напрямки розвитку світової та української економіки :

1. збільшення частки наукомісткої продукції у ВВП;
2. запровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій;
3. розвиток інтелектуального потенціалу;
4. "нову" економіку;
5. розвиток інфраструктури.

Першочергового значення на фоні постійно зростаючих цін на паливні ресурси набуває проблема збереження енергії. Це пояснюється тим, що енергоресурси мають ключове значення для глобальної економіки.

Аналіз досвіду реалізації моделей економічного зростання в країнах з різними суспільно-економічними системами дозволив виділити певні успіхи та невдачі в економічній політиці держави. Швидкого економічного розвитку ці країни досягли завдяки здійсненні чітко визначеної стратегії та ефективній економічній політиці, яку коригували в залежності від ситуації.

У країнах — світових лідерах технологічного прогресу нині розвиваються:

- галузі 6-го технологічного укладу — біотехнології, зокрема клітинна біологія; аерокосмічна промисловість; нанотехнології; нові матеріали;

оптоелектроніка; системи штучного інтелекту; мікроелектроніка; фотоніка; мікросистемна механіка; інформаційні супермагістралі; програмне забезпечення і засоби імітації; молекулярна електроніка; системи управління персоналом;

– галузі 5-го технологічного укладу — фармацевтична, автомобільна, хімічна, інструментальна промисловість.

Особливості розвитку економіки України у період 1991-2000 рр. визначалися характером внутрішньої економічної політики, яка не мала довгострокових цілей і базувалась не на засадах загальної стратегії суспільно-економічних перетворень, в основному на тактичних заходах з метою одержання швидкого ефекту. В контексті світового досвіду динаміка падіння виробництва показує, що серед усіх трансформаційних економік тривалість падіння була найдовша в Україні і склала 10 років. Це спричинило значне падіння ВВП та збільшило розрив з розвинутими країнами світу.

За час перехідного періоду намітилися і позитивні тенденції для української економіки: накопичено достатньо вагомий потенціал економічного зростання, який за умови ефективної економічної політики та стабільної політичної ситуації може забезпечити добробут, сформовано основні ринкові інститути, відбулася зміна відносин власності, досягнуто значних позитивних зрушень у бюджетній сфері.

Динаміка економічного зростання за останні сім років має вагомі економічні передумови. Вона стала результатом насамперед глибоких ринкових перетворень, а також ефективної політики, спрямованої на забезпечення надійної макроекономічної стабілізації української економіки. Зростання ряду об'ємних макроекономічних показників в економіці України, свідчить про завершення десятилітнього періоду спаду і початку формування нових позитивних тенденцій.

Отже, в сучасних умовах глобалізації світової економіки існує нагальна необхідність інтенсифікації зусиль щодо модернізації структури національної економіки України з метою забезпечення її міжнародної

конкурентоспроможності, ключовими чинниками чого повинен стати розвиток національних інноваційних можливостей.

Основні результати дослідження викладено в опублікованих роботах дисертанта 90,91,92,93,96.

РОЗДІЛ 3 ВИПЕРЕДЖАЮЧЕ ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ

3.1 Модель випереджаючого економічного зростання України в системі міжнародної конкурентоспроможності

Сучасна світова економіка зазнає постійних змін, які відбуваються і в кожній країні зокрема. Суть соціально-економічної трансформації у загальному вигляді зводиться до того, щоб змінити існуючий економічний порядок, забезпечити економічне зростання. Очевидно, що кожне суспільство зацікавлене в мінімізації видатків, пов'язаних із такою зміною. Ось чому, обираючи економічну стратегію, країна фактично визначає свій шлях поєднання перетворень із досягненням економічного зростання. Кожна країна виробляє та реалізує свою власну економічну стратегію, в якій комбінуються елементи різних підходів до економічного зростання.

З метою підтримання і нарощування відриву від інших країн в геополітичних стратегіях країн-лідерів вирішальну роль відіграє наукове і технологічне домінування. Це, в свою чергу, потребує зростаючих темпів інноваційного процесу, формування необхідного для цього інтелектуального ресурсу. Враховуючи природну обмеженість інтелектуальних ресурсів окремої країни, велика увага приділяється "імпорту інтелекту". Полювання за інтелектом у найближчому майбутньому перетвориться в самостійний і один з найвигідніших видів бізнесу. Компанії, де працюють учені, що роблять відкриття, миттєво перемішуються у світових рейтингах.

Невпинне зростання взаємозалежності і взаємопов'язаності національних економік робить дедалі актуальнішим забезпечення їхньої конкурентоспроможності як запоруки економічного зростання. Підвищення ступеня інтегрованості країн з різними рівнями соціально-економічного розвитку та конкурентними можливостями продемонструвало багатогранність

комплексу чинників, які формують передумови конкурентоспроможності національних економік. Відносно швидке залучення України до світового поділу праці виявило нездатність більшості національних виробників змагатися за зовнішні ринки та утримувати конкурентні позиції навіть на внутрішньому ринку, що призвело до негативних структурних зрушень вітчизняних виробництва та експорту в напрямі значного збільшення частки продукції з низьким рівнем доданої вартості та високою енерго-, матеріало- та трудомісткістю.

Зміцнення конкурентоспроможності національної економіки пов'язане із структурними перетвореннями економічної системи відповідно до потреб технологічного і соціального прогресу. Структурні диспропорції не лише стримують реалізацію національного економічного потенціалу, але й підвищують вразливість національної економіки до зовнішніх шоків.

Надто швидке "відкриття" національних економік призводить до структурних шоків у ряді галузей, що виявляються неспроможними до швидкої перебудови відповідно до вимог міжнародної конкуренції. Через спад виробництва у цих галузях підвищується потреба в імпорті. Таким чином, структурні зміни у таких економіках відбуваються практично некеровано та часто не відповідають стратегічним інтересам і потребам економічної безпеки. НІК та Японія, що змогли ефективно включитися до світової економічної системи, застосовували стратегію поступового допуску іноземних конкурентів на внутрішні ринки, диференціації протекціоністських заходів по галузях у поєднанні з активним розвитком експортних виробництв.

В умовах глобалізації фактично продемонструвала свою безперспективність політика так званої наздоганяючої модернізації, за рецептами якої (починаючи з 60-х рр.) розвивалася значна частина країн Латинської Америки, Азії та Африки і яка в 90-ті рр. набула поширення на пострадянському просторі, зокрема і в Україні. Ця політика не сприяла вирішенню ключової проблеми сучасного світового процесу — забезпечення сталого розвитку та вирівнювання країн за якістю життя населення. Нині

чимало держав опинилося за межами економічного і соціального прогресу. Ситуація ускладнюється й тим, що в останнє десятиріччя відбулося розширення зони бідності за рахунок країн, які входили до складу колишнього СРСР. Тож подолання глобальної нерівності перетворилося на центральну проблему XXI століття.

За період падіння економіка України зазнала значного зменшення ВВП та структурної деформації. Десять років відбувалося витіснення високотехнологічної науковоємної продукції та її заміщення продукцією з низьким рівнем обробки. А політика різкого "відкриття" економіки стала важливою загрозою економічній безпеці, оскільки призвела до зниження конкурентоспроможності українського виробника, витіснення його з внутрішніх ринків, масового залучення короткотермінових іноземних капіталів, використаних на потреби поточного споживання, врешті - до значного обмеження самостійності у проведенні економічної політики держави. Розчинення національної економіки у світовому ринку (глобалізація і лібералізація) породжують небезпеку закріплення за Україною ролі сировинного додатка і ринку збуту імпортованих товарів. Для формування ефективної структури економіки потрібно активний вплив держави.

Нерозвиненість та деформованість структури економічної стратегії, непослідовність в її проведенні є головними чинниками тривалої трансформаційної кризи, що призвела до різкого погіршення стану економічного розвитку України. Це спричинило значне падіння ВВП та збільшило розрив з розвинутими країнами світу (див.рис.3.1).

На даний час Україна входить до групи країн з середнім рівнем доходів (за рівнем ВВП на душу населення), а для входження в групу країн з високими доходами необхідно збільшити цей показник у 4,6 рази, що в найближчій перспективі можливо лише за умови реалізації моделі випереджаючого економічного зростання.

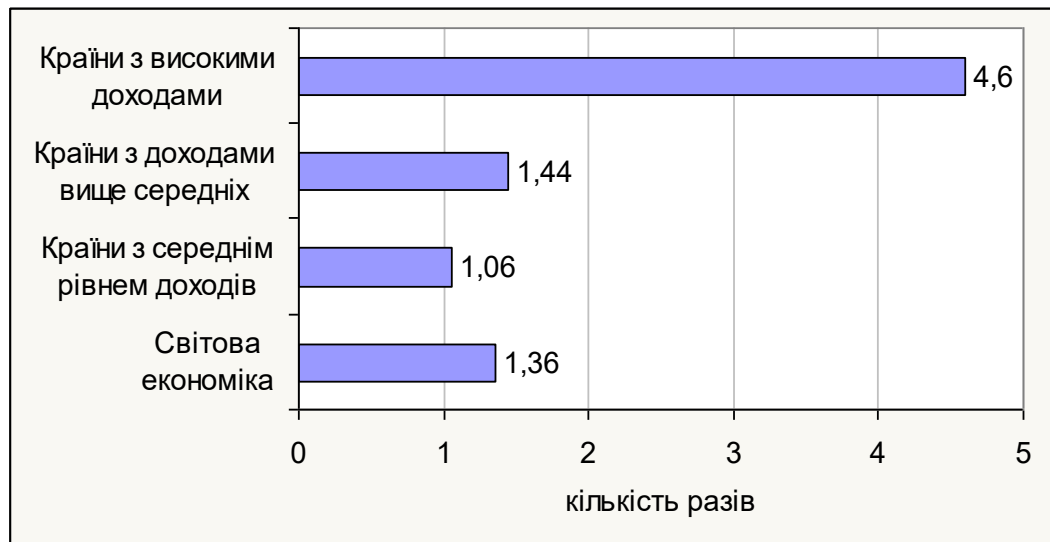

Рис. 3.1. Відставання України у рівні ВВП на душу населення (за ПКС) по відношенню до інших країн (2006) ¹

¹Примітка. Складено автором на основі [263].

Зростання ВВП за рахунок екстенсивних чинників, виготовлення матеріаломісткої, енерговитратної продукції є безперспективним. Розвиток України за постіндустріальним сценарієм є єдино можливим сьогодні шляхом. Це шлях розвитку передових країн світу. Принципові напрямки сучасної економічної політики повинні визначатися особливостями даного стану господарського розвитку, викликами сучасної епохи. Пріоритетним завданням України є економічне зростання із структурними зрушеннями, що забезпечить рух нашої країни до найбільш розвинутих країн світу. Зазначимо, що проведення структурних реформ передбачає випереджаючий розвиток. Особливу увагу слід звернути на те, що важливі не кількісні параметри, а політика, що гарантує це структурне наближення. Таким чином, вироблення та реалізація в Україні моделі випереджаючого зростання мають бути спрямовані не лише на технологічне випередження, а, в першу чергу, на гуманістичний, культурний розвиток.

Подібна стратегія передбачає перехід до принципово нової управлінської ідеології розвитку українського суспільства. Управлінські дії, побудовані на намаганні наздогнати країни-лідери, копіюючи їх сучасну політичну і економічну модель хибна в самій своїй основі. Наздогнати може лише той, хто здатен, усвідомивши світові тенденції, перейти від "траєкторії переслідування"

до "руху на випередження". Такий тип руху передбачає стратегічну орієнтацію суспільства на нові випереджаючі технології в сфері виробництва та нові прогресивні засади соціальної організації. Виходячи з такого стратегічного підходу забезпечення високих (на рівні 7-9% щороку) темпів приросту валового внутрішнього продукту не є самодостатньою метою. Основна мета - підтримувати і спрямовувати розвиток таких елементів суспільства, які забезпечать побудову української соціально-економічної моделі за вимогами майбутнього, досягнення такого рівня розвитку продуктивних сил інформаційно - інтелектуального характеру, який створить можливість переходу до економічно ефективного та соціалізованого суспільства нової ери людства.

На основі аналізу національних моделей економічного зростання у розділі 2 ми виокремили їх характерні ознаки. В зв'язку з цим можна визначити особливості української моделі економічного зростання (див. рис.3.2).

Показники економічного зростання в останні декілька років створили позитивні передумови для здійснення кардинальних зрушень. Для визначення темпів випереджаючого зростання за базу порівняння обрано країни Європейського Союзу. Враховуючи темпи зростання європейської економіки за останні 6 років, можна припустити, що цей показник і в майбутньому буде на рівні, що не перевищує 2,5%. При аналізі української економіки було встановлено, що за період з 2000-2006 роки зростання ВВП склало 7,4%. Прогнозні показники свідчать, що такі темпи збережуться і надалі. Оскільки економічне зростання в Україні майже у 3 рази перевищує відповідний показник розвинених країн (а саме ЄС), то таке зростання можна вважати випереджаючим. Важливим завданням на сьогоднішньому етапі є забезпечення таких темпів росту економіки і надалі.

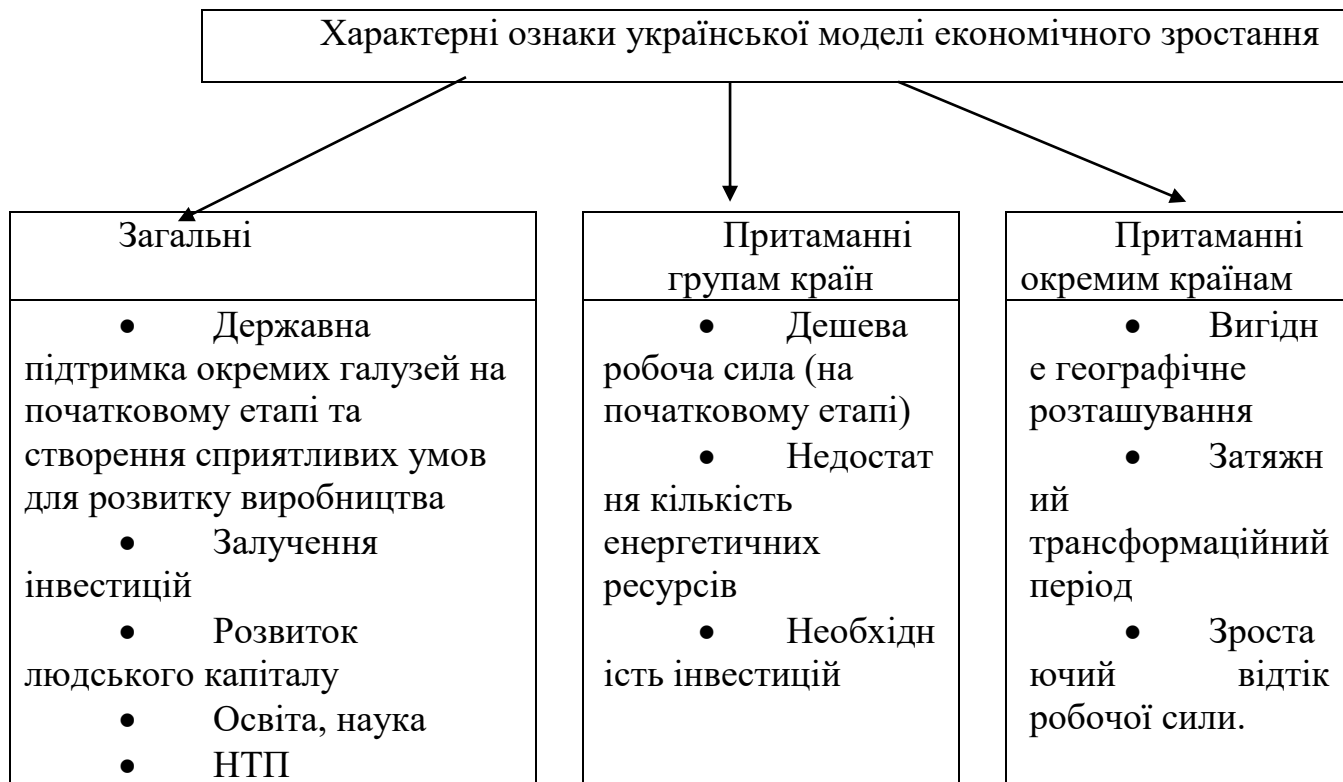

Рис.3.2. Особливості української моделі економічного зростання¹

¹Примітка. Складено автором.

Беручи до уваги той факт, що українська економіка в довгостроковому періоді розвивається швидкими темпами та особливості її розвитку на сучасному етапі побудуємо модель випереджаючого економічного зростання для України (див.рис.3.3).

Визначимо характерні особливості та напрямки даної моделі. Перша частина характеризує основні засади виходу на шлях випереджаючого економічного зростання, друга – якісну сторону моделі, що зводиться до підвищення рівня та якості життєвих стандартів населення.

Ключове значення для випереджаючого зростання має ефективна економічна політика. При цьому важливим є стабільний економічний та політичний розвиток країни. Державна політика повинна бути спрямована на:

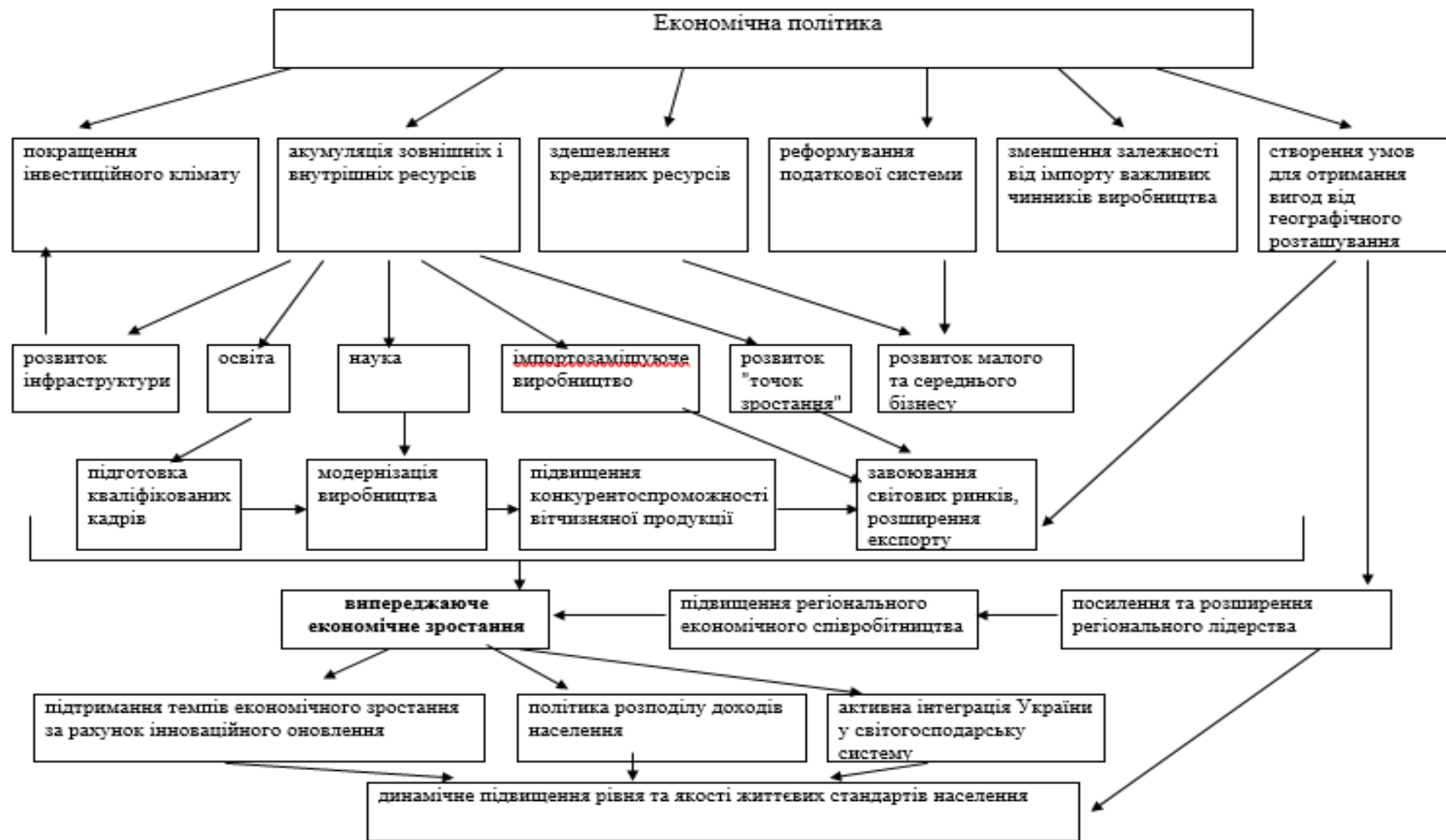

Рис.3.3. Модель випереджаючого економічного зростання для України ¹

¹Примітка. Складено автором.

1. Формування дієздатної та конкурентоспроможної економіки. Реалізація цього завдання вимагає забезпечення фінансового оздоровлення та платоспроможності підприємств, підтримки розвитку внутрішнього ринку, в тому числі - маркетингових та постачальницько-збутових структур, полегшення доступу до коротко- та довгострокових кредитних ресурсів, зменшення податкового тиску.

2. Чітке визначення "точок зростання" української економіки. Підтримка розвитку цих галузей має забезпечуватися як за допомогою цільових важелів (інвестиційної, податкової, бюджетної, кредитної політики), так і узгодженням всіх інших засобів економічної політики з потребами розвитку зазначених галузей.

3. Регулювання міжнародних фінансових потоків відповідно до встановлених орієнтирів стратегічного розвитку. Йдеться про запобігання некерованому впливу капіталів з країни, регулювання структури та сфер здійснення іноземних інвестицій в Україні.

4. Посилення "агресивності" експортної політики, яка має бути спрямована на радикальне поліпшення структури українського експорту та дієву підтримку дій українських експортерів щодо утримання на зарубіжних ринках та освоєння нових. В цьому контексті необхідним є сприяння українському експорту на рівні міждержавних та міжнародних угод, підтримку українських компаній в антидемпінгових розслідуваннях, а також застосування широкого спектра прийнятних згідно з міжнародними правилами методів підтримки експортерів.

5. Диверсифікація протекціоністської політики, під час якої має відбуватися компенсація зниження прямих тарифних та нетарифних засобів захисту внутрішнього ринку непрямыми, з освоєнням усього арсеналу інструментів, передбачених системою угод СОТ. Поетапне зниження рівня захисту внутрішніх ринків у процесі вступу до СОТ має супроводжуватися

активною структурною політикою, яка здійснюватиметься відповідно до визначених стратегічних пріоритетів.

6. Забезпечення випереджаючого розвитку людського капіталу як визначального чинника національної конкурентоспроможності на сучасному етапі глобалізації.

7. Створення умов для отримання вигод від географічного розташування.

Створення умов для ефективного і динамічного економічного зростання ґрунтується на інвестиціях, які забезпечують структурно-технологічну модернізацію вітчизняної економіки та стабільне підвищення добробуту громадян України.

Слід зазначити, що рівень монетизації економіки України становить 49,07%. За період трансформації цей показник зріс, хоча і не відповідає світовим стандартам, за якими він повинен бути на рівні 60-70%. Таке відхилення від норми свідчить про нестачу грошових коштів, а це пригнічує ділову активність і не сприяє економічному зростанню. Така ситуація потребує значних інвестицій, як внутрішніх так, і зовнішніх. В зв'язку з цим важливим є покращення інвестиційного клімату, який дозволить збільшити приплив інвестицій в українську економіку, створить умови для повернення вітчизняного капіталу, який раніше вивезли за кордон. З метою покращення інвестиційного клімату в Україні треба стимулювати притік капіталу за допомогою встановлення взаємовигідних і чітких правил гри, зниження інвестиційних ризиків, забезпечення гарантії прав власності й створення сприятливого регуляторного середовища. Водночас це дасть можливість реалізовувати пріоритетні завдання розвитку регіональної інфраструктури й активізації економічного розвитку.

Модель випереджаючого зростання передбачає істотне зменшення залежності від імпорту важливих чинників виробництва (енергоносіїв та стратегічних видів сировини) і урізноманітнення джерел постачання цих компонентів, а також створення в Україні імпортозаміщуючих виробництв на

основі найновітніших передових технологій. В зв'язку з цим експортна політика має бути спрямована на досягнення максимально ефективної та оптимальної структури експорту, розширення асортименту товарів, поступового підвищення в експорті частки високих технологій та товарів з високим ступенем обробки, а також освоєння українськими виробниками та експортерами нових ринків товарів, технологій, капіталів і послуг.

Варто зазначити, що до останнього часу структурні зрушення в промисловості відбувалися стихійно. Це спричинило поглиблення промислової кризи, різке зростання частки галузей проміжного продукту і відчутне зменшення частки галузей, що виробляють кінцевий продукт. Постає необхідність в розробці нової економічної політики, здатної забезпечити ефективну перебудову деформованої структури української промисловості, спрямованої на визначення оптимальних масштабів, структури, галузевого та регіонального розміщення державного та приватного секторів промислового комплексу, спеціальних галузевих та міжгалузевих регуляторів, що відповідають завданням стимулювання пріоритетних сфер промислової діяльності, реструктуризації депресивних галузей та технічно застарілих виробництв. Для визначення величини ефективності таких технологій використовуємо індекс структурних змін:

$$Ц = \Sigma(Au1 - Au2), \quad (3.1)$$

де $Au1$ та $Au2$ – це частки відповідних галузей у виробництві у 1-му та 2-му періодах.

Перехід української промисловості від стадії виживання до стадії наукомісткого розвитку вимагає посилення дії відтворювальних чинників, що ставить принципово нові завдання перед монетарною політикою. Тому грошово-кредитна політика має бути спрямована на створення стимулів для заміщення цінових конкурентних переваг неціновими за одночасного напрацювання інструментів їх реалізації, у тому числі на забезпечення підприємств достатнім обсягом коштів для реалізації технологічного оновлення

і посилення системи державного захисту протягом періоду реконструкції. Для ефективного вирішення завдання підвищення конкурентоспроможності виробництва комплекс заходів та інструментів грошово-кредитної та валютної політик має відповідати рівню розвитку країни та здійснюватися, виходячи із завдань реформування основ макроекономічної політики відповідно до процесів активізації ринкових механізмів. У той же час неабияка увага має бути приділена збереженню збалансованості економічної системи за високих темпів зростання ВВП.

Збільшення рентабельності виробництва в основному має відбуватись за рахунок НТП та інших інтенсивних факторів, оскільки передбачається високий рівень заробітної плати та соціальних гарантій. Досвід Японії та Німеччини свідчить про те, що за такої умови можна успішно розвиватись та забезпечувати високі темпи економічного зростання. Але на сучасному етапі, поки не відбулось інноваційне оновлення виробництва, для підвищення прибутковості виробництва та розширення його можливостей можна активно використовувати, такий фактор, як дешева робоча сила. Хоча існує потреба зміни даної ситуації в сторону поступового збільшення оплати праці як стимулу підвищення кваліфікації робітників та їх творчої мотивації. Оскільки основною передумовою моделі "випереджаючого" економічного зростання є висококваліфіковані кадри. В такому випадку основним показником зростання в даній сфері буде виступати підвищення її ефективності, яку пропонується визначати за формулою:

$$P_T = P/T, \quad (3.2)$$

де P – вартість виготовленої продукції;

T – чисельність працівників.

Динаміка даного показника дозволить визначити наскільки виявилися дієвими заходи щодо підвищення кваліфікації працівників та мотивації їх праці.

Позитивна динаміка дасть змогу знизити вартість продукції, що виготовляється, збільшити обсяги виробництва і тим самим стимулювати зростання економіки.

Інноваційне оновлення виробництва виступає необхідною умовою для застосування моделі випереджаючого зростання. Саме завдяки введенням ресурсо- та енергозберігаючих технологій має відбуватись підвищення рентабельності виробництва та якості продукції, яка б відповідала світовим стандартам. На основі технологічного прогресу матеріальне виробництво отримує якісно нові можливості, в результаті чого збільшується життєвий рівень населення.

Технологічні інновації є одним з головних факторів, що забезпечують економічне зростання. Визначальними напрямками зростання економіки мають стати високоінтелектуальні галузі і новітні типи виробництва, що базуються на інтелекті як основному виробничому ресурсі новітнього технологічного укладу. У розвинутих країнах саме галузі, що використовують високі технології, створюють велику частину доданої вартості. Виробництво й експорт наукомісткої продукції дають змогу розвивати економіку швидкими темпами. Про це свідчить досвід Японії, Південної Кореї, Тайваню, Гонконгу, Сінгапуру, Чилі, Іспанії та інших.

Для визначення ефективності інноваційних впроваджень використаємо коефіцієнт випередження інноваційного розвитку (K_{vip}) [210,с.8]

$$K_{vip} = T_{инп} / T_{vi} \quad (3.3)$$

де $T_{инп}$ - темпи зростання питомої ваги інноваційної продукції; в загальному обсязі промислової продукції;

T_{vi} - темпи зростання витрат на дослідження та розробки.

Позитивною тенденцією та досягненням в сфері інноваційного розвитку вважається ситуація, коли $K_{vip} > 1$. Це є свідченням інноваційної сприйнятливості.

Основною характеристикою сучасного розвитку є зростаюча роль гуманітарних факторів. Випереджаючий інтелектуальний розвиток є тим чинником який визначає всю політику зростання. Обов'язковою складовою успішних реформ у всіх країнах був випереджаючий розвиток інтелектуального потенціалу. Світовий досвід показує: життєвий рівень усіх прошарків населення, соціально-економічна ситуація в країні визначаються ступенем освіченості суспільства і його ставленням до інтелектуальних цінностей. Лише інтелектуально багате суспільство є гарантією високого рівня життя і процвітання держави, навіть за відсутності енергоносіїв, корисних копалин.

Розбудова економіки, що базується на знаннях - "економіка знань" - в усьому світі визнається основним шляхом підвищення конкурентоспроможності країн. І це стосується не тільки розвинених країн, а й країн з трансформаційною економікою, до яких належить і Україна. Здатність країни продукувати знання, зокрема наукові, їх впровадження та ефективне використання для розвитку стають у такій економіці основними факторами сталого економічного зростання поряд з традиційними джерелами - інвестиціями та трудовими ресурсами.

Нова якість економічного зростання, результатом досягнення якої є створення продукції високої вартості на основі новітніх технологій, може бути забезпечена лише посиленою увагою та підтримкою з боку держави національної науки, освіти, галузей народного господарства із передовими технологіями. Визнання провідної ролі науково-технічної, інноваційної та освітньої сфери в утвердженні інноваційного типу економічного зростання вимагає необхідність розробки і реалізації активної фінансової політики, здатної зосереджувати національні ресурси і зусилля навколо плідних науково-технічних ідей, які мають високий ринковий потенціал. У розвинутих країнах показником в даному напрямку є частка витрат держави на науку у ВВП, доступність вищої освіти, економічне, матеріальне та соціальне забезпечення спеціалістів, зайнятих у них галузях. У розвинених країнах частка витрат на науку щороку становить 2-4 % ВВП [263]. Обсяги державного фінансування

науки, які сьогодні становлять менше 1% під ВВП, треба збільшити з урахуванням стану науки в Україні до 2,5-4,0 % ВВП [247]. Саме такий обсяг фінансування науки дозволить створити відповідні умови для її розвитку.

Вважається, що фінансування науки на рівні меншому ніж 1-2 % ВВП упродовж кількох років призводить до втрати наукового сектору держави, отже, до втрати її конкурентоспроможності на світових ринках, можливостей займати чільне місце у світовому господарстві.

Отже, основою для забезпечення випереджаючого економічного зростання в довгостроковому періоді виступають НТП, освіта, оновлення виробництва. На основі регресійного аналізу визначимо залежність ВВП від таких факторів, як x_1 – інвестиції в основний капітал, млн.грн.; x_2 – видатки на фундаментальні дослідження та сприяння науково-технічному прогресу, млн.грн.; x_3 – фінансування освіти та науки, млн.грн. Аналіз проведемо за даними 6 років зростання (з 2000 по 2006 рр.).

У цьому випадку регресійне рівняння буде мати вигляд:

$$\hat{Y} = a_0 + a_1 x_1 + a_2 x_2 + a_3 x_3 \quad (3.4)$$

Після математичних обчислень отримаємо таку залежність між зазначеними вище факторами та ВВП:

$$Y = 2,87 + 2,60 x_1 + 3,53 x_2 + 10,47 x_3 \quad (3.5)$$

Коефіцієнти рівняння множинної регресії показують абсолютний розмір впливу факторів на рівень результативного показника і характеризують впливу ступінь кожного фактора на аналізований показник при фіксованому (середньому) рівні інших факторів, що входять у модель (див. Додаток М).

Така залежність складена на основі дещо обмеженого часового ряду, оскільки економічне зростання спостерігається в Україні лише в останні 7

років, хоча й відмічається позитивний вплив на зростання ВВП кожного з факторів. Коефіцієнт детермінації на рівні 0,9896 свідчить про досить тісний зв'язок між визначеними факторами та ВВП. Отже, витрати на фундаментальні дослідження та сприяння науково-технічному прогресу, фінансування освіти та науки та інвестиції в основний капітал необхідно поступово збільшувати до рівня високорозвинутих країн. Але слід зауважити, що віддача у вигляді високих темпів зростання економіки буде спостерігатися у довготерміновому періоді.

Це дозволяє автору сформулювати наступні припущення:

- найбільш тісна залежність між ВВП і виділеними чинниками спостерігається для фінансування на освіту та науку; тому збільшення витрат на дану сферу розглядається як пріоритетний фактор економічного зростання;

- інвестиції в основний капітал та видатки на фундаментальні дослідження виявляють вагому, але помірну залежність, що може пояснюватись раніше сформованими тенденціями і значним скороченням цих витрат в період трансформації національної економіки; на думку автора, вагомість цих чинників зростатиме по мірі розвитку внутрішнього ринку технологій та інновацій;

- слід зауважити, що віддача у вигляді високих темпів зростання економіки буде спостерігатися у довготерміновому періоді; тому поступове збільшення цих витрат створить підґрунтя для забезпечення стабільного економічного зростання на інноваційній основі та створить умови для більш ефективного використання людського капіталу в Україні.

Основними напрямками економічної політики при реалізації моделі випереджаючого зростання повинні стати:

- істотне підвищення якості та ефективності економічного зростання на базі підтримання високих темпів технологічного оновлення;
- досягнення позитивного ефекту від структурно-технологічної модернізації економіки та інноваційного інвестування;

- динамічне підвищення рівня і якості життєвих стандартів населення;
- ефективний розподіл результатів економічного зростання з метою подальшого забезпечення його високих темпів;
- диверсифікація ринків збуту продукції експортного виробництва;
- диверсифікація в сфері закупівлі енергоносіїв з метою запобігання можливим кризовим ситуаціям в економіці;
- активна інтеграція України у світову систему з дотриманням вимог економічної безпеки.

Вигідне географічне розташування ставить питання перед Україною про можливість отримання статусу регіонального лідерства. Реорганізація ГУАМ в міжнародну організацію «Організація за демократію й розвиток — ГУАМ» і лідерська роль у ній нашої держави здатні довести, що Україна спроможна виступати на світовій арені не лише у ролі самостійного гравця, але й претендувати на регіональне лідерство. Для отримання такого статусу важливими є економічні передумови. Слід відмітити, що навіть спроби досягти регіонального лідерства (різносторонні державні угоди) призведуть до підвищення регіональної економічної активності, що може стати фактором реформування національної економіки, проведення структурних зрушень, зрештою, підвищить конкурентоспроможність виробників, окремих галузей, сфер і господарства країни в цілому.

Підвищення конкурентоспроможності дозволить збільшити експортний потенціал України, розширити ринки. Для зменшення кон'юнктурної залежності необхідно провести диверсифікацію цих ринків. Для реалізації поставлених завдань необхідне фінансування як з внутрішніх, так і зовнішніх джерел. Особливо гостро постає питання покращення ділового та інвестиційного клімату. Важливим є ефективне використання інвестицій, направлення їх у "точки зростання", які дадуть поштовх до прискореного розвитку економіки.

Для визначення рівня конкурентоспроможності можна використати методику Лозаннського інституту, який агрегує й аналізує понад 320 показників та експертних оцінок, зокрема: 83 економічні показники (макроекономічна оцінка національної економіки, зовнішня торгівля, іноземні інвестиції, зайнятість і ціни), 77 показників ефективності уряду й управління (ступінь сприяння урядової політики конкурентоспроможності компаній — державні фінанси, фіскальна політика, інституціональна зрілість, корпоративне законодавство, соціальне середовище), 69 показників ефективності бізнесу (ступінь його відповідності принципам інноваційності, рентабельності й соціальної відповідальності — продуктивність праці, розвиток ринку праці, практика та якість менеджменту, цінності та ставлення до роботи), 94 показники інфраструктури (ступінь відповідності інфраструктури потребам бізнесу — розвиненість базової, технологічної, наукової та соціальної інфраструктури, стан освіти, охорони здоров'я й навколишнього середовища).

Перехід до випереджаючого економічного зростання вирішальною мірою залежить від правильної координації бюджетно-податкової, грошово-кредитної і промислової політики, підпорядкування структурних зрушень завданням зростання. Треба використати всі можливості моделі випереджаючого зростання для того, щоб забезпечити довготермінове зростання, неухильне поліпшення соціальної сфери, формування стабільним умов для життєдіяльності людини і суспільства в цілому.

Реалізація моделі випереджаючого економічного зростання потребує прискореного розвитку високотехнологічних виробництв, спроможних виробляти наукоємну продукцію з високою доданою вартістю, формування експортного потенціалу цих виробництв, підвищення технологічного рівня підприємств завдяки прогресивним вітчизняним і світовим науково-технічним досягненням. Реалії глобальної постіндустріальної економіки, інформатизації і гуманітаризації, нові характеристики глобального техно-промислового простору – це базові параметри, на яких має бути побудована українська суспільна система та її інституції.

Позитивним результатом розвитку високотехнологічного виробництва є трансфер нових знань та інтелектуального капіталу в інші галузі економіки. Інноваційний розвиток і трансфер високих технологій сприятиме зростанню продуктивності, науково-технічній революції та структурній перебудові економіки. Результатом інвестиційної політики має стати модернізація індустрії, що визначатиме конкурентоспроможність країни найближчим часом, а також створення та розбудова галузей “нової економіки”, що забезпечить стале зростання національної економіки в сучасному світі в довгостроковій перспективі.

Перспективи України пов’язуються зі стрімким економічним розвитком, з необхідним подоланням існуючого на сьогодні значного відставання від розвинених країн. Не викликає сумнівів, що все це досягається лише за умови переходу до інноваційного етапу на основі нарощування двох взаємозалежних складових: технологічного і людського капіталу. Це потребуватиме протягом найближчого десятиліття великих витрат на відтворення на новій технологічній базі основних фондів і на зростання інвестицій у соціальну сферу, а також створення і впровадження системи соціальних стимулів до праці, до накопичень і інвестицій.

Запровадження моделі випереджаючого зростання має стати для України не лише завданням економічної політики. Необхідно створити нову якість життя. Тільки за умови поєднання політичних, гуманітарних, соціальних, психологічних, макро- і мікроекономічних чинників та інституційних передумов може відбутися якісна трансформація .

Отже, для випереджаючого зростання економіки України потрібно:

- забезпечити пріоритетне фінансування фундаментальних і прикладних досліджень, наукомістких галузей та виробництв;
- здійснити поетапне зниження податкового тиску на підприємства, що дозволить їм швидко нагромадити стабілізаційний капітал, розширити виробництво, втриматися на плаву в умовах нестабільності фінансового ринку;

- оптимізувати темпи збільшення доходів і соціальних гарантій населенню з випереджаючими темпами зростання;
- забезпечити розвиток інтелектуального потенціалу країни.

3.2. "Точки зростання " світової та української економіки в моделях економічного розвитку

Важливим ресурсом для вирішення соціальних проблем є результати економічного зростання. З цією метою уряди більшості країн проводять політику на забезпечення високих темпів даного показника. Хоча істотного покращення ситуації в країні досягається лише за довготермінового економічного зростання.

Глобалізація і характерні для неї інформаційні технології докорінно змінили конкурентне середовище. Як наслідок, окреслилась стійка диверсифікація процесів перерозподілу світової доданої вартості: країни, які сконцентрували свої зусилля на розвитку традиційних галузей мають низькі шанси на добробут.

Ефективна структурна перебудова визнається необхідністю активного впливу держави на формування перспективної структури через стимулювання і підтримку "точок зростання". Можна припустити, що стратегія селективного стимулювання "точок зростання" могла б стати одним з методів пожвавлення економіки за допомогою локальних інвестиційних ін'єкцій.

Вплив держави повинен сполучатися з ініціативою підприємців і дією ринкових сил для полегшення руху у перспективному напрямку. Кожна галузь промисловості нагромадила свої проблеми, і держава могла б допомогти їх вирішити. Для цього держава може впливати на створення і реконструкцію окремих об'єктів, що визначають виробниче завантаження, матеріальне забезпечення і науково-технічний рівень значних виробничо-господарських комплексів чи галузей.

Кваліфікований підхід до інвестування дає підстави прогнозувати пошук

інвесторами насамперед своєрідних "точок зростання", визначальною ознакою яких є зростання віддачі на капітал та зниження питомих витрат виробництва, і які є основою нового технологічного устрою в економіці. На базі розвитку таких "точок" повинне розвинутих масове зростання інвестиційних процесів насамперед з приватних джерел на базі фінансових ресурсів, акумульованих протягом перших етапів.

На нашу думку, важливим напрямком для реалізації моделі "випереджаючого" економічного зростання є розвиток "точок зростання". Основна частина інвестицій має бути направлена саме в ці сфери. Ефект від проведення політики розвитку "точок зростання" схематично можна представити таким чином (Рис.3.4):

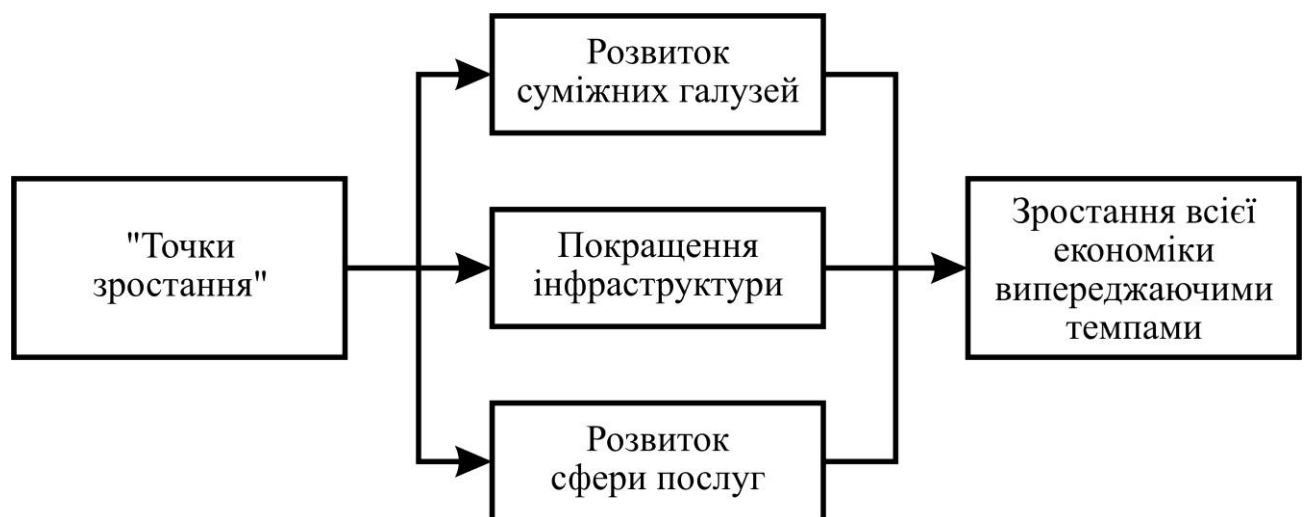

Рис. 3.3 Ефект політики "точок зростання" ¹

¹Примітка. Складено автором.

Застосування політики "точок зростання" для розвитку економіки має теоретичне обґрунтування. Такий хід подій відповідає теоретичним постулатам теорії незбалансованого зростання.

На основі аналізу сучасних світових тенденцій розвитку до "точок зростання" світової економіки можна віднести:

- високі технології;

- освіту та науку;
- нову економіку;
- охорону здоров'я;
- рекреацію;
- енергозберігаючі, ресурсозберігаючі технології.

Надання пріоритету саме цим сферам дозволить прискорити розвиток світової економіки, збільшити темпи її зростання, частково вирішити глобальні проблеми. У визначених "точках зростання" будуть зосереджені основні інвестиційні ресурси. Для успішного включення в світову економіку кожна країна повинна слідувати світовим тенденціям з метою зайняти відповідне місце у світовому розподілі праці.

Варто зауважити, що станом на 2006 р. у структурі експорту України домінувала металургійна продукція (понад 40%). Експортна сільгосппродукція також переважно сировинного та напівфабрикатного типу. Частка машинобудування займала приблизно 20%, а послуг — 15% (в основному — транспортування енергоносіїв). Для подальшого успішного розвитку, високих темпів зростання необхідні зміни. Тому потрібно визначити "точки зростання" української економіки і сконцентрувати на них інвестиційні ресурси.

Аналіз тенденцій розвитку української економіки дозволив визначити її "точки зростання":

- авіаційна промисловість;
- суднобудування;
- сільське господарство;
- обробна промисловість;
- освіта, наука;
- транспортна мережа;
- високі технології.

На нашу думку, відновлення економічного зростання повинне починатися з галузей із нетривалим періодом обороту капіталу та зорієнтованих переважно на споживчий ринок. До таких галузей належать виробництво продукції АПК.

Крім цього, в Україні для розвитку сільського господарства є певні стимули, до яких можна віднести родючі ґрунти, нагромаджений багатолітній досвід, трудові ресурси. Ця галузь зацікавлена в розширенні внутрішнього ринку, захисті його від надмірної іноземної конкуренції. При цьому йдеться не (або не лише) про надання пільг за галузевим принципом, а насамперед - про встановлення загальних параметрів економічної політики (монетарна, бюджетна, валютна, митна тощо) в інтересах зазначеної групи.

Виробництво сільськогосподарської продукції в усьому світі є галуззю, яка активно захищається державою. Тому для розвитку сільськогосподарської галузі на початкових етапах необхідно застосовувати політику протекціонізму. Важливим є виробництво та експорт зерна (в основному фуражного), який вже тепер займає чільне місце в українському експорті. Великі перспективи також в агропромисловому секторі і в сфері переробки сільськогосподарської продукції.

АПК – це галузь, яка є доволі чутливою до зовнішніх шоків, тому потрібно провести диверсифікацію ринків збуту такої продукції. Для пошуку нових ринків збуту необхідно активно застосовувати маркетингові заходи, державну підтримку. Одним із таких заходів може бути позиціонування сільськогосподарської продукції як екологічно чистої.

У структурі української промисловості та сфери послуг є ряд секторів, які, маючи унікальні високі технології, здатні виконати роль експортного рушія. Це, насамперед, авіакосмічна промисловість, суднобудування, космічні послуги з виведення об'єктів на навколосезну орбіту, послуги з розробки програмного забезпечення тощо. Саме на цьому напрямі здійснюватиметься перехід українського суспільства від індустріального до постіндустріального, від традиційної до "нової економіки".

Враховуючи досягнення вітчизняної фундаментальної науки, інтелектуальний і науково-технічний потенціал окремих виробництв, а головне, потреби суспільства, до пріоритетних видів економічної діяльності можуть бути віднесені:

– у галузі інформаційних технологій - розвиток космічного зв'язку, створення і впровадження інформаційних і телекомунікаційних систем, приладів комплексної автоматизації, систем зв'язку;

– у галузі екологічних технологій - розроблення екологічно чистих технологій, машин і устаткування для переробки й утилізації відходів, систем контролю стану і захисту навколишнього природного середовища;

– у галузі біотехнологій - виробництво біостимуляторів росту рослин, органо-мінеральних добрив комплексної дії, новітніх технологій виробництва антибіотиків, імунобіологічних препаратів та засобів захисту тварин;

– у галузі вдосконалення традиційних технологій - модернізація енергоблоків теплових електростанцій з підвищенням їх ефективності й екологічної безпеки, поширення технології безперервного розливу сталі, упровадження енергозберігаючих та екологічних технологій виробництва мінеральних добрив, аміаку і сірчаної кислоти, модернізація виробництва автомобільних шин з підвищенням їх якості, упровадження сучасних технологій і видів технологічного устаткування для комплексного оснащення переробної промисловості, освоєння новітніх технологій і видів озброєння та військової техніки.

Специфічним для України пріоритетом є авіакосмічні технології, нові покоління засобів транспорту і зв'язку. Переконливими доказами цього є серійне освоєння принципово нових моделей літаків, які справедливо вважаються найперспективнішими моделями ХХІ століття. З 22 базових технологій ракетно-космічної галузі Україна володіє 17. Перспективним є розвиток і ефективне використання напрацювань у космічній сфері, у деяких видах авіації, оновлення транспортних засобів з урахуванням міжнародних транспортних коридорів. Україна має визнаний високий науковий та виробничий потенціал і певний доробок світового рівня в космічному виробництві. Його державна підтримка надає можливість не тільки вирішити внутрішні економічні проблеми на якісно новому технічному рівні, а й

виходити на світовий ринок зі зразками космічної техніки, що не мають аналогів у світі, для одержання прибутків від продажу продуктів та результату космічної діяльності. Авіаційна діяльність досить наукомістка і високотехнологічна. Так, вартість одного кілограма кінцевої продукції цієї галузі найвища серед усіх інших виробів машинобудування і поступається лише ракетно-космічній техніці (1 кг = 1000 дол.США, автомобіль «Мерседес» 1 кг = 20 дол.США) [130, с.18]. Завершений цикл проектування та виробництва літаків є лише в декількох найбільш розвинутих країнах: США, Великобританії, Франції, Німеччині, Італії, Росії, Україні. На думку провідних спеціалістів інноваційної діяльності, експортний потенціал авіабудування — серед найперспективніших у машинобудуванні України.

Доволі логічно, що в Україні, яка входить до п'ятірки країн світу з найбільшою кількістю дипломованих програмістів, однією із „точок зротання” може бути high-tech. Про таку можливість свідчить досвід Ірландії, яка спромоглася за 7 років (1995-2002 роки) збільшити свій обсяг ВВП в 2,1 рази, а щорічний приріст прямих іноземних інвестицій з 1,5 млрд. євро до 23 млрд. євро. При цьому основними інвесторами ірландської економіки стали американські high-tech-компанії, які в середині 1990-х років шукали плацдарм для наступу на стратегічно важливий ринок Євросоюзу. Сьогодні на території „кельтського тигра” розташовано європейські центри майже усіх провідних ІТ-компаній світу (Microsoft, Compaq, Oracle, Intel, Dell, Panasonic, 3Com, Netscape та ін.), а інформаційні технології забезпечують першу за обсягом статтю доходів ірландської економіки [133, с.28].

Провідне місце в науково-технічній та інноваційній діяльності мають посідати пріоритетні науково-технічні розробки, пов'язані зі здійсненням досліджень, спрямованих на збереження та розвиток природних і виробничих ресурсів країни. Низка високотехнологічних розробок цього напрямку, створених останніми роками в Україні, за умови їхнього широкомасштабного впровадження можуть забезпечити значний економічний ефект і підвищити конкурентоспроможність вітчизняної продукції. Враховуючи обмежені запаси

в Україні ресурсів паливно-енергетичного комплексу, ці наукові досягнення є надзвичайно актуальними з точки зору його ефективного функціонування та позитивного впливу на економіку країни.

Через дефіцитність енергоресурсів пріоритетними у світі визнані пошуки нетрадиційних джерел енергії. В Україні таким дослідженням та використанню їхніх результатів приділяється значна увага. Вже створено системи комплексного використання термальних вод, геотермального теплопостачання.

Необхідно розвивати технології, в яких Україна має конкурентні переваги, такі як нано-, біо-, опто-, акустoeлектроніка, комп'ютерні системи штучного інтелекту й автоматизованого перекладу; системне і прикладне програмування; моделювання віртуальної реальності; інформаційні системи в галузях освіти, науки, культури, медицини, екології, управління, безпеки. На основі нанотехнологій створюються матеріали з принципово новими властивостями та визначально високими характеристиками. А створення високоякісних, термостійких та високоміцних матеріалів є важливою технічною передумовою виготовлення нової конкурентоспроможної продукції, що пропонується для серійного виробництва та продажу на зовнішніх і внутрішньому ринках.

Завдяки фундаментальним дослідженням у галузі біотехнології, а також розробці та впровадженню одержаних результатів отримано нові лікарські препарати та біологічно активні речовини. Загалом, дослідження в галузі біотехнологій мають високий економічний потенціал: протягом перших двох років впровадження очікується 25% приросту інвестованого капіталу та 50% — у наступні роки.

На нашу думку, в інтересах підвищення експортного потенціалу держави необхідно сконцентрувати ресурси на тих технологічних напрямках, на яких вже наявні суттєві набутки для випуску конкурентоспроможної продукції.

Україна займає досить вигідне географічне положення, яке дозволяє визначити її як транзитну країну. Велика кількість транспортних, залізничних

шляхів, мережа нафто- та газопроводів дозволяє стверджувати, що дана сфера є "точкою зростання", яка при ефективному використанні буде приносити значні прибутки, а також приведе до розвитку суміжних галузей та сфери послуг. Наявність розвиненої транспортної мережі створює необхідні умови для транзиту значних обсягів вантажів. У розвитку транспортної системи України, підвищенні її конкурентоспроможності важливе значення мають відіграти автомобільний, залізничний, трубопровідний, водний, повітряний і космічний види транспорту. Основними напрямками роботи з нарощування транзитних вантажів має стати створення національної мережі міжнародних транспортних коридорів відповідно до європейських стандартів та інтеграція України у транспортні системи Європи, Азії та Балтійсько-Чорноморського регіону, участь у формуванні транспортно-комунікаційної мережі постачання каспійських енергоносіїв на вітчизняні та міжнародні ринки. Важливим є аверсне використання нафтопроводу Одеса-Броди.

За підрахунками спеціалістів Національного інституту стратегічних досліджень, до 2010 року транзитний товаропотік через Україну до країн Західної і Центральної Європи зросте до \$158 млрд. на рік [133, с.30]. Утім, сьогодні загальний транзитний потенціал використовується лише на 70%, а транзит транспортом загального використання, тобто без трубопроводів - лише на 50%. Є можливості для його підвищення. Насамперед, це створення Євразійського транспортного коридору „Новий шовковий шлях”, який має забезпечити перевезення індійських і китайських товарів залізничними контейнерами до країн Євросоюзу. Також з 2002 року в Україні діє Програма з розвитку 6-ти міжнародних транспортних коридорів, з тим, щоб до 2007 року Україна могла збільшити обсяг імпортно-експортних і транзитних поставок до 72 млн. тон.

Наявний високотехнологічний та висококваліфікований кадровий потенціал машинобудівного комплексу дозволяє характеризувати його як потенційну “точку зростання”. Разом з тим, машинобудівний комплекс обслуговує процеси поновлення виробничих систем країни, і розгортання

інноваційних процесів в його галузях значною мірою залежить від попиту на інноваційну продукцію інших галузей економіки країни. Забезпечення випереджаючого розвитку неможливе без докорінного оновлення основних виробничих фондів, технічна і технологічна відсталість яких є однією з причин виробництва неконкурентоспроможної продукції та послуг.

Як свідчить світовий досвід, точне машинобудування може сприяти розвитку інших суміжних галузей. Показовим є досвід Південної Кореї, де саме суднобудування дало поштовх до розвитку багатьох підприємств. У цій країні уряд дотує суднобудівні заводи на 13-15% від вартості виготовлення судна, та при цьому зобов'язує їх не менше половини комплектуючих купувати у корейських виробників. А це дало потужний стимул для розвитку радіоелектроніки, приладобудування, металургії. Відомо, що одне робоче місце в точному машинобудуванні забезпечує 6-8 робочих місць в суміжних галузях.

Для успішного входження до сучасної світової економіки постає необхідність переходу на новий технологічний уклад. Досягаючи межі економічного зростання, господарська система набуває стану, коли взаємодія технічної та економічної сфер започатковує утворення нових технологій, які революційно змінюють виробничу систему. Традиційні соціальні та інституційні механізми були пристосовані до старої технологічної системи, і вони у принципі не можуть бути адекватними новій структурі інвестицій, новому ринковому попиту тощо. Вони природно замінюються в процесі поширення нових технологій, але від швидкості цього процесу в конкретній країні, залежить її глобальна конкурентоспроможність. Тому виняткового значення набуває державна інноваційна політика, яка стимулює широке впровадження нових інформаційних технологій в країні.

Інформаційні технології виступають ключовим фактором п'ятого техніко-економічного укладу, який сьогодні обумовлює економічний розвиток. Ключовий фактор стосується саме масового попиту на відповідні технологічні зміни. Тому лідери світової спільноти опановують ці технології з випередженням. Галузі, які інтенсивно використовують ключовий фактор,

найбільш вдало пристосовуються до потреби відповідної організації виробництва, є головними інвесторами, позиціонуються у ролі пріоритетних галузей.

Аналіз української економіки свідчить про те, що відтворювальна структура промисловості України, яка оцінена за технологічними укладами, не відповідає вимогам часу. Пануючий сьогодні у розвинутих країнах 5-й “інформаційний” уклад в Україні не перевищує п'яти відсотків промислового виробництва. Поряд з тим передові країни вже розгортають передумови для експансії виробництв 6-го укладу, де ключовим фактором разом з інформаційними технологіями виступають біотехнології. Сьогодні фактичним пріоритетом є галузі 3-го та 4-го укладів. Це віддзеркалює просте відтворення стану технологічної бази, яка сформувалася у минулому. Зрозуміло, що така політика не спроможна забезпечувати довгострокове економічне зростання країни.

Стратегічним завданням промислової політики в Україні є створення самостійного, високорозвиненого та конкурентоспроможного промислового комплексу, який відповідає вимогам сучасного ринкового середовища, соціальній переорієнтації економіки, інтеграції України в систему взаємовигідних та рівноправних світових господарських зв'язків. Визначальною рисою промислової політики є орієнтація на розвиток обробної промисловості, перехід від випуску праце- та матеріаломісткої до наукомісткої високотехнологічної продукції. Пріоритетним є завоювання зовнішніх ринків у сферах, де Україна нагромадила передовий технологічний та потужний виробничий потенціал, зокрема в освоєнні космосу, матеріалознавстві, будівництві нафто- та газопроводів, літакобудуванні, чорній металургії тощо. Важливим напрямком є розвиток галузей, пов'язаних із виробництвом та експортом зерна. Специфічним для України пріоритетом є авіакосмічні технології, нові покоління засобів транспорту і зв'язку. Перспективним є розвиток і ефективне використання напрацювань у космічній сфері, у деяких видах

авіації, оновлення транспортних засобів з урахуванням міжнародних транспортних коридорів.

Необхідно відзначити високі темпи нарощування обсягів фінансування науково-технічної сфери розвинутими країнами світу. Ефективність політики розбудови знанневої економіки віддзеркалює динамізм показників, що її характеризують. Так, високі темпи зростання обсягів фінансування сфери досліджень і розробок дозволили Фінляндії збільшити коефіцієнт наукоємності ВВП з 1,5% у 1985 р. до 3,6% у 2004 р.[268, с.7].

Також важливим аргументом на користь кардинального повороту політики, як на національному, так і на регіональному рівнях у напрямі розбудови економіки, що базується на знаннях, є тенденції зміни структури світової торгівлі. Протягом останньої чверті ХХ ст. відбувся значний структурний зсув світового експорту на користь продукції високо та середньо технологічних галузей. Звертає на себе увагу суттєве збільшення у світовій торгівлі частки наукомісткої продукції та зменшення частки низькодохідних товарів первинної обробки та сировини.

Найстабільніше підвищення науково-технічного потенціалу демонструють США: загальні витрати на НДДКР за останні роки становлять тут у середньому 220,6—225,0 млрд. доларів на рік. Як показує практика, високо розвинуті країни на відміну від менш розвинутих витрачають значні кошти на НДДКР; їх частка коливається від 2 до 3% ВВП країни (див.табл.3.1). Зокрема, такі країни як США, Японія, Німеччина на протязі останніх 20 років витрачали на НДДКР щонайменше 2,5% [241].

Таблиця 3.1.

Фінансове забезпечення науки розвинутих країн (частка витрат на
НДДКР у ВВП, %) [241]

	США	Японія	Німеччина	Франція	Англія	Італія	Канада
1985	2,80	2,60	2,70	2,30	2,30	1,10	1,40
1990	2,70	2,90	2,80	2,40	2,20	1,30	1,50
1995	2,60	2,70	2,50	2,40	2,20	1,30	1,50
2000	2,80	2,90	2,70	2,40	2,30	1,70	1,60
2015 (прогноз)	3,00	3,00	2,90	2,60	2,50	2,30	1,90

У двадцяти розвинутих країнах, в яких працює 95% учених світу, прибуток на душу населення зростає щорічно на 200 дол. США, у країнах з низьким науковим потенціалом – на 10 дол. США. Обов'язковою складовою успішних реформ у всіх країнах був випереджаючий розвиток інтелектуального потенціалу. Світовий досвід показує: життєвий рівень усіх прошарків населення, соціально-економічна ситуація в країні визначаються ступенем освіченості суспільства і його ставленням до інтелектуальних цінностей. Лише інтелектуально багате суспільство є гарантією високого рівня життя і процвітання держави, навіть за відсутності енергоносіїв, корисних копалин.

Необхідне істотне зниження частки важкої промисловості у загальному ВВП за рахунок збільшення частки легкої промисловості, спрямованої безпосередньо на задоволення зростаючих потреб населення країни, а також галузей економіки, що ґрунтуються на розвитку високих технологій. Паралельно з визначенням конкретних планів у сфері економіки слід планувати гармонійний соціальний розвиток суспільства з одночасним поліпшенням загального стану навколишнього природного середовища. Отже, загальна

програма дій має будуватися на реалізації комплексних рішень, що водночас відповідатимуть економічним, соціальним і екологічним критеріям.

3.3. Механізми забезпечення випереджаючого економічного зростання України

Основним показником розвитку і добробуту будь-якої країни є економічне зростання, яке є одною з головних макроекономічних цілей та приводить до підвищення рівня життя. Для отримання максимальних результатів необхідно забезпечити випереджаючі темпи зростання економіки.

Економічне зростання має базуватися на послідовній ліквідації критичних для країни відставань в інституційно-регуляторному середовищі, інтенсивному створенні основ для економіки знань, формуванні конкурентоспроможності (тобто забезпеченні стабільного розвитку) і накопиченні соціального капіталу.

До основних джерел забезпечення економічного зростання можна віднести:

- бюджет;
- ПШ;
- заощадження громадян;
- кошти «тіньової» економіки;

Важливе значення для реалізації випереджаючої моделі економічного зростання мають інвестиційні ресурси. Політика та методи стимулювання інвестицій неефективні через суперечливі критерії, цілі і непослідовність у її впровадженні.

Основне завдання полягає у застосуванні економічних механізмів стимулювання процесів нагромадження й ефективного використання інвестиційних ресурсів відповідно до визначених пріоритетів. Передумовою для цього має стати економічне зростання, політична та економічна

стабільність, що сприятиме акумулюванню внутрішніх і зовнішніх фінансових ресурсів шляхом підвищення довіри інвесторів до економічної політики та зменшення рівня ризикованості інвестування.

Залучення інвестицій в Україну може відбуватися такими шляхами:

- створення спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку, що мають на меті підтримку місцевого та регіонального розвитку;
- технологічні парки, що мають сприяти інноваційній діяльності;
- залучення коштів через створення кооперацій;
- спеціалізовані державні програми економіки у пріоритетних галузях.

Наявність чіткої економічної політики дозволить мобілізувати всі можливі внутрішні джерела фінансування та зосередити зовнішні інвестиції в потрібному для України руслі.

У довгостроковій перспективі уряд має проводити політику забезпечення політичної, економічної та соціальної стабільності і передбачуваності. Досягнення цієї мети для інвесторів важливіше від надання податкових пільг або інших привілеїв.

Серед основних джерел інвестицій можна вказати на такі:

1. Підприємницькі доходи господарських структур в частині, яка гарантовано має акумулюватися і використовуватися на відтворювальні процеси.

2. Кошти державного і місцевих бюджетів, які формуються за рахунок обов'язкових податків, платежів та інших надходжень, в частині, що спрямовується на фінансування і розвиток народного господарства.

3. Кредити комерційних банків під розвиток підприємництва та для фінансування пріоритетних програм.

4. Спрямування банківсько-фінансової системи країни на розвиток національного товаровиробника.

5. Створення і розвиток фінансово-промислових груп у межах промислової політики держави, в інтересах економічного зростання.

6. Розробка законодавчих шляхів щодо внутрішнього інвестування за рахунок коштів тіньової економіки.

7. Зосередження всіх зусиль держави на підтримці та розвитку високотехнологічних виробництв.

8. Створення відповідного інвестиційного клімату для іноземних інвесторів.

Для покращення інвестиційного клімату необхідно здійснити такі заходи:

- створити стимули до нагромадження капіталу;
- підвищити рівень ефективності використання капіталів;
- посилити мотиви до нагромадження фінансових ресурсів населенням та їх інвестиційного використання в реальному секторі економіки;

Це створить умови, за яких інвестори зможуть визначати ефективні напрями вкладення фінансових ресурсів, що сприятиме перепливанню інвестицій у реальний сектор. Підтримуватиметься процес концентрації інвестиційних ресурсів підприємств і фінансового сектору, їх подальшого спрямування на реалізацію довгострокових та капіталоємних проектів. Важливим є забезпечення випереджаючого збільшення обсягів інвестування в реальний сектор економіки порівняно з темпами зростання обсягів ВВП; активізація інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання.

Для реалізації стратегії випереджаючого економічного зростання необхідно суттєво підтримати пріоритетні галузі. До механізмів підтримки, якими користуються численні країни світу, відносять спеціальні державні інвестиційні програми і спеціальні програми кредитування (пільгове кредитування). Враховуючи дорогі кредити, ці заходи є вкрай важливими для української економіки. Для порівняння візьмемо ставку по середньострокових кредитах у Східній Європі, яка коливається в межах 4-7% річних, а в Україні – 11% річних (у дол. США).

Про важливість кредитної політики для економічного зростання свідчить і теоретична модель П.Ромера, в якій рівень ВВП обернено залежний від відсоткової ставки по кредитах. А досвід США є практичним підтвердженням.

Економіка США після глибокого спаду на фондовому ринку опинилася в депресії (зростання ВВП у 2001 р. становило 0,1%). Але американська адміністрація відреагувала на цю ситуацію швидко, різко змінивши свій курс. Федеральні витрати зросли, податки знизилися, зате дефіцит федерального бюджету і зовнішньоторговельного балансу збільшився. Економіку підживили "доступними грошима" за небувалою в останні 50 років ставкою в 1%. Така політика принесла позитивні результати – економіка повернулася на траєкторію зростання [268, с.36].

Для успішного розвитку пріоритетних сфер виробництва важливою є інфраструктурна підтримка передових галузей (магістральні шляхи, соціальні установи тощо). Ці заходи також будуть стимулювати розвиток сфери послуг, приплив інвестицій і в свою чергу збільшення темпів зростання економіки.

Необхідні також певні податкові преференції для пріоритетних виробництв, але лише на початковому етапі. Україна має всіляко стимулювати створення місцевих ділових мереж і кластерів. Місцевий сплав виробничих і невиробничих організацій, дослідних інститутів, освітніх закладів, бізнес-асоціацій, дистриб'юторських мереж є запорукою конкурентоспроможності українських товарів на світових ринках.

Поряд з цим необхідно застосовувати ряд засобів підвищення економічної ефективності, що потребують мінімальних додаткових витрат. До них відносять забезпечення соціальної справедливості та створення стимулів до праці та новаторства (контроль за розподілом національних багатств та доходами, застосування нових методів мотивації праці та новаторства).

Серед інших джерел економічного зростання можна відзначити детінізації бізнесу, збільшення частки недержавної власності шляхом проведення прозорої конкурентної приватизації, підвищення ефективності управління держпідприємствами, ведення відповідальної фіскальної та грошової політики, покращення інвестиційного клімату, державну підтримку експорту на зовнішніх ринках, оптимізацію систем енергозабезпечення і

енергоспоживання, створення умов для надання зростанню інноваційного характеру, розвитку «точок зростання» .

З метою якомога повнішого використання насамперед наявних коштів слід включити в легальний обіг невикористані ресурси суспільства, що передбачає залучення ресурсів банківської системи до матеріального виробництва, залучення до банківської системи заощаджень населення, припинення відпливу капіталів за кордон, реформу податкової системи, яка стримує легальне виробництво, створення умов для легалізації "тіньової" економіки тощо.

Використання коштів державного бюджету – важливий фінансовий інструмент науково-технічної політики розвинутих країн. Держава бере на себе від 1/5 до половини національних наукових витрат, при цьому для фундаментальних досліджень даний показник є значно вищим - від половини до 2/3. За рахунок держбюджету практично повністю фінансується фундаментальна наука в університетах, дослідження оборонного характеру в держлабораторіях і за контрактами у приватному секторі.

Важливо забезпечити систему заохочення впровадження новітніх розробок у виробництво. До основних напрямків такої системи слід віднести:

1. Податкове стимулювання. Доцільним є надання податкових пільг для підприємств, які активно впроваджують новітні технології, запровадження додаткового внеску за використання морально та фізично застарілого, екологічно небезпечного обладнання.
2. Пільгове кредитування. В зв'язку з тим, що кредитування в Україні недешево (15-18 % річних), необхідно забезпечити інноваційні підприємства пільговими кредитами, ставка по яких відповідає загальноєвропейській. Для підприємств, зорієнтованих на інновації, встановити нульову ставку по кредитах. При цьому слід здійснювати жорсткий урядовий контроль за наданням таких пільг.
3. Контроль за якістю продукції, дотриманням високих стандартів якості товарів і послуг.

4. Встановлення обов'язкових відрахувань до амортизаційного фонду та жорсткий контроль за їх цільовим використанням.

Розвиток наукомістких галузей потребує використання венчурного капіталу. Тому необхідно створити сприятливі умови для його притоку. Варто відмітити, що в Україні фактично відсутня практика роботи з венчурним капіталом. В зв'язку з цим постає необхідність у розвитку венчурних фондів.

Державні програми підтримки та стимулювання розвитку національної венчурної індустрії були успішно реалізовані в інших країнах. Така система також має містити у собі як надання пільгових умов функціонування великих закордонних венчурних фондів, так і стимулювання розвитку аналогічних українських. Причому національні фонди мають започатковуватися із часткою державного фінансування. Це буде не лише сприяти розвитку наукомістких галузей, розвитку ринку, а й створювати додаткові стимули для входження іноземних інвестицій.

У багатьох країнах державна підтримка пріоритетних напрямів розвитку здійснюється шляхом розробки та реалізації цільових програм. Внаслідок правової неврегульованості програмно-цільовий метод управління в Україні перетворився на формальну бюджетну підтримку окремих підприємств та організацій. Розпорошення обмежених бюджетних коштів між значною кількістю (більш ніж 200) затверджених державних програм не дозволяє фінансувати і відповідно реалізувати більшу частку з них в повному обсязі.

Слід відмітити, що для ВПК, авіа- і суднобудування найвигіднішим шляхом розвитку може бути входження вітчизняних підприємств до потужних транснаціональних корпорацій, які спираються на американський, європейський, східноазійський, російський капітал. Ця модель дозволить інвесторам оптимально диверсифікувати виробництво за спеціалізацією і географічно (якнайближче до клієнта), значно знизити витрати на виробництво і транспортування продукції. Україна ж, у свою чергу, отримує не тільки стабільне джерело інвестицій для суттєвого оновлення основних фондів, але і джерело знань – передусім нових принципів менеджменту, високих стандартів

культури ведення бізнесу, соціальної відповідальності компаній, створення інноваційних продуктів, ідей, технологій. Також транснаціональні корпорації – це значне розширення „портфеля замовлень”, доступ до дешевих кредитів іноземних банків тощо

В сучасних умовах виникає необхідність переходу до розвитку, заснованому на інноваційності. Це потребує прямої участі держави в забезпеченні високого рівня інновацій за допомогою бюджетних і приватних інвестицій у дослідження й розвиток, піднесення рівня освіти, зміцнення ринків капіталу й регулятивної системи, яка сприяє появі високотехнологічних підприємств. Учасники ринку часто об'єднуються в гнучкі виробничо-розподільчі системи, які пришвидшують інновації і зміни в розподілі праці. Зростає значення підвищення кваліфікації персоналу. Дослідники вважають, що сьогодні майбутня конкурентоспроможність багато у чому залежить від можливостей створення й діяльності регіональних інноваційних кластерів.

Високу конкурентоспроможність і економічне зростання обумовлюють чинники, які стимулюють оперативне поширення нових технологій, особливого значення набувають характер і структура взаємодії науки, освіти, фінансування, державної політики та промисловості. Саме інноваційні кластери мають у своїй основі стійку систему передачі нових знань, технологій, продукції, котру називають технологічною мережею. Підприємства кластера мають можливість отримати додаткові конкурентні переваги, здійснюючи внутрішню спеціалізацію, стандартизацію, мінімізуючи витрати на впровадження інновацій. Особливістю кластерів є наявність у їхньому складі гнучких малих інноваційних підприємств, особливо венчурних, що дає змогу формувати інноваційні «точки зростання», отримувати синергічні ефекти.

Особливе значення для забезпечення випереджаючого економічного зростання мають інноваційні кластери, які формуються на основі диверсифікації міжсекторних зв'язків, що полегшує комбінацію факторів виробництва і створює передумови для припливу інновацій. Територіальні інноваційні кластери спираються на стабільну систему поширення нових знань,

технологій, продукції, тобто інноваційно-технологічну мережу. Вони формують і використовують спільну наукову базу. Підприємства кластера одержують додаткові конкурентні переваги завдяки можливості здійснювати внутрішню спеціалізацію і стандартизацію, мінімізувати вартість трансакцій та витрати на впровадження інновацій. Специфікою кластерних об'єднань є широка участь у них гнучких підприємницьких структур малого і середнього бізнесу, що активно сприяють формуванню інноваційних «точок зростання».

Дослідження досвіду зарубіжних країн дозволяє зробити висновок, що успіх технологічної політики перш за все визначається ефективністю національної політики селекції, адаптації і дифузії технологій. Селекція технологій має декілька різних варіантів. Це ліцензійні угоди із зарубіжними країнами, купівля патентів, запрошення висококваліфікованих спеціалістів, а також купівля сучасного обладнання. Купуючи останні новинки техніки за кордоном, країни-імітатори роблять їх „аналітичний дизайн”, тобто розбирають по деталях, аналізують окремі складові і весь механізм вцілому, а на основі результатів проведеного дослідження створюють свій власний, адаптований до місцевих умов та кращий з точки зору конкурентних параметрів примірник. Така схема дозволяє заощадити кошти на створенні принципово нових технологій і разом з тим зменшити ризики, які зазвичай супроводжують інноваційну діяльність. На початковому етапі така схема буде прийнятною і для України.

Привабливість інноваційного промислового кластера для підприємців передусім полягає в тому, що вони одержують можливість в умовах жорсткої конкуренції домагатися високого ступеня спеціалізації, що для окремої компанії практично неможливо. Водночас, в умовах кластера виникає багато нових фірм, що обслуговують конкретні промислові ніші на високому професійному рівні. Завдяки меншому ступеню вертикальної інтеграції (чи навіть за її відсутності) всередині кластера значно полегшене входження в нього нових фірм. Участь у кластері здійснюється на добровільних засадах, однак

відповідальність за взяті виробничі зобов'язання не знижується, а навіть зростає.

На даному етапі для покращання становища або якоюсь мірою навіть досягнення успіху в забезпеченні позитивного впливу науково-технологічного розвитку на економічне зростання необхідно було б до складових політики економічного зростання включити заходи щодо реструктуризації напрямків наукової діяльності в Україні при скороченні неперспективних та концентрації зусиль учених на найбільш визначних і пріоритетних напрямках. Звичайно, це призведе до необхідності здійснення серйозних заходів забезпечення діяльності наукових установ за новою схемою організації при одночасному перегляді політики заробітної плати в цій сфері діяльності. Разом з тим це є важливий напрямок, і таким шляхом можна буде зупинити нескінченний відплив наукових кадрів вищої кваліфікації, тим самим зупинити значною мірою подальшу деградацію науки. Крім того, концентруючи зусилля вчених на пріоритетних напрямках, необхідно здійснити заходи щодо створення умов, за яких передові надбання української науки зможуть матеріалізуватися в створенні нових виробництв, технологій за рахунок комерціалізації відповідних видів діяльності, а не зупинятися на досягненнях фундаментальної науки.

Однак і цих заходів буде недостатньо, оскільки абсолютну більшість сучасних макротехнологій, які визначають перспективи економічного прогресу, в світі контролюють і будуть контролювати індустріально розвинені країни, тому необхідні заходи щодо зміни моделі глобального економічного розвитку, заснованої на світовій фінансовій системі, на модель, що забезпечує ефект трансферу передових технологій з одних країн світу в інші.

Нагальним завданням України є стимулювання конкурентного ринку, створення сприятливих умов для одержання підприємствами фінансових ресурсів та оновлення основних фондів і технічного переоснащення виробництва, збільшення випуску продукції з високим ступенем переробки і відповідно високим вмістом доданої вартості. Саме тут закладені резерви для

підвищення економічної активності, поєднання можливостей прискорення соціального та технологічного прогресу.

Зрозуміло, що регуляторна діяльність держави має високий, але в цілому обмежений потенціал впливу на ефективне функціонування економіки і мобілізації ресурсів доданої вартості. В більш широкому контексті слід вирішити дві фундаментальні проблеми, а саме: забезпечити перехід до випереджаючої моделі зростання та залучення в економіку так званих довгих грошей як передумови економічного розвитку. Це — підтримка грошово-кредитної політики Національного банку України, спрямованої на розширення монетизації економіки, здешевлення кредитних ресурсів, збереження динаміки обмінного курсу, яка забезпечуватиме фінансову стабільність, задоволення фінансових потреб реального сектору економіки, підвищення інвестиційної активності господарських суб'єктів.

Залучення в економіку довгострокових інвестиційних та кредитних ресурсів потребує розв'язання деяких ключових питань, зокрема мобілізації грошових заощаджень домашніх господарств, які в ринковому середовищі є провідним кредитором економіки, насамперед підприємств і організацій, що виробляють товари та послуги, тобто сектору нефінансових корпорацій. Попри відомі факти про обмеженість наявного доходу домашніх господарств, населення має кошти, які спрямовуються переважно на придбання іноземної валюти, а не до банківської сфери з можливим кредитуванням пріоритетних інвестиційних проектів.

Природним фундаментом розширеного відтворення валового внутрішнього продукту, подолання ресурсних обмежень та надвисоких енерговитрат є промислова політика. Промисловість формує передусім групи взаємозв'язаних виробництв і господарських інституцій, що утворюють системну цілісність, та необхідну критичну масу для якісної перебудови економіки, піднесення її ефективності.

Отже, важливою умовою успішної реалізації моделі випереджаючого економічного зростання є залучення нових джерел та концентрація

матеріальних і фінансових ресурсів на ключових напрямках випереджаючого розвитку.

Висновки до розділу

Розвиток України за постіндустріальним сценарієм є єдино можливим сьогоднішнім шляхом. Це шлях розвитку передових країн світу, їх економік та соціальних політик. Принципові напрямки сучасної економічної політики повинні визначатися особливостями даного стану господарського розвитку, викликами сучасної епохи. Пріоритетним завданням України є економічне зростання із структурними зрушеннями, що забезпечить рух нашої країни до найбільш розвинутих країн світу.

В зв'язку з цим основними напрямками економічної політики при реалізації моделі випереджаючого зростання повинні стати:

- істотне підвищення якості та ефективності економічного зростання на базі підтримання високих темпів технологічного оновлення;
- досягнення позитивного ефекту від структурно-технологічної модернізації економіки та інноваційного інвестування;
- динамічне підвищення рівня і якості життєвих стандартів населення;
- активна інтеграція України у світову систему з дотриманням вимог економічної безпеки.

Нова якість економічного зростання, результатом досягнення якої є виготовлення продукції на основі новітніх технологій, може бути забезпечена лише посиленою увагою та підтримкою з боку держави національної науки, освіти, галузей народного господарства із передовими технологіями.

Кваліфікований підхід до інвестування дає підстави прогнозувати пошук інвесторами насамперед своєрідних "точок зростання", визначальною ознакою яких є зростання віддачі на капітал та зниження питомих витрат виробництва, і які є основою нового технологічного устрою в економіці.

Для реалізації стратегії випереджаючого економічного зростання необхідно суттєво підтримати пріоритетні галузі. До фінансових механізмів забезпечення моделі випереджаючого економічного зростання варто віднести:

- спеціальні державні інвестиційні програми і спеціальні програми кредитування (пільгове кредитування);
- збільшення фінансування фундаментальних і прикладних досліджень, наукомістких галузей та виробництв;
- поетапне зниження податкового тиску на підприємства, що дозволить їм швидко нагромадити стабілізаційний капітал, розширити виробництво, втриматися на плаву в умовах нестабільності фінансового ринку;
- посилення мотивації до нагромадження фінансових ресурсів населенням та їх інвестиційного використання в українській економіці;
- ув'язка темпів збільшення доходів і соціальних гарантій населення з випереджаючими темпами економічного зростання.

Отже, важливою умовою успішної реалізації стратегії випереджаючого економічного зростання є залучення нових джерел та концентрація матеріальних і фінансових ресурсів на ключових напрямках випереджаючого розвитку.

Основні результати дослідження викладено в опублікованих роботах дисертанта 87,89, 93,94.

Висновки

У дисертації наведене теоретичне узагальнення та нове вирішення проблем випереджаючого економічного зростання країн, що динамічно розвиваються, що дозволяє зробити наступні висновки:

1. Узагальнення теоретичних та практичних підходів до розуміння економічного зростання дозволяє трактувати його як кількісне та якісне вдосконалення процесу суспільного відтворення в органічній єдності складових елементів (ВВП, соціальні виплати, відносини економічної власності тощо), зростання економічної могутності країни та розширення можливостей економіки задовольняти зростаючі потреби населення в товарах та послугах.

2. Випереджаюче економічного зростання визначається автором як таке, темпи якого у 2-3 рази перевищують відповідний показник розвинутих країн. Воно ґрунтується на структурно-технологічному оновленні пріоритетних секторів економіки з врахуванням постіндустріальних тенденцій та переорієнтації зростаючих інвестиційних потоків. Його основою і рушійною силою є гуманізація економіки, а метою - підвищення добробуту населення.

3. Нові моделі ендогенного зростання краще пояснюють існуючі відмінності у темпах зростання різних країн за останні три-чотири десятиліття, ніж класичні. Недоліком нової теорії економічного зростання є опора на традиційні неокласичні постулати, які не можна застосовувати до країн, що динамічно розвиваються. Дана теорія не бере до уваги такі важливі перепони економічного зростання в цих країнах, як неефективна інституційна структура, низький розвиток інфраструктури, недосконалість ринків товарів і факторів, що у найближчій перспективі гальмуватиме їх розвиток.

4. Дослідження моделей економічного зростання дозволяє систематизувати їх за шістьма ознаками: рівнем економічного розвитку (утримання лідерства, випереджаючого зростання, наздоганяючого зростання), національною ознакою (американську, японську, польську, німецьку, китайську), спрямуванням виробництва (експортоорієнтовану, імпортозаміщуючу), видами (збалансованого та незбалансованого зростання), типами (стійкого, нестійкого) та характером (інноваційна, ресурсна) економічного зростання. Найбільший успіх досягається у випадку запозичення та адаптації окремих елементів моделей до національних умов відповідної країни.

5. Модель випереджаючого економічного зростання України повинна відображати загальні ознаки моделі економічного зростання, що притаманні більшості країн світу, ознаки, що відображають специфіку регіональної групи країн, та специфічні ознаки (характеристики) національної економіки. Враховуючи це, для України було виокремлено наступні загальні ознаки моделі: державна підтримка виділених вище галузей на початковому етапі, створення сприятливих умов для розвитку інноваційного виробництва, залучення інвестицій, розвиток людського капіталу, освіти та науки. До ознак регіональної групи віднесено: дешеву робочу силу (на початковому етапі), недостатню кількість енергетичних ресурсів, незадоволений інвестиційний попит. До специфічних ознак національної економіки віднесено: вигідне географічне розташування, затяжний трансформаційний період, зростаючий відтік робочої сили.

6. Механізми реалізації політики, спрямованої на формування конкурентоспроможної економіки, повинні здійснюватись через чітке визначення та підтримку розвитку "точок зростання", радикальне покращення структури українського експорту та диверсифікацію протекціоністської політики, забезпечення випереджаючого розвитку освіти і науки, створення умов для отримання вигод від географічного розташування, підвищення якості життєвих стандартів населення. До "точок

зростання" української економіки можна віднести авіаційну промисловість, суднобудування, сільське господарство, транспортну інфраструктуру, освіту і науку, технологічний ресурс.

7. Фінансовий механізм моделі випереджаючого економічного зростання повинен включати такі інструменти, як податкове стимулювання, пільгове кредитування, державні цільові програми інноваційного та соціального розвитку, сприяння венчурному капіталу, покращення інвестиційного клімату, пріоритетне фінансування фундаментальних і прикладних досліджень, наукомістких галузей та виробництв. Так, система заохочення впровадження новітніх розробок у виробництво повинна включати податкові та кредитні пільги, контроль за якістю продукції, дотриманням високих стандартів, встановлення обов'язкових відрахувань до амортизаційного фонду та жорсткий контроль за їх цільовим використанням. Важливими складовими є інфраструктурна підтримка пріоритетних галузей. При цьому необхідно ув'язати темпи збільшення доходів і соціальних гарантій населенню з випереджаючими темпами зростання та забезпечити розвиток інтелектуального потенціалу країни.

8. Аналіз наслідків використання моделей зростання різними країнами світу свідчить, що при проведенні ефективної економічної політики низьке значення рівня інфляції, валютного курсу і бюджетного дефіциту не виступають визначальними факторами розвитку. Найбільшого успіху досягали країни, які чітко слідували завданням економічної стратегії, що були підпорядковані стабілізації економіки та забезпеченню економічного зростання. Обов'язковою складовою успішних реформ у всіх країнах був випереджаючий розвиток людського капіталу. Світовий досвід показує: життєвий рівень усіх прошарків населення, соціально-економічна ситуація в країні визначаються ступенем освіченості суспільства і його ставленням до інтелектуальних цінностей.

9. Особливої ваги набувають високотехнологічні галузі і новітні типи виробництва, які базуються на знаннях як основному виробничому

ресурсі. Тому державна інноваційна політика повинна стимулювати широке впровадження нових інформаційних технологій в країні. Результатом інвестиційної політики має стати модернізація індустрії у напрямку забезпечення конкурентоспроможність країни найближчим часом, а також створення та розбудова галузей “нової економіки”, які забезпечать стає зростання національної економіки в довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов В. Проблемы повышения конкурентоспособности экономики России // Международная экономика. – 2005. - №6. – С. 42-45.
2. Андрієнко В.Ю. Статистичні індекси в економічних дослідженнях. – К.: 2004 р., с. 13 – 17.
3. Андрійчук В.Г. Зовнішньоторговельна діяльність та її вплив на формування ринку товарів народного споживання України: Навч. посібник. – К.: УАЗТ, 1995. – 103 с.
4. Андрійчук В.Г., Василенко Ю.В. Зовнішня торгівля України: чинники, моделі, тенденції: Наукова монографія. – К.: “Зовнішня торгівля”, 2005. – 540 с.
5. Андрійчук В.Г., Титаренко В. Тенденції розвитку зовнішньоекономічних зв'язків України та потреба впровадження ефективної моделі інтеграції її у світове господарство // Зовнішня торгівля: проблеми та перспективи. Збірник наукових праць. Випуск 4. Частина 2. - К.: УАЗТ, 2000. - С. 7-16.
6. Астапов К. Условия стабильного развития экономических систем в современном мире // Проблемы теории и практики управления. – 2005. - №2. – С. 90-94.
7. Баскакова М. Японская экономическая модель // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. - №1. – С. 98-106.
8. Баумол У. Предпринимательство, инновации и рост: симбиоз Давида и Голиафа // Проблемы теории и практики управления. – 2005. - №2. – С. 6-12.
9. Белоусов А. Р. В ожидании "русского чуда"// Экономическая наука современной России. – 2002. - №1. – С. 51-63.
10. Беседін І.В., Дідур С.В., Щукін В.М. Огляд і узагальнення прогнозів світового розвитку // Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. - №6(37). – С. 3-12.

11. Биконя С.Ф. Роль держави в активізації інноваційного розвитку України // Наукові праці ДонНТУ. – 2004. – Випуск 76. – С. 29-36
12. Биконя С.Ф. Стратегія формування інституту конкурентоспроможності національної економіки // Наукові праці ДонНТУ. – 2006. – Випуск 103-2. – С. 100-105.
13. Бицюра Ю. Перші кроки на шляху до економічного зростання України // Економіст. – 2005. - №3. – С. 38-40.
14. Білорус О. Г. Глобалізація і національна стратегія України. – К.: ВО "Батьківщина", 2001. – 301с.
15. Біляцький С. Ярова Н. Україна і світ: проблеми розвитку // Наука і суспільство.-- 2004 .-- №3-4.-- С. 2-6.
16. Біляцький С., Добровольська А., Хахлюк А. Для України необхідна зміна економічної парадигми // Політика і час. – 2006. - №3. – С. 72-78.
17. Бурковський І., Мовчан В. Економічне зростання: чинники та перспективи // Економічний часопис-XXI. – 2002. - №10. – С. 35-41.
18. Валовий внутрішній продукт /www.ukrstat.gov.ua
19. Валовий внутрішній продукт за категоріями кінцевого використання /www.ukrstat.gov.ua
20. Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності /www.ukrstat.gov.ua
21. Власюк В.Є. Формування фінансово-кредитної системи в умовах світової глобалізації // Фінанси України. – 2005. – № 12. – С. 89–94.
22. Вовканич С. Темпы создания новых знаний (информации) как приоритет инновационного общества и предпосылка его опережающего развития // Экономика Украины. – 2005. – № 3. – С. 42-48
23. Вольчик В.В. Провалы экономической теории и зависимость от предшествующего пути развития // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2003. - №3. – С. 36-42.
24. Гайдар Е. Аномалии экономического роста. Вопросы экономики. 1996. №12; ст.20-23.

25. Галиця І. Інновації у контексті економіко-екологічних процесів // Вісник НАН України. — 2004. — № 3. — С. 11–23.
26. Гальчинський А. С. Суперечності реформ у контексті цивілізаційного процесу. — К.: Українські пробілеї. — 2001. — 320 с.
27. Гальчинський А.С., Геєць В.М., Кінах А.К., Семиноженко В.П. Інноваційна стратегія українських реформ. К., Знання України 2002, 376с.
28. Геєць В.М. Деякі порівняльні ознаки трансформаційних моделей економіки України і Росії // Економіка України. — 2005. - №5. — С. 4-17.
29. Геєць В. М., Панченко Є. Г., Лібанова Е. М., Варналій З. С., Гриценко А. А. Перехідна економіка / За ред. Геєця В. М. — К. : Вища школа, 2003. — 592с.
30. Геєць В. М. Характер перехідних процесів до економіки знань. //Економіка України. - 2004. - № 4. - С. 4-14.
31. Геєць В.М. Нестабільність та економічне зростання. — К.: Інститут економічного прогнозування, 2003. — 344с.
32. Генералова Ю.В. Методологія дослідження тенденцій економічного зростання // Актуальні проблеми економіки. — 2006. - №1(55). — С. 3-10.
33. Гладій І. Новий рівень розвитку суперечностей глобалізованого ринку //Вісник Терноп. акад. нар. госп-ва. — 2002. — № 8-1. — С.186-192.
34. Глазьев С.Ю. Экономическая теория технического развития. — М.: Наука, 1990 — с.49.
35. Глобалізація і безпека розвитку / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. — К.: КНЕУ, 2001.
36. Глобальні трансформації і стратегії розвитку / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. — К.: КНЕУ, 1998.
37. Гольц Г.А. Инфраструктура и общество: принципы стратегии опережающего развития для России // Экономическая наука современной России. — 2000. - №2. — С. 5-21.
38. Грошова маса /www.bank.gov.ua

39. Губський Б. Європейський вектор інтеграційної політики України // Економіка України. – 2003. – №5. – С.19-27.
40. Дагаев А. Новые модели экономического роста с эндогенным технологическим прогрессом // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. - №6. – С. 40-51.
41. Дейнеко Л., Хлобистов Є. Сталість соціально-економічного розвитку за умов суспільних трансформацій // Регіональна економіка. – 2005. - №4. – С. 22-30.
42. Дем'яненко С. І. Інноваційне зростання – основа стабільності агропромислового комплексу // Наука та інновації. – 2005. – № 1. – С. 87–98.
43. Денисюк О.М. Оптимізація структури власності в економіці – ключовий фактор забезпечення економічного зростання, національної безпеки та соціальної стабільності у суспільстві // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. - №9(52). – С. 39-41.
44. Державний борг України // www.bank.gov.ua
45. Деркач М. Структурно-інноваційна перебудова економіки України // Економіст. – 2004. - №5. – С. 12-14.
46. Долішній М.І. Актуальні завдання інтенсифікації соціально-економічного розвитку регіонів України // Регіональна економіка. – 2005. - №2. – С. 7-14.
47. Долішній М.І. Актуальні завдання політики інвестиційно-інноваційного розвитку регіонів // Інтелектуальна власність. – 2004. – №12. – С. 20-22.
48. Доллар Д., Край А. Экономический рост приносит пользу бедным // Трансформация. – 2000. - №4. – С. 13-15.
49. Економіка України в післявиборчий період та порядок денний для уряду / Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилюк, Я. В. Белінська та ін. - К.: НІСД, 2006. - 114 с.
50. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В.М. Геєця – К.: Фенікс. – 2003. – 1008 с.
51. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Б.Д. Гаврилишин (гол.ред.). – Т.1. — К. : Видавничий центр "Академія", 2000.

52. Економічна політика нової влади: перші кроки та їх результати // Національна безпека та оборона. – 2005. - №9(69). – С. 2-54.
53. Ельянов А.Я.. Место и роль государства в догоняющим развитии. – М.: Рос. Акад. наук. Институт мировой экономики и МО, 1999. – С.74-91.
54. Європейський Союз та Україна: Стратегія відносин в контексті розширення / Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень “ЄвроРегіо Україна”. – К.: “К.І.С.”, 2003. – 206 с.
55. Єрохін С.А. Основні засади формування стратегії соціально-економічного розвитку України // Актуальні проблеми економіки. – 2004. - №12. – С. 17-24.
56. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект). К.: Світ знань, 2002. — 528 с.
57. Жаліло Л.Я. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика/ Монографія. – К.: НІСД, 2003. – 368с.
58. Закон "Про Державний бюджет на 2006 р."
59. Закон України «Про загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій» // Голос України. — 2004. — 15 червня.
60. Закон України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності», 13 грудня 1991 року № 1977-ХІІ / Закони України. — Т. 2. — К., 1996. — С. 441–453.
61. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» // Урядовий кур'єр. — 2003. — 19 лютого.
62. Звернення Президента України до Верховної Ради України у зв'язку з Посланням Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році»/ www.president.gov.ua
63. Иванов Н. Глобализация и проблемы оптимальной стратегии развития. // Мировая экономика и международные отношения. — 2000. — №2. — С. 18.
64. Иноземцев В.Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы. – М.: Логос, 2000. -304с.

65. Истерли У. В поисках роста // Экономический вестник. – 2001. - №3. – С. 448-463.
66. Исторические традиции Китая и развитие китайской экономики // Экономика и управление в зарубежных странах. – 2004. - №1. – С. 15-23.
67. Інвестиції в основний капітал /www.ukrstat.gov.ua
68. Інвестування української економіки. Моногр. /За ред. А.І. Сухорукова. – К.: Нац. ін-т. проблем міжнародної безпеки, 2005. – 440 с.
69. Інноваційний розвиток економіки: модель, система, управління, державна політика. /За ред. Л.І. Федулової. – К.: „Основа”, - 2005. – 552 с.
70. Калюжний В. Пояснення парадоксів неокласичної моделі економічного зростання Р.Солоу // Вісник НБУ. – 2005. - №2. – С. 32-40.
71. Кириленко В.В. Економіка. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 193с.
72. Кінах А.К. Український прорив. – К.: ВІРА ІНСАЙТ, 2004. – 320с.
73. Клейнер Г. Микроэкономические факторы и ограничения экономического роста // Проблемы теории и практики управления. – 2004. - №5. – С. 28-33.
74. Козак Ю.Г., Єхануров Ю.І., Ковалевський В.В. та ін. Міжнародні стратегії економічного розвитку. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 353с.
75. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я.А.Жаліло, Я.Б.Базиліук, Я.В.Белінська та ін.; За ред. Я.А.Жаліла.- К.: НІСД, 2005.- 388 с.
76. Костюк В. Денежные силы и экономический рост // Проблемы теории и практики управления. – 2004. - №4. – С. 22-27.
77. Котц Д. Либеральная модель и темпы роста в долговременном аспекте // Проблемы теории и практики управления. – 2004. - №4. – С. 17-21.
78. Крючкова І. Макроструктурні фактори розвитку економіки України та закон золотого перерізу // Економіст. – 2005. - №9. – С. 26-30.
79. Крючкова І.В. Структурні чинники розвитку економіки України. – К.: "Наукова думка", 2004. – 316с.

80. Кузнецов В. Что такое глобализация? // *Мировая экономика и международные отношения*. – 1998. – № 2-3. – С. 12-21
81. Кузнец С. Економічне зростання // *TIGER Working Paper Series No. 56*, May 2000.
82. Кузьменко В.П. Дослідження динаміки соціально-економічних циклів // *Статистика України*. – 1999. - №1. – С. 54-59
83. Куприянов Д. Влияние иностранных инвестиций на экономический рост // *Економіст*. – 2005. – № 9. – С. 82–85.
84. Курнышева Й. Условия инновационного развития экономики // *Вопросы экономики*. – 2001. - №7. – С. 12-18.
85. Лазерник Л.Л. Економічне зростання в інституційних координатах: сутність та еволюція підходу // *Наукові праці ДонНТУ*. – 2006. – Випуск 103-2. – С. 79-84.
86. Лесин Е. Мировая экономика: вступая в третье тысячелетие // *Международная экономика*. – 2005. - №3. – С. 4-19.
87. Лизун М.В. "Точки зростання " світової та української економіки // *Галицький Вісник*. – 2006. – №2(9). – С. 28-33.
88. Лизун М.В. Випереджаюче економічне зростання в умовах глобалізації // *Збірник тез доповідей Всеукраїнської міжвузівської наукової конференції студентів та молодих науковців*. Івано-Франківськ. – 2005. – С.71-74.
89. Лизун М.В. Джерела забезпечення випереджаючого економічного зростання // *Збірник тез доповідей IV міжнародної науково-теоретичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених*. Тернопіль. – 2006. – Ч. 2. – С. 90-91.
90. Лизун М.В. Економічне зростання: український аспект та світовий досвід // *Наука молода Збірник наукових праць Ради молодих вчених*. - випуск 4.- Тернопіль.- 2005.- С.79-83.
91. Лизун М.В. Інноваційний розвиток – основа випереджаючого економічного зростання // *Галицький Вісник*. – 2006. – №1(8). – С. 94-103.

- 92.Лизун М.В. Інноваційний розвиток – основа стійкого економічного зростання // Збірник тез доповідей Другої міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених. – Ч.1. –Тернопіль: Економічна думка. – 2005. – С.55-57.
- 93.Лизун М.В. Моделі економічного зростання світової та української економіки // Журнал європейської економіки, Тернопіль,2006, - №2(5), С.161-170.
- 94.Лизун М.В. Принципи забезпечення випереджаючого економічного зростання України // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету. – 2006. – Випуск 215, том I. – С.140–146.
- 95.Лизун М.В. Стратегія випереджаючого економічного зростання: світовий та український аспекти // Збірник тез доповідей Третьої міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених. Тернопіль: Економічна думка. – 2006. – Ч.1. – С.84-86.
- 96.Лизун М.В., Комар Н.В. Подолання бідності в контексті випереджаючого економічного зростання // Наукові записки ТНПУ ім. В.Гнатюка. Серія: економіка. Збірник наукових праць. – 2005. – Випуск. – С.29-32.
- 97.Линн Й. Всемирный банк приспосабливается к новым условиям в странах с переходной экономикой // Трансформация. – 2000. - №1. – С. 1-4.
- 98.Лугвин С. Переход к новой модели государственного управления в постиндустриальном обществе // Проблемы теории и практики управления. – 2004. - №4. – С. 34-39.
- 99.Лукінов І.І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя). — К., 1997. 455 с.
100. Магера Н., Юрчишин В. Економічне зростання – довгострокова українська реальність? // Економічний часопис-XXI. – 2003. - №5. – С. 17-21.
- 101.Майер Джеральд М, Раух Джеймс Е, Філіпенко А. С. Основні проблеми економічного розвитку. – К.: Либідь, 2003. – 688с.

102. Макаренко І.П. Проблеми інноваційної політики України в умовах реформування економіки // Економіст. – 2005. – № 4. – С. 40–42.
103. Макконел К.Р., Брю С.Л., Економікс: принципи, проблеми и політика. – К.: 1999, 785 с.
104. Максимова М. Проблеми стабільності мирової економіки // Мировая економіка и міжнародні відносини. – 2004. - №9. – С. 3-18.
105. Маліцький Б., Попович О. Про невідкладні заходи щодо посилення ролі науки та технологій в економічному та соціальному розвитку України // Економіст. – 2005. - №4. – С. 31-35.
106. Мамалуй О.О., Грищенко О.А. та ін. Основи економічної теорії/ Ред. Мамалуй О.О. – К.: ЮРІНКОН, 2003. – 478с.
107. Марчук Є. Соціополіс - модель майбутнього суспільства. Дилема України: безнадійне відставання або рух на випередження. "День" от 1 септембра 2000 г.
108. Марчук Є.К. "Україна: нова парадигма поступу". - К., "Аваллон" 2001 - 91 с.
109. Мау В. Догоняюча модернізація в сучасній Росії // Проблеми теорії и практики управління. – 2004. - №4. – С. 13-16.
110. Медоуз Д. Доповідь на засіданні круглого столу "Глобальні моделі Римського клубу и реалії ХХІ столу". М.: АФК "Система", 2000.
111. Меламед М. Валовий внутрішній продукт України в геоекономічному середовищі // Вісник НБУ. – 2004. - №7. – С. 30-37.
112. Механік О.В. Інновації, історія їх виникнення, суть та значення конкурентоспроможності країни // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. - №2(57). – С. 3-10.
113. Мир на рубежі тисячоліть: прогноз розвитку мирової економіки до 2015г. // Міжнародна економіка. – 2005. - №1. – С. 4-9.
114. Мировое економічне положення и перспективи на 2006 год/Організація Об'єдинених Націй Нью-Йорк, 2006
<http://www.un.org/esa/policy/wess/wesp.html>

115. Мікловда В., Пітюлич М., Шинкар В. Макроекономічні тенденції стабілізації економіки України і перспективи економічного зростання // Регіональна економіка. – 2004. - №1. – С. 7-15.
116. Мунтіян В. Економічне затування – результат деструктивної політики уряду // Економіст. – 2005. - №9. – С. 21-25.
117. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Стат. зб. / Держкомстат. – К., 2004. – С. 30.
118. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. збірник. — К.: Держкомстат України, 2005.
119. Національний інвестиційний потенціал як фундамент економічного зростання в Україні / Я. А. Жаліло, А. Ю. Сменковський та ін. // Національний інвестиційний потенціал як фундамент економічного зростання в Україні: Зб. матеріалів круглого столу. — К.: Сатсанга, 2001. — С. 75—79.
120. Новейшие тенденции развития китайской экономики // Экономика и управление в зарубежных странах. – 2004. - №11. – С. 21-31.
121. Нуреев Р.М. Периферия мирового хозяйства: проблемы догоняющего развития // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2004. - №4. – С. 30-60.
122. Обеспечение устойчивого роста российской экономики // Проблемы теории и практики управления. – 2005. - №1. – С. 34-42.
123. Облікова ставка Національного банку України /www.bank.gov.ua
124. Основні показники економічного і соціального розвитку України //www.ukrstat.gov.ua
125. Основні показники економічного і соціального стану України 2001-2006 роки //www.bank.gov.ua
126. Павловський М. Стратегія розвитку суспільства. Україна і світ. – К.: Техніка, 2001. – 312с.
127. Павловський М.А. Макроекономіка перехідного періоду: Український контекст. — К.: Техніка. 1999. 336 с.

128. Пахомов Ю. Взгляд на трансформации в Украине с позиций глобализации // Стратегія економічного розвитку України. Науковий збірник. - Випуск 1(8). - К.: КНЕУ, 2002. - С. 8-19.
129. Пахомов Ю. Спрос и монетизация как предпосылки и факторы качественного роста // Економічний часопис-XXI. – 2002. - №10. – С. 29-34.
130. Пашута М. Інновації як фактор випереджального розвитку економіки // Персонал. – 2006. - №6 /personal.in.ua
131. Пестель Э. За пределами роста: Глобал. пробл. современности и деятельность междунар. орг. Рим. клуб: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1988. – 268 с.
132. Пешко А. Процеси глобалізації та їх вплив на національні економіки // Вісник національної академії державного управління при Президентові України. – 2006. - №2. – С. 133-137.
133. Пирожков С. Проблеми прискорення інноваційного розвитку // Економіст. – 2005. - №4. – С. 31.
134. Погребняк М.М. Досвід планування економіки Японії та його оцінка // Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. - №2(33). – С. 8-11.
135. Попкова Е.Г. Пространственно-временной поход в концепции нового качества экономического роста // Методология и теория экономики. – 2004. - №7. – С. 33-39.
136. Попова В.В. Динаміка структури ВВП України // Статистика України. – 2006. - №1. – С. 35-41.
137. Попова В.В. Економічне зростання в умовах міжнародної конкуренції // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. - №3(46). – С. 20-24.
138. Пороховский А.А. Российский экономический вектор в координатах мирового развития / А.А. Пороховский // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 6, Экономика. – 2001. – № 2. – С. 13 – 19.
139. Портер М.Е. Стратегія конкуренції / Пер. з англ. А.Олійник, Р.Скільський. - К.: Основи, 1997. - 390 с.

140. Послання Президента України до Верховної Ради України „Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки” від 30.04.2002 р.
141. Постиндустриальный мир и процессы глобализации. //Мировая экономика и международные отношения. — 2000. — № 3. — С. 91.
142. Поченчук Г.М. Формування стратегії економічного зростання в Україні // Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. - №3(34). – С. 22-25.
143. Предборський В.А. Трансформаційна модель української економіки та проблеми її детінізації // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. - №2(45). – С. 76-80.
144. Проблеми сталого розвитку. – К.: "БМТ", 1998. – 400с.
145. Проблеми становлення інноваційної політики в Україні / Макаренко І.П., Трофимчук О.М., Кузьменко В.П. та ін. // За ред. І. П. Макаренко. - К.: УІНСіР: Ін-т еволюц. економіки, 2004. – 124 с.
146. Радіонова І. Макроекономіка та економічна політика. – К.: "Таксон",1996. – 240 с.
147. Развитие и развивающиеся страны в условиях глобализации // Экономика и управление в зарубежных странах. – 2005. - №7. – С. 3-11.
148. Рибчук А. В., Бойчук А. В. Вплив міждержавних фінансових інституцій на розвиток об'єктів глобальної виробничої інфраструктури. //Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 5. – С. 56–61.
149. Розвиток зовнішньої торгівлі України та її економічна безпека / В.Г.Андрійчук, О.С.Власюк, А.І.Мокий, В.П.Тітаренко. За ред. В.Г.Андрійчука. Монографія. – К.: НІСД, 1996. – 148 с.
150. Рост после кризиса: макроэкономические факторы // Проблемы теории и практики управления. – 2004. - №4. – С. 6-12.
151. Савельєв Є., Юрій С. Елітні університети, еліта країни, елітна країна. Криза чи нова роль університетів? Дзеркало тижня», № 20 (548), 28 Травня — 3 Червня 2005 року

152. Савельєв Є.В. Міжнародна економіка: теорія міжнародної торгівлі і фінансів: Підручник.– Тернопіль: Економічна думка, 2001.– 496 с. (2-е видання у 2003 р.)
153. Савельєв Є.В., Куриляк В.Є. Нова економіка і моделі її формування в Україні // Журнал європейської економіки.–Т.1. (№1).– Квітень 2002.
154. Савельєв Є.В. Міжнародний рух капіталу в Україну і через неї // Журнал європейської економіки, –Т. 4 (№1).– Березень 2005.
155. Савельєв Є.В. Європейська інтеграція і маркетинг.– Тернопіль: Екон.думка, 2003.– 484 с.
156. Самуелсон П.А., Нордгауз В.Д. Макроекономіка/ Пер. з англ.- К.: "Основи", 1995.-544с.
157. Сацик В. Циклічність економічного розвитку України // Економіст. – 2005. - №5. – С. 80-83.
158. Седов В.В. Экономическая теория: В 2 ч. Ч. 1. Введение в экономическую теорию: Учеб. пособие / Челяб. гос. ун-т. Челябинск, 2002. 115 с.
159. Семенов В.С. Уроки XX века и путь в XXI век: (социально-филос. анализ и прогноз). — М., 2000. — с.345
160. Семиноженко В. Глобалізація і стратегія гуманітарної економіки // Вісн. НАН України. — 2001. — № 4. — С. 8–9.
161. Семиноженко В. Украина в координатах постиндустриального мира// День. – 2004. - №185
162. Сикора В. Новый подход к подъему Украины со дна // Трансформация. – 2001. - №11. – С. 8-9.
163. Симовьян С.В. Экономический успех: пути его достижения. – Х.: "Рубикон", 2002. – 384с.
164. Сігайов А.О. Межі економічного зростання // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. - №2(45). – С. 84-85.
165. Соколенко С. Стратегії економічного росту та формування нових виробничих систем в епоху глобалізації // Економічний часопис-XXI. – 2003. - №5. – С. 11-16.

166. Стратегії розвитку України: теорія і практика / За ред. О. С. Власюка. — К. : НІСД, 2002. — 864 с.
167. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки). — К. — 2004. — 416 с.
168. Стратегія економічного та соціального розвитку України (2004-2015 рр.) «Шляхом європейської інтеграції» / Авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін. Нац. Ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, Мін-во економіки та з питань європ. інтеграції України. — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004.
169. Стратегія розвитку України //Наука та інновації. — 2005. — № 3. — С. 4—18.
170. Стратегія розвитку України: теорія і практика/ За ред. О.С. Власюка. — К.: НІСД, 2002. — 864 с.
171. Статистичний збірник / Державний комітет статистики України. — К., 2006.
172. Структура валового внутрішнього продукту за категоріями доходу//www.ukrstat.gov.ua
173. Структура валової доданої вартості у народному господарстві України //www.ukrstat.gov.ua
174. Структура ВВП України за витратами /www.ukrstat.gov.ua
175. Сучасні проблеми економічного розвитку України: Матеріали Круглого столу (7 липня 1999 р.)/ Відп. ред. С.І.Пирожков, Б.В.Губський, А.І.Сухоруков. - К.: Національний інститут українсько-російських відносин при Раді національної безпеки та оборони України, 1999. - 80 с.
176. Темпи інфляції/www.ukrstat.gov.ua
177. Тенденции развития постиндустриальной экономики // Экономика и управление в зарубежных странах. — 2002. - №12. — С. 3-15.
178. Теория переходной экономики / Под ред. Е.В. Красниковой. — М.: ТЕИС, 1998. — 231с.
179. Трансформація моделі України (ідеологія, протиріччя, перспективи)/ за ред. В.М. Гейця. — К.: Логос, 1999. — 500с.

180. Указ Президента України Про Концепцію державної промислової політики №102/2003 від 12.02.2003
181. Федулова Л. Напрямки підвищення результативності наукової сфери в Україні // Економіст. – 2005. – № 5. – с. 58.
182. Фишер С., Сахаи Р. Оценка результатов // Финансы и развитие. – 2000. - №3. – С. 2-6.
183. Харазішвілі Ю., Заріцький О., Заводник В. Перспективи економічного зростання в 2003 і 2004 роках: реальність і можливості // Банківська справа. – 2003. - №5. – С. 59-67.
184. Харламова Г. Нова економічна динаміка у трансформаційних економіках: інвестиції та економічне зростання // Економіст. – 2004. - №11. – С. 48-51.
185. Хиршлер Р. Десять лет трансформации // Трансформация.– 2000. – № 5. – С. 1-3.
186. Холопов А. Глобализация и макроэкономическое равновесие // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. - №2. – С. 15-23.
187. Хубиев К. Противоречия экономического роста//Економіст. – 2005. – № 8. – С. 47–54.
188. Худокормов А.Г., Отмахов П.А., Афанасьев В.С. и др. История экономических учений (современный этап) /; Под общ. ред. А.Г. Худокормова. — М.: ИНФРА-М, 2002. — 732 с.
189. Целищев И. Японская модель роста: сбережения, кредитование, инвестирование // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. - №6. – С. 87-96.
190. Центр соціально-економічних досліджень <http://www.case-ukraine.kiev.ua/>
191. Шараев Ю.В. Теория экономического роста. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2006. – 254с.
192. Шевчук В. Глобальна місія України і національна модель сталого розвитку // Економіст. – 2006. - №1. – С. 62-65.

193. Шнипко О.С. Национальна конкурентоспроможність: сутність проблеми, механізм реалізації . – К.: Наукова думка, 2003. – 336с.
194. Шніпко О.С. Моделювання ВВП та впливу на нього показників господарської діяльності підприємств окремих галузей промисловості України // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. - №1(56). – С. 11-19.
195. Шніцер Мартін. Порівняння економічних систем. Переклад з англійської. – К.: Основа, 1997. – 519с.
196. Экономика Японии: переход в постиндустриальную стадию развития // Экономика и управление в зарубежных странах. – 2004. - №11. – С. 3-15.
197. Экономическая теория (политэкономия): Учебник/Под общ. ред. акад. В.И. Видяпина, акад. Г.П. Журавлевой. — 4-е изд. — М.: ИНФРА-М, 2004. — 640 с.
198. Экономические реформы в новых рыночных условиях // Проблемы теории и практики управления. – 2005. - №1. – С. 12-17.
199. Экономический анализ. Конкурентоспособность экономики Украины в условиях глобализации. - К.: Национальный институт стратегических исследований. Экономика: тенденции недели. – №12(346), март 2006. – СС.8-10.
200. Экономический рост стран Северной Европы // Экономика и управление в зарубежных странах. – 2002. - №10. – С. 3-10.
201. Экономический рост: теория и практика // Проблемы теории и практики управления. – 2005. - №3. – С. 123-127.
202. Эльянов А. Глобализация и догоняющее развитие // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. - №1. – С. 3-16.
203. Эльянов А. Глобализация и расслоение развивающихся стран // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. –№ 6. –С. 3-13
204. Эльянов А.Я. Место и роль государства в догоняющем развитии. – М.: Институт мировой экономики и МО, 1999. –

205. Яфінович О.Б. Теорії економічного зростання як методологічна основа політики інноваційного розвитку в Україні // Вісник Київського національного університету імені Т.Шевченка. – 2004. – Випуск 70. – С. 60-64.
206. Abramovitz, Moses (1986) .Catching-up, Forging Ahead and Falling Behind., The Journal of Economic History, Vol.XLVI, No.2, 385-406.
207. Aghion, P. and P. Howitt. Endogenous Growth Theory. MIT Press 1998.
208. В. Andreosso-O'Callaghan Human Capital Accumulation and Economic Growth in Asia, National Europe Centre Paper No. 30, July 2002
209. В. Geert, C. Harvey, C. Lundblad (2001). "Does Financial Liberalization Spur Growth?" NBER Working Paper No. 8245, April.
210. Barro Robert J. Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study Development Discussion Paper No. 579 April 1997.
211. Barro Robert J. Inequality, Growth, and Investment. NBER Working Paper № 7038 Mar 1999
212. Barro Robert, "Notes on Growth Accounting," NBER Working Paper № 6654. 1998
213. Barro, R. J. (2000): .Inequality and Growth in a Panel of Countries,. Journal of Economic Growth, 5(1), 5.32.
214. Barro, R., Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study, Lionel Robbins Memorial Lectures, MIT Press, 1997.
215. Barro, R., X. Sala-i-Martin Economic Growth. 2nd ed. The MIT Press, 2004.
216. Beyond economic growth / T.Soubbotina, Washington,2000.
217. Bosworth, B. and S. M. Collins (2003) 'The Empirics of Growth: An Update', unpublished paper, 7 March. Washington, DC: Brookings Institution.
218. Campos, N. F. and Y. Kinoshita, (2003) "Why Does FDI Go Where it Goes? New Evidence from the Transition Economies". IMF Working Paper No. 03.228, November.
219. Chamon M., Kremer M. Economic transformation, population growth and the long-run world income distribution, Working Paper 12038, February 2006.

220. Daianu D. Is Catching Up Possible in Europe?, TIGER Working Paper Series No. 19, May 2002.
221. Rodrik D. Development strategies for the next century / Harvard University, February 2000
222. Rodrik D. GROWTH STRATEGIES / Working Paper 10050, October 2003, <http://www.nber.org/papers/w10050>
223. Rodrik D. Rethinking Growth Strategies/ UNU World Institute for Development Economics Research (UNU-WIDER), 2005.
224. Dollar, D. and A. Kraay. 2001. "Growth is Good for the Poor." World Bank Policy Research Working Paper No. 2587, Washington, DC.
225. Durlauf Steven and Quah Danny, "The New Empirics of Economic Growth," NBER Working Paper №6422. Feb 1998.
226. Durlauf, Steven (2003). "The Convergence Hypothesis After Ten Years," University of Wisconsin at Madison, March.
227. Easterly, William, "National Policies and Economic Growth: A Reappraisal," New York University, Development Research Institute (DRI) Working Paper No. 1, March 2003.
228. Easterly, William. The Elusive Quest for Growth. Cambridge: MIT Press, 2002.
229. EBRD (2003) Transition Report 2003: Integration and regional cooperation, European Bank for Reconstruction and Development, London.
230. Fardmanesh M., Li Tan From command to market: a performance perspective for transition economies Paper No. 7 December 2005.
231. Fogel R. W. Economic growth? Population theory, and physiology: the bearing of long-term processes on the making of economic policy, University of Chicago, Nobel Lecture, December 9, 1993
232. Frank C. Wykoff Creating Capitalism: Using Growth Models to Assess Transition, July 2001
233. Kolodko G. 2025: Two Histories of Economic Growth/TIGER Working Paper Series No. 12, September 2001

234. Kolodko G. Globalization and Its Impact on Economic Development /TIGER Working Paper Series No. 81, January 2006
235. Kolodko G. Institutions, Policies and Growth /TIGER Working Paper Series No. 56, June 2004
236. Reisen H., Grandes M., Pinaud N. Macroeconomic policies: new issues of interdependence, Working Paper No. 241, January 2005
237. Hausmann R., L. Pritchett, D. Rodrik, .Growth Accelerations, Harvard University, May 2004.
238. Helpman E., Endogenous macroeconomic growth theory. NBER Working Paper №3869 October 1991.
239. Hoff, Karla, and Joseph E. Stiglitz, "Modern Economic Theory and Development," World Bank, October 1999.
240. Baranano I. Endogenous growth and economic fluctuations / vol.XXV(3), 2001, 515-541.
241. IMF World Economic Outlook and EconStats /www.econstats.com.ua
242. Tomkiewicz J. Fiscal Policy in Poland: Growth Booster or Growth Buster? /TIGER Working Paper Series No. 58, July 2004
243. Andersson J., Bonaglia F., Fukasaku K., Lesser C. Trade and structural adjustment policies in selected developing countries, Working Paper No. 245, July 2005
244. Jeffrey D. Sachs, Felipe B. Larrain Macroeconomics in the global economy. - New Jersey: Prentice-Hall, 1992
245. Jones C.J. Time series tests of endogenous growth models//Quarterly Journal of Economics, 1995, v. 110, i. 2, pp.495-525.
246. Crane K., Tabernacki Z. Globalization and Growth in the CIS/TIGER Working Paper Series No. 27, September 2002
247. Key macroeconomic indicators / www.worldbank.org
248. Kolodko G.W. Globalization and Catching-Up: From Recession to Growth in Transition Economies. – IMF Working Paper WP/00/100. – Washington, D.C., 2000.

249. L. Csaba Russia's Political Economy, TIGER Working Paper Series No. 11, August 2001
250. Podkaminer L. Is Rapid, Long-term Economic Growth in Poland likely? /TIGER Working Paper Series No. 55, May 2004
251. Local Development and Global Issues/Report of the Committee for Development Policy on the fifth session (7-11 April 2003)
252. Piatkowski M. and B. van Ark ICT and Productivity Growth in Transition Economies: Two-Phase Convergence and Structural Reforms January 2005
253. Maïder Saint-Jean, 2005, Book Review of 'Time Strategies, Innovation and Environmental Policy', The Electronic Journal of Evolutionary Modeling and Economic Dynamics, n° 1053, <http://www.e-jemed.org/1053/index.php>
254. McGrattan E.R. A defense of AK growth models//Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review, 1998, v. 22, n. 4, pp.13-27.
255. Gobbin N., Rayp G. Inequality and Growth: Does Time Change Anything? Department of Economics & SHERPPA Ghent University, January 2004
256. OECD Factbook 2006: Economic, Environmental and Social Statistics
257. Hausmann R., Rodrik D., Velasco A. Growth Diagnostics, March 2005
258. Vergara R. Reform, Growth and Slowdown: Lessons from Chile, TIGER Working Paper Series No. 28, October 2002
259. Rodríguez F., Rodrik D. Trade policy and economic growth: a skeptics guide to the cross-national evidence, Cambridge, May 2000.
260. Romer P. Increasing returns and long-run growth//Journal of Political Economy, 1986, 94, pp.1002-1037.
261. Romer, Paul M. (1994). "The Origins of Endogenous Growth," Journal of Economic Perspectives, 8: 3—22.
262. Savelev E. Das Phänomen der ukrainischen Wirtschaft und das Heranreifen eines neuen nationalen Modells für ukrainische Unternehmen.— EU Integration und Krisenmanagement: Vergleichsanalyse zwischen verschiedenen Ländern— MER 1999.— Slowenien, Maribor, 1999.
263. Statistic Database/www.uno.org

264. Ultima ratio економічних реформ. – К.: Кондор, 2003. – 240с.
265. Easterly W., Levine R. It's Not Factor Accumulation: Stylized Facts and Growth Models, November 2000
266. Wei Ge Institutional Economics and Transition Economies: Some Analytical Issues //TIGER Working Paper Series No. 87, May 2006
267. World trade indicators//www.wto.org
268. Sugimoto Y. Inequality, Growth, and Overtaking, August, 2005.